

BELVEDERE

MERIDIONALE

A JGYTF TÖRTÉNE SZHALLGATÓINAK LAPJA

VII. évfolyam. 1-2. szám

Mielőtt Tisza István beszélni kezd

Szabó Pál Csaba írása a 4. oldalon

MCMXCV
január—február

BELVEDERE

MERIDIONALE

A JGYTF TÖRTÉNÉSZHALGATÓINAK LAPJA

Főszerkesztő: Jancsák Csaba

Szerkesztők: Majzik Andrea, Hevesi István

Főmunkatárs: Nagy Tamás

Munkatársak: Basa István, Kósa Kinga, Tóth Andrea

Terjesztésgondozás: Klucsik Árpád, Simó Balázs

Technikai szerkesztő: Kondor Istvánné

Számunk a JGYTF Hallgatói Önkormányzat

a PAPÍRLAND KFT.

az AGÓRA PRINT KFT.

támogatásával készült.

Fényszedés: Fodor Edina

Kiadja a JGYTF Történettudományi Tanszéke

Felelős kiadó: Dr. Szegfű László

Megjelenik: 750 példányban

Nyomás: AGÓRA PRINT KFT.

Tartalom:

Szabó Pál Csaba: Mielőtt Tisza István beszélni kezd	4
---	---

Egykori és mai tanáraink

Lektori salutem. Palásti Lászlóval az interjút Tóth Andrea készítette	15
Greksza Attila — beszélgető társa Hevesi István	19

Hajdani vármegyéink

Soprony (Nagy Tamás)	21
----------------------------	----

Referátumok

Basa István: A babéloni zsidó központ története	26
Tóth Andrea: Elmélkedés Gül Babáról	34
Jancsák Csaba: Fejezetek a Grál-legenda történetéből	37

Megjegyzések

Hevesi István: Rendőrkapitány a prostitúció élén	40
Jancsák Csaba: Miért éppen Alaszka?... ..	43

Parthiscum

„Möglépött mint Dugonics!” (Majzik Andrea)	45
--	----

Pihenő

Káromkodó eleink (3) (Galgóczi László)	47
Tam-tam dom és hipercivilizáció (Band Ferenc)	48
Ahová a király is gyalog jár(t) (Kósa Kinga)	50

Anektodakincs	53
---------------------	----

Téka

Egy koholt vád nyomában (Zakar Péter)	55
Aetas (Nagy Tamás)	59
A magyar ugar — A kiegyezéstől a II. világháborúig (Jancsák Csaba)	62

Kiskönyvtár 5.

Kossuth Lajos születésének 190. évfordulója	63
---	----

Mielőtt Tisza István beszélni kezd

„Ferenc Ferdinánd főherceg temetési szertartása alatt a magyar küldöttség élén a bécsi udvari kápolnában láttam őt, szemben a diplomáciai testülettel. Szikár természetével, sűrű fekete hajjal körített s egyenesen tartott fejével, melyet szinte elálcázott a nagy szemüveg, magyar csizmájában és ruházatával, dolmánnyal hátán, karddal oldalán, egész fekete bársonyban és selyemben, ez a sötét huszárnak öltözött férfi módot talált arra, hogy csoportjának gyászoló hangulata alól ridegen kivonja magát. Mozdulatlanságában bazaltoszlophoz hasonlítva, az ellenkezésnek volt igazi megtestesülése.”

Alfred Dumaine
Franciaország bécsi nagykövete
1914-ben

„Annyira férfi volt, hogy a lelki hermafroditák megbotránkoztak rajta.”

Herczeg Ferenc

„.... abszolút biztonság, szinte minden lelki gyöngeséget eloszlató nyugalom áradt szavából...”

Krúdy Gyula

Régi elfogultságaim a nyolcvanas évek elején Tisza István szülőfalujába a Tisza-birtok hajdani székhelyére, Gesztre küldtek. Akkoriban Tisza volt a hivatalosított történelem-és műtszemlélet egyik legbizonytalanabb alakja. A történelmi szerepéből és szerepvállalásából sugárzó abszolút jelentékenység olyannyira ellentétben állott az ideológusok és propagandisták vele kapcsolatos mesterkélt megítélése a magyar történetírás megújulásának exponált területe és bizonyos értelemben fokmérője lesz. Geszten a kopott, szegény és beteg faluban ebben az időben minden róla szólt. Az életével és családjával összefüggő emlékek, várakozások és találgatások szinte behálózták a falu mindennapjait. A falu egyetlen élő hagyományának még mindig az elhagyott és düledező Tisza-kúria volt a központja. Az idősebb generáció teljesen a Tisza legenda és tradíció gondolatkörében mozgott. Még élt a faluban az a korosztály, amely személyes impressziókkal rendelkezett Tisza Istvánról. Az ő felfogásukban Tisza érinthetetlen volt és maradt. A gróf, aki legszívesebben maga hajtotta homokfutóját a poros geszti utcákon, aki úgy értett a birtokhoz, földhöz és gabonához, mint a legjobb helybéli gazda, akit alig lehetett a köszönésekkel megelőzni, aki miniszterelnökként is soron kívül is fogadta a környék parasztjait. Már akkor is egyértelműnek látszott, hogy a Tisza-jelenségnek szoros kapcsolatai vannak Geszttel, a Tisza Istvánról a legárnyaltabb, legtöbb összefüggést épségben hagyó, legpontosabb értelmezések innen indultak és itt kell végződniük.

Tiszát eddig majd minden kritikusa a modernitás-antimodernitás, modernizálók-modernizálandók különbözőképpen preferált polaritásaiban mutatta bc. Így Szekfű Gyula, Ady-t és Tiszát összehasonlítva megállapította, hogy „mindketten a hanyatló kor szülöttei és ennél fogva törekvéseikben és tetteikben mindketten alávették a kor beteges befolyásainak... a különbség köztük nem egyéb, minthogy a testileg-lelkileg gyönges konstitúciójú költő már rég alámerült, menthetelenül, az ingoványban, mikor a másik, az ércalak, még titáni erőfeszítések közt harcol a génuszától elhagyott nemzettel s bukása nem lápvirág hervadása leend, hanem égi tetőn villámtól ütött tölgynek völgybe omlása.”

A másik oldalról a Huszadik Század ezerkilencszáztizenkettőben – hasonló patetizmussal – tárta fel, a felvilágosodás racionális automatizmusainak mérhetetlen felsőbbiségét Tiszával

szemben: „... mert Tisza István már születésétől fogva magában hordozza a tragédia magját. Romantikusnak született akkor, amikor a tudománnyal párhuzamosan már a politika is a pozitív megismerések törvényei szerint igazodik, és olyan ideálokért szállott végzetes küzdelembe, amely az ideáloknak az evolúció törvényei szerint ma, holnap vagy legkésőbb holnapután már meg kell semmisülniök az életképesebb új társadalmi ideálok nagy viharában;”.

Történetírásunk ezen a nyomvonalon haladva – a modernitás, haladáskényszerének jegyében – lényegileg a századelő polgári radikális és szocialista társadalomkritikáját aktualizálva építette fel Tisza-képét. A hazai Tisza-kutatások vezető alakja a nyolcvanas évek közepén nagyvonalú ajánlatot tett, miszerint a történeti „feldolgozás köréből ... nem rekeszthetők ki azok az államférfiak sem, akik a haladás feltartóztása érdekében fejtették ki a történelem menetét befolyásoló tevékenységüket”, majd másutt kijelenti, hogy „a körülmények ... Tisza Istvánt mindenféle (!) haladás legelszántabb akadályozóvá avatták”.

Valószínűleg a Tisza-jelenség nem véletlenül csúszik ki rendre az értelmezők kezei közül és őrzi (talán ezért is) változatlanul különleges vonzerejét. A Tisza-mítosz valójában a századfordulón létrejövő társadalmi, gazdasági, kulturális egyensúlyi pillanat történelmi terméke volt. Tisza István annak a hatalmas történelmi változásnak a tudatosítója és lázadója, amely a világot és történelmet hirtelen modernre és nem modernre törte ketté. Ebben az erőterben született meg a Tisza legendárium.

Tisza István politikai filozófiája a klasszikus liberalizmus és a romantikus nemzeti patriotizmus kései egyeztetésére és védelmére kiépített monumentális erőrendszer. Politikai alapfogalmait morál és politika, stratégia és taktika, közösség és egyén, ember és politikus, hagyományos és modern feltételezett egyelvűségeiből és összehangolhatóságaiból építette ki.

Politikai módszerei – a klasszikus liberalizmus intenciói szerint – egyenlő jogokon alapuló, erkölcsileg alátámasztott, felelősséget vállaló és követelő hierarchikus politikai struktúrákat feltételeztek és igyekeztek megvalósítani.

Tisza mindvégig a jogi eszközökkel gondosan körülbástyázott és politikailag megalkuvásmentesen védelmezett gazdasági-kulturális liberalizmus elkötelezett híve maradt. Szabad piaci viszonyokat, hosszú távú jogbiztonságot, törvény előtti egyenlőséget, jogállamot, szellemi sokszínűséget akart, védelmezett és teremtett. Valóságos morálfilozófus volt, aki egyrészt hitt abban, hogy a szabadság esetleges kanyarokkal és zsákutcákkal, ám szükségszerűen egyensúlyhoz vezet, másrészt elengedhetetlennek tartotta, hogy az erkölcsi premisszákat a gyakorlatban is szigorúan és hiánytalanul érvényesítsék.

Tisza azonban alapvetően nem hitt a politikában. Nem hitt abban, hogy az érdekek mechanikusan újratermelődnek, különmeműek és antagonisztikusak. Nem hitt a célok primátusában és a praktikumban, elgondolásait érzelmekre, erkölcsre és belátásra alapozta. Miniszterelnökként is úgy foglalkozott diplomáciai jegyzékekkel, hadseregmozgósítással, vagy néhány tisztviselő-feleség özvegyi nyugdíjával, mint egy lelkiismeretes vidéki úr birtokának napi ügyleteivel. Döntéseit elsősorban nem mint előnyöket és körülményeket mérlegelő politikus hozta meg, hanem mint Magyarország erkölcsi erejének, kitartásának, méltányosságának őre és képviselője.

Tisza és Geszt, Tisza és a tradicionális Magyarország egymást fedő, összetartozó fogalmak voltak. A geszti öregek ezt érezték és ezt hitték. Ha Tisza a fővárosból Gesztre utazott, nem pózolt és koreografált, hanem hazaérkezett. A kortársak is tudták, ő maga is többször elmondta, hogy a paraszti világban feltétel nélkül otthon érezte magát, a parasztok között valósággal kinyílt és kivirágzott. Résztvett a mezeti munkákban, és krajcáros falusi ügyeket intézett. Elkötelezettsége az évek során mind nyilvánvalóbbá és élesebbé vált. Az első

világháborúban a magyar parasztbakát fennhangon többre tartotta politikai ellenfeleinél, ezerkilencszáztizenhétben valósággal kimenekült Budapestről a frontra, s ezerkilencszáztizennyolc végén a parlament, a politikai elit, a történelmi osztályok szemébe mondta keserű végkövetkeztetését: „Mi vagyunk méltatlanok hozzájuk”.

A Tisza István-i világkép a tradicionalitásból fejlődött ki, ám nem arra vonatkozott. A magyar paraszt idealizációja Tisza számára a megbontatlan és egészes társadalmi folyamatok legfontosabb jelképe volt. Geszt ezért megfejtés, a Tisza-jelenségek ez az egyik fontos eredője: hierarchia, belátás, egyetemesség, kiegyenlítetttség, átláthatóság, organikusság – és az ezeknek megfelelő, ezeket realizáló társadalmi, gazdasági, művészeti formák.

Tisza utolsó összefoglalója volt a premodern Magyarország politikai őszöneinek, szokásainak és ízlésvilágának. Nem részjelenségek eredménye és apologetája – mint később oly sokan –, hanem teljeskörű és koherens összegző.

Tiszának ezt a generális apolitikusságát, „politika előttiségét” csupán szűkebb környezete észlelte teljes jelentőségében. Bizalmas embereinek feljegyzései hemzsegek Tisza – a modern érdekpoltika számára – érthetetlen engedékenységről, naivitásáról szóló feljegyzésektől. Burián István közös külügyminiszter – az utolsó években az egyik legközelebbi munkatárs – egyenesen „nagy gyermeknek” nevezte Tiszát. Thallóczy Lajos közös pénzügyminisztériumi osztályfőnök, majd ezerkilencszáztizenötől a megszált Szerbia polgári kormányzója, a Monarchia felső vezetésének egyik legjobb ismerője hasonlóképpen értékelte (és vette észre) Tisza politikusi karakterének kettősségét: „Tiszánál jobb és őszintébb mindennel beérő pajtást nehéz elképzelni, s így baráti körben nagyon megnövekedik a charméja... mi akik Tiszát ismerjük és rossz időkre szeretnők erejét konzerválni, féltjük... a napokban közelebbi érintkezésbe léptem vele, határozottan nyer, ha az ember megtalálja ennek a becsületes embernek a szívéhez vezető utat. Persze sok bozótton és göröngyön kell áthaladnia. Bizonyos tekintetben naív ember, aki maga sem érzi a „jelentőségét, mint a kiváló emberek egyáltalában...”

Teljesen hasonló felfogásban nyilatkozott a nem éppen harcostársnak számító Ignótus is: „Tizenöt esztendő óta ezt súgja Tisza Istvánnak az ő daimonionja és e daimonion parancsa szerint él, beszél, cselekszik, körülbelül azon mód, ahogy ... Jókai Mór a hőseket, a hazafiakat, a nemzetmegváltókat megálmodja: naívan, nagyvonalúan a mese fataliumusával. Tisza István úgy csinál politikát, mint ahogy elmegy álarcos automobilosnak a deák, aki Nic Cartert olvasta.”

Tisza a századelőn törvényszerűen kristályosodási pontja lett a változásoknak, vezér és közellenség egyszemélyben. „Az ő nevét tűzte oda a Sors Magyarország egyik legszerencsétlenebb elváltozásához” – írta ezerkilencszáznolcban kétértelműen és kétféle meggyőződéssel Ady. Tisza ekkor nem egyszerűen modernül reakcionárius, vagy premodernül hagyományőrző, hanem maga a változások mértékegysége. Személyes tulajdonságai és az általa vezetett ország állapota azt az egyedülálló helyzetet eredményezték, hogy néhány évig Európában Tisza István volt két világ találkozásának és ütközésének legkövetkezetesebb, legeggyértelműbb csomópontja. Innét kezdve ismertsége, tekintélye, vonzereje hihetetlen növekedésnek indult. Tisza István hatása alól ekkoriban jószerével senki sem tudta kivonni magát.

Ezerkilencszáztizennyolc őszén Horvátország elszakadásának küszöbén a Monarchia létezésének utolsó pillanatában Tisza a zágrábi helyőrség fékezhetetlen temperamentumú tisztjeivel folytatott tárgyalásokat, ahol a szemtanú szerint, „... komor egyénisége, mint ólomsúly nehezedett a tiszti karra. Egyenesen félték tőle s igyekeztek mihamarabb kiszabadulni bűvköréből.” Amikor pedig az első világháború éveiben a Tisza-gyűlölet

hivatásos ébrentartói és haszonélvezői a szociáldemokrata és szakszervezeti vezetők rendszeresen találkoztak Tiszával, egyöntetűen kénytelenek voltak elismerni, hogy a miniszterelnök „nem mindennapi egyéniség”.

Tisza az első világháború éveiben a Monarchia és a központi hatalmak talán legismertebb államférfija volt. Rendkívül szívós és kemény politizálással, a Monarchián belüli hatalmi arányokat jelentősen módosítva, Magyarországot – tulajdonképpen Mohács óta először – európai politikai tényezővé emelte. „Annyi tény, hogy ma a monarchiában a legmarkánsabb alak Tisza. – írta még ezerkilencszáztizenháromban Thallóczy, máig kiadatlan naplójába – A tett embere, szilárd meggyőződésű, barátnak, ellenségenk egyaránt jó. Okvetlen van varázsa a működésének s barátai darabokra vagdaltatják magukat érte, ha kell, ellenségei meginnák a vérért ha kionthatnák.”

Tisza első miniszterelnökségétől haláláig másfél évtizeden keresztül nemcsak a magyarországi és európai politikai élet központi figurája volt, hanem alapállásának és világnézetének megfelelően a politikán túli világban is esztétikai iskolák, irodalmi irányzatok, társasági szabályok, dühök, remények, barátságok és szakítások támadtak és hivatkoztak rá. „Egy bécsi kirándulásunk alkalmával – írja Bohuniczky Szefer a Nyugat egyik legérdekesebb írója – a Grabenen fekete díszmagyarba öltözött úr jött szembe velünk, s nyugodt közönnyel haladt a Kohlmarkt irányába. – Tisza István – súgta az uram. A puritán komoly ember különös jelenség volt az életvidám bécsiek között. – Menjünk utána – biztatótt az uram, és követtük Tiszát a Burg bejáratáig. Döbbenet és rémület töltött el. Azt az embert követtük, aki felett gyermekkoromban annyi vitázó csatát hallottam, mert nagyanyám gyűlölte, anyám pedig rajongva bámulta. Eléje kerültünk, hogy még egyszer az arcába nézzek. Tisza István felnézett, tekintetünk találkozott. Éles fényű szemekre emlékezem, tiszta arcra. A Burg kapuja előtt az őrség tisztelgését Tisza István közönyös arccal fogadta – Olyan mint akinek minden mindegy – mondtam – Tévedsz. – felelte az uram – Csak tudja, hogy az emberi akarat a sors előtt tehetetlen.”

A modern kor egyértelmű és stílustalan végében gázolva Tisza szerepét is újra kell gondolni, személyét ideje megszabadítani a modernista varázsszavaktól és ideológikus aránytévésztésektől. Az egész századeleji reformnemzedék a demokratizálás, a közteherviselés, a választójog, az agrárreform, a Modernizáció érdekében és feltétlen hitével szállt szembe kíméletlenül Tiszával és politikai rendszerével, ám a szívük feltűnően – és talán nem véletlenül – Tiszánál maradt. „Milyen furcsa, milyen hibás, ilyen ártó, milyen dacos, milyen erős, milyen szép, milyen magyar ember.” – írta róla Ady. Móricz Zsigmond úgy vélte, hogy Tisza „sorssal”, „tehetséggel”, „meggyőződéssel” „a romlást akarja megállítani”, Franyó Zoltán Tisza „törekvéseinek jóhiszeműségéről”, „meggyőződésének a fanatizmusig felfokozódó őszinteségéről” írt, Szabó Dezső saját (!) morálját a „százszázalékig felelős” „magános bátorságú don kisotti” Tiszához hasonlította.

Ady ezerkilencszáztizenháromban egyik legfontosabb írásában még világosabban fogalmazott: „Szóval hát bizony én erősen magyar vagyok, persze evoltomat is kegyetlen kritikával kísérvé. De most jön az igazi vallomás: nemcsak magyar vagyok, ki olykor talán túlságosan önértettel fajtája exponensének hiszi magát, de patrióta is. Olyanféle és romantikus is egy kissé, mint az olasz hazafiaké, és a jobbféle magyar és lengyel emigránsoké, de ez a patriotizmus ma még szunnyad bennem... Én a jöhető veszedelemkor arra gondolnék, hogy a magyarság szükség és érték az emberiség s az emberiség csillagokhoz vezető útja számára. Hibáit, melyek oh nagyon-nagyon hibáim is, akkor félretolnám egy kicsit feledni is, s csak az jutna eszembe, hogy bármi áron meg kell védeni egy pláne katonai és ultramontán gyilkossággal fenyegetett fajtát. De itt már azt is muszáj feltennem, hogy egy aulikus ősi magyar gróf ki tavaly még

minden nyugtalan magyart leöletett volna, véletlenül nem a maga kiskirályságát védi, hanem a magyarságot. Valószínű, hogy nem sok akadna ilyen, de akadna, s harcolhatok-e én ezekkel, akik a veszedelem multán megint azok lennének akik voltak? Ma úgy képzelem, hogy még ilyen katasztrófa esetén is külön harcolnék és védekeznék, de ki tudja, nem mást parancsol-e felébredt, romantikus patriotaságom... Leírtam, mert lehető, emberi, magyar és érdekes s biztató arra, hogy ki-k keresse meg a maga magyar patriotizmusát, vizsgálja meg, s hasonlóképpen cselekedjék minden benne rejtőzhető, de minden tudománynál erősebb babonával vagy mondjuk egyszerűen érzéssel."

Tiszának kétségkívül nem voltak válaszai a modernizálódó ország új kihívásaira, a politikai rendszer kényszerítő demokratizálását liberális alapon szükségtelennek ítélte, a modern szellemi-művészeti irányzatokat differenciálás nélkül teljes egészében elvetette. Romantikus szabadelvűsége, politikai hajthatatlansága, bornirtságba hajló esztétikai világképe, karizmatikus személyisége és rendszerteremtő képessége összességében lehetővé tette számára, hogy a kor rendkívül nagy sebességű és sok szinten zajló kulturális dezintegrációja közepette is megőrizze alanyiságát.

Saját valóságának teremtői mivoltában Tiszát nem lehet kérdésessé tenni. Dolgok, emberek és viszonyok kölcsönhatásának középpontjában ő maga állt, közlés, befogadás és visszahatás rajta folyt keresztül. Egy kétségbeesett, magányos, verhetetlen idealista maradt a végsőkig. A tizenkilencedik századi Európának Tisza volt az utolsó jelentékeny, hatalmi pozícióban levő (önmagát ideákban tételező) idealistája.

Tisza István mindenre elszántan és semmivel sem törődve ismételte a modern Európa közepén egy már alig látszó kerek és egyensúlyos világ alapigéit. Nem egyszerűen korszerűtlen volt. Egy világ tűnt el körülötte, s ő erről nem akart tudomást venni.

Gr. Tisza István

Tisza beszél

Szemelvények gr. Tisza Istvánnak a nyilvánosság előtt 1903 és 1917 között elhangzott beszédeiből

Ugrán 1910 május 4-én szakadó esőben a községháza udvarán:

„Már pedig jegyezzék meg az urak: szabad nemzetek szabad jogait ma már csak abban az esetben lehet megtámadni és elvenni, ha maguk ezek a nemzetek nem képesek bölcsen élni jogaikkal; nem becsülik meg szabad intézményeiket, hanem lejáratják, sárba rángatják, letiporják azokat. *(Taps.)* Akkor azután, ha mi magunk romboltuk le mindazt, amit apáink a mi számunkra alkottak; ha mi magunk nem becsüljük meg a mi jogainkat, a mi intézményeinket, a szabadságainkat: akkor elkorhadnak azok magukban, megrepedeznek azok támasztó oszlopai, dűledezni kezdenek azok falai és akkor a világesemények egy erősebb fuvallata elégséges arra, hogy azokat és azokkal együtt bennünket, – ezt a hivatásáról, jogairól, saját igaz érdekeiről megfélemedezett, szerencsétlen botor nemzetet, – elseperje. *(Zajos helyeslés.)*”

A képviselőházban 1911. május 23-án:

„Ma Magyarországon minden félművelt ember sokkal többet szociológuskodik, mint felteszem, az én csekélységem. *(Igaz! Úgy Van! Derűtség a jobboldalon.)* A világ léte és nem létének nagy problémái felett sokkal nagyobb önérzettel és sokkal nagyobb biztonsággal okoskodik és beszél, mint mások, akik talán több időt töltöttek el abban, hogy igyekezzünk némi műveltségre szert tenni. *(Általános helyeslés.)*

Ilyen viszonyok között természetesen azok a szellemi velleitások, amelyek már magában véve felületesség és félműveltség veszedelmét teszik, nagy mértékben elharapóznak, és igen sok helyen szimpátiákra találnak. *(Igaz! Úgy van! a jobboldalon.)* Ezeknek a törekvéseknek pedig valóságos melegágya a napi sajtó. *(Helyeslés a jobb- és a baloldalon. Zaj. Halljuk! Halljuk!)*

Ne méltóztassék, t. képviselőház, engem olyan korlátozott embernek tartani, aki a napisajtónak nagy és fontos hivatása iránt érzékkel nem bír. A mai társadalmi élet és az emberiségnek fejlődése és haladása úgy, ahogy az történt, a sajtó közreműködése nélkül elképzelhető sem volna... De hogy azután hová látjuk fejlődni, főleg Magyarországon, a sajtót, az már valósággal beteges állapot; olyan, amilyennek teljes lehetetlenség a sajtót elképzelni. Mert az, amit a magyar ember kíván, az, hogy megkapja, lehetőleg kiszínezve, ha nem is egész helyesen, ha nem is az igazságnak megfelelően, a napi eseményeket; kapjon lehetőleg rövidre tördelt politikai okoskodásokat, hogy azok átolvasása és átgondolása nagy fáradságába ne kerüljön; kapjon azután egy nagy adag pornográfiát, szociológiát, etikát, világbölcsészetet, művészetről, tudományról, mindenről való okoskodást; hogy a maga egész szellemi szükségletét abból az ötkrajcáros lapból merítse, amelyet a reggeli kávéjával szervíroznak: ez a veszedelem... az a szomorú tény, hogy a magyar társadalom magas szellemi táplálékának aránytalanul nagy részét a napi sajtó ilyen vegyes rovataiból meríti, ami pedig a dolog természeténél fogva a félműveltségnek, a felületességnek és az ezekkel mindig karöltve járó önhittségen alapuló, merész, sivár, impotens és improduktív szellemi irányzatnak melegágya. *(Általános helyeslés.)*

Ezzel a törekvéssel szemben, amely mentül üresebb, annál kongóbb, tehát annál lármásabb; mentül felületesebb, annál önhittebb; mentül sekélyebb, annál türelmetlenebb: ezzel szemben igenis fel kell vennünk a küzdelmet mindannyiunknak, legyünk különben bármely táborban, *(Élénk helyeslés a jobboldalon és középen.)* akiknek a magyar kultúra jövő fejlődése szívükön fekszik.

S ha küzdelemről és az ilyen irányzatok leszorításáról beszélek, itt nem zsandarra, nem az államhatalomra gondolok. Az államnak itt tulajdonképpen csak az a szerepe van, hogy hozzáférhetővé tegye az igazi kultúrát a társadalom mentül szélesebb rétegeinek; de ezt a munkát a szellemi életnek, a szabadságnak fegyvereivel magának a magyar társadalomnak kell mozgásba hoznia. *(Általános élénk helyeslés.)*”

A Vigadóban rendezett pártvacsorán 1910. május 27-én:

„Az igazi veszedelem az, hogy elfordulunk a való élettől, a tényleges viszonyoktól, a tényleges érdekek gondozásának, felismerésének és ápolásának gyakorlati, áldásos, produktív feladataitól és hogy a nemzet lelkét újabb csalóka, ábrándképek ejtik rabságba és vezetik ismét lidércfény felé, lidércfény után a kiábrándulásnak, a csalódásnak és a lelki sivárságnak szomorú végpontja felé. *(Tetszés.)* ... Vajjon nem úgy áll-e a dolog, hogy a jelszavak, a frázisok utáni kapkodás a félműveltség tulajdona, amellyel szemben az igazi műveltség igyekszik belehatolni az igazi életbe, felismerni az élet ezer változatosságában megnyilvánuló nagy igazságokat és azután rendezni és szervezni azokat és irányítani azokat egy mély bölcseséggel átgondolt egységes világnézet nagy irányelvére?”

Az első Tisza-kormány bemutatkozása a szabadelvű pártkörben 1903. november 3-án:

„Mi mindnyájan át vagyunk hatva annak tudatától, hogy az ország pénzügyi tekintetben bizonyos lejtőre jutott és hogy erős elhatározásra van szükség, ha a komoly pénzügyi bajok beálltát megakadályozni akarjuk. *(Úgy van!)* Ebből le kell vonni a konzekvenciákat a társadalomnak is. De le kell vonnia elsősorban a kormánynak és ezért egész tevékenységükön vörös fonálként kell áthúzódnia ama komoly törekvésnek, hogy az állam szervezetét a lehető legegyszerűbbé, a lehető legolcsóbbá tegyék és a takarékoság szellemét vigyék be és azt valósítsuk meg az egész vonalon, hogy lehetőleg kevesebbet költve a legalább relative meddő kiadásokra, maradjon ereje az országnak, a társadalomnak ama nagy produktív célok megvalósítására, amelyek előttünk vannak. *(Élénk helyeslés.)* ... Politikánk szabadelvű lesz *(Élénk helyeslés.)* a szó igaz értelmében, *(Élénk helyeslés.)* amely nem jelszavak után kapkod, amely nem apriorisztikus általános igazságokat igyekszik a létező viszonyokra való kellő tekintet nélkül megvalósítani, hanem, amely alkalmazza eljárását az élet igényeihez, azokat a kérdéseket oldja meg, amelyek a megoldásra megérették, de amely valamennyi kérdésnél, amelyet kézbe vesz, a szabadelvűség, a haladás és a jogtisztetel szellemét igyekszik megvalósítani. *(Élénk helyeslés.)*”

Besztercebányán választási nagygyűlésen 1910. május 11-én:

„A magyar liberálisizmus vezető alakjai a multban is, a jelenben is vallásos emberek, akiknek meg van a maguk vallása, és ha ez véletlenül nem katolikus, éppen mert vallásos emberek, tisztelik és nagyra becsülik a más ember vallását. *(Élénk helyeslés.)* A magyar

liberalizmus szövetségést lát a vallásban. Azt az összhangot, amelynek meg kell lennie hit és tudomány, vallásos érzés és felvilágosodás között: azt a magyar liberalizmus sem meg nem szakította a multban, sem nem akarja megszakítani a jelenben. ... mit ért el az egyház azzal, hogy hadat üzent a haladásnak, a liberalizmusnak? Megöhlötte, megölte sok helyütt a liberalizmust, de nem a maga javára. A liberalizmus helyébe lépett a vallásellenes, egyházellenes, türelmetlen radikalizmus, amely aztán a két malomkő közé szorult liberalizmus helyes irányzatát megöhlötte, megsemmisíthette, de azután a maga körmei közé kerítette az egyházat is. Ez a fejlődés mindenütt, ahol megszűnt a belső összhang, a belső harmónia a vallás és tudomány, egyház és felvilágosodás, egyház és liberalizmus közt."

A képviselőházban 1911. május 23-án:

„... a szektariánizmussal szemben ott találjuk a másik veszedelmet: az egyedüli üdvözítő ateizmusnak és kozmopolitizmusnak veszedelmét. *(Igaz! Úgy van! a jobb- és a baloldalon. Taps balfelől.)*

Itt sub rosa legyen szabad mindjárt tiltakoznom az ellen, hogy ezt a végtelenül fontos és végtelenül veszélyes jelenséget ismét hamis cégér alatt igyekezzünk forgalomban hozni. Két adresszre küldik nagyon gyakran ezeket a törekvéseket. Az egyik inkább fél szavakban, sub rosa, a másik nagyon nyíltan. Végzek először az elsővel.

Többé-kevésbé a sorok között, de igen divatosá lesz, kapcsolatba hozni ezt a materialisztikus, anarchisztikus irányt a zsidósággal. Én ez ellen ünnepelesen és határozottan tiltakozom. *(Helyeslés jobbfelől.)* Én azt hiszem, a zsidóság kebelében is megférnek a legkülönbözőbb szellemi irányok. Azt hiszem, a legsötétebb vakbuzgóságtól az ateizmusig felmutat az a zsidóság is igen különböző szellemi törekvéseket. Ebből tehát egy újabb izgatásra nem szabad táplálékot meríteni *(Élénk helyeslés és taps jobbfelől.)* és nem szabad ezzel újabb üszköt dobni a magyar nemzeti társadalomba. *(Élénk helyeslés jobbfelől.)*

A másik, nézetem szerint szintén nem helyes cégér, ami alá nemcsak ellenfelei a mozgalomnak, de barátai is igyekeznek azt soroltatni: a szabadkőművesség. T. képviselőház! Én nem vagyok szabadkőműves, nem is igyekeztem ennek a mozgalomnak titkaiba belehatolni, de azért egyet tudok: tudom azt külföldi és hazai példákából, hogy a szabadkőművesség magában véve nem azonosítható sem az ateizmussal, sem a materializmussal, sem a hazaellenséggel. *(Úgy van! Úgy van! jobbfelől.)* ...

Hanem hát hámozzuk ki a hamis jelszavakból ezt az egész jelenséget és nézzünk szemébe annak, minden ilyen mellékíztól megfosztva. *(Halljuk!)*

Azt hiszem, az általános emberi és spediális hazai viszonyok hozzák magukkal, hogy ez a bizonyos szellemi irány a jelen időben annyira elhatalmasodott. Az a lökés, amelyet a természettudományok adtak, a dolog természeténél fogva megrendítette igen sok embernek a világnézetét. A gondolkodás teljes szabadsága merészebbé tette az embereket, lerombolta a tekintélyeket, ami járhat átmeneti bajokkal, de amit én egészben véve bajnak nem tekintek. A kultúrának általános haladása a társadalomnak sokkal szélesebb rétegeit tette hozzáférhetőkké bizonyos szociológus vagy etnikai vagy bölcsészeti elmékedések és okosodások számára. És ezáltal, amíg egyfelől sokkal nagyobb tért nyújtott a spekulatív okoskodásokra és argumentációkra, másfelől sokkal nagyobbá tette a kísértést, hogy így kevesebb alaposággal és kevesebb tudományos mélységgel dolgozzék valaki és érhesen el sikert, mint annakelőtte, amikor a társadalomnak csak egy igen csekély, alapos műveltségű elitrésze foglalkozott e mélyreható kérdésekkel. *(Általános helyeslés.)*"

Nagyváradon a biharmegyei Munkapárt alakuló ülésén 1910. március 3-án:

„... el kell fogadni jószívvvel azt a tényt, hogy a magyar politikai nemzet különböző népfajokhoz, nemzetiségekhez tartozó polgártársainkból alakult és ebből le kell vonni konzekvencia nélkül a tartózkodást. El kell ismernünk jogukat: nyelvük, vallásuk, kultúrájuk fenntartásához, ápolásához, gondozásához. *(Úgy van!)* Nem szabad nekünk rossz néven vennünk, ha ehhez ragaszkodnak. *(Úgy van!)* Azért, hogy nem tagadják meg nemzetiségüket, az igazi testvériség álláspontján kell velük szemben is viselkednünk, gondolkodnunk és éreznünk. *(Úgy van!)* Fel kell karolnunk minden jogosult érdeket, az igaz testvériesség érzületét kell belevinnünk a társadalmi érintkezésbe és a közhatósági és közéletbe. *(Élénk tetszés és éljenzés.)* Tért kell nyitnunk az érvényesülés számára minden hazafiasan gondolkodó polgártársunk előtt, *(Úgy van!)* és nem szabad megengednünk, hogy idegeneknek és – ha nem is elnyomottaknak – de, ami sokszor ennél rosszabb, lenézetteknek érezzék magukat. *(Élénk felkiáltások: Igaz! Úgy van! Ez az igaz!)*

Tisztelt értekezlet! Én általában mindenütt, de különösen a politikában a túsúráások és a tyúkszemrelépések politikáját tartom a legbotorabbnak, a leghibásabbnak. *(Úgy van!)* Azt a politikát, amely az én erőmet nem erősíti, az ellenfelem erejét nem gyöngíti, hanem igenis irritálja az ellenfelet, tehát az indulatok fölébresztésével maghatványozza a benne rejlő erőt. *(Úgy van!)* És ha valahol, különösen áll ez a nemzetiségi kérdés terén. ...

És ha a Magyarország területén élő románság is románnak érzi magát, ha az ő szíve is hangosabban dobban meg arra a gondolatra, hogy ott a Kárpátoktól keletre egy független Románia létezik, – én teljesen értem ezt az érzületet, de akkor gondolják meg azt, hogy az ő missziójuk az, ami az Ausztriában létező németeké, vagy ami a Szlavóniában létező magyaroké: ők nem akkor tesznek a román függetlenségnek szolgálatot, ha itt szeparatiztikus törekvéseket követve, gyöngítik természetes szövetségüket *(Úgy van!)*, hanem akkor, ha itt oly viszonyt létesítenek a magyar és a román között, amely ezt a dolgok logikájában rejlő szövetséget élő valósággá engedi fejlődni. ...

Sajátságos dolog az: elnyomni mi nem tudunk senkit; nics alaptalanabb vád, mint mikor bennünket zsarnokok gyanánt állítanak oda. Hiszen a jogosult erőt szervezni és kifejezni se tudjuk, hiszen élehetetlenek vagyunk az állami gépezet megfeszítésében ott is, ahol szükség volna rá. Hiszen minden tetszetős frázis lefegyverez bennünket és kiejtjük a fegyvert kezünkől ott is, ahol szükség volna rá. *(Úgy van! Tetszés.)* De azután mintegy saját lelkiismeretünk megnyugtatóására, mintegy a megzavart egyensúly helyreállítására, ráülünk nagyon sokszor teljesen üres, teljes puffogó, de azért annál károsabb, mert a kedélyeket megmérgező sovínisza frazcológia veszőparipájára. *(Úgy van!)* És teszünk intézkedéseket, amelyek nem szolgálják a lényegét, de megőrzik a látszatot, czek legyezgetik hiúságunkat, de megmérgezik olyan százazrek és milliók lelkét, akiket pedig megnyerhetnénk a magyar államiségnek. *(Élénk helyeslés és éljenzés.)*”

A képviselőházban 1911. március 31-én:

„T. Ház! Ne éljünk illúziókban! Abszolúte nem magyarosítunk azzal, ha magyarul tanítunk. Nekem a viszonyokat jól ismerő felvidéki barátom mondta egyszer, amikor vele erről a témáról beszéltem, hogy harminc évvel ezelőtt, ha megkérdeztük a tót parasztleányt, hogy mi vagy, az azt felelte: Ja szom uher; azt mondta tótul, hogy magyar vagyok; ma pedig magyarul azt mondja, hogy tót. Ennyit értünk el a magyar nyelv tanításával. ... hagyjunk fel

azzal a vétkes indolenciával, – elsősorban magamnak mondom, – hogy nem tanuljuk meg nem-magyar ajkú polgártársaink nyelvét. *(Igaz! Úgy van!)* A magyar intelligencia tanulja meg legalább azt a nem magyar nyelvet, amely hozzá legközelebb van; ...”

Kiskunfélegyháza választópolgárainak tiszteletére rendezett vacsorán elmondott pohárköszöntő 1910. április 13-án:

„Tisztelt uraim! Én azok közé tartozom, akik olyankor is, amikor legtöbb honfitársam optimista illúziók mámorában úszott, aggódtam Magyarország sorsa, Magyarország jövője fölött. Aggódtam főleg azért, mert azt a mi magyar társadalmunkat, fájdalom, nagyon szegények vagyunk abban az erkölcsi és szellemi tőkében, amelyre szükségünk volna, hogy csekély anyagi erőnkkel nagy történelmi hivatásunknak meg tudjunk felelni. *(Igaz! Úgy van!)* És nekem ezek között a sötét gondolatok között mindig csak egy dolog adott vigasztalást: én egy nagy erkölcsi tartalékját láttam a magyar nemzetnek abban az elpusztíthatatlan őserdőben, amely ott szunnyad a magyar Alföld testben és lelkében egészséges népének minden szépre és jóra képes, minden nemes cselekedetre teremt lelkében, eszében és szívében. *(Zajos tetszés.)*”

És én mindig lestem a magyar Alföld népének fölébredését, mindig vártam azt, hogy mikor következik el az a pillanat, ahol ez a nép, amelyet jól ismerek, hiszen életem legszebb óráit köztük élem le és amelyet – higgyék el nekem, hízelegni nem szoktam sohasem – igazán jókedvében teremtet meg az Isten, mert megvan a képesség benne minden szépre és nemesre: öntudatára ébred a maga hivatásának. Amikor meggyőződik arról, hogy nem álmodozás, nem tetszetős jelszavak lidércfénye az, amely után indulnia kell; hanem mennie kell a saját egészséges agyveleje, a saját józan belátása után és mennie kell azzal a férfias elhatározással, hogy ha egyszer felismerte a helyes és igaz utat, akkor annak követésétől semmiféle neveztség, semmiféle alkalmatlanság, semmiféle küzdelem, amely útjába kerül, el nem térítheti. *(Éljénzés.)* ... érezni kell azt, hogy igenis többségben van ennél a nemzetenél az az elem, amely a józan, helyes, nyugodt és békés fejlődés útján akarja vezetni a nemzetet. De ez a többség pipogya, ez a többség nem érdemli meg a férfinevet, *(Felkiáltások: Gyáva!)* ha nincs meg benne az az erkölcsi erő, ha nincs meg benne az a férfias akaraterő, hogy nem hagy packázni magával és nem engedi át a vezetést egy erőszakos kisebbség számára. *(Hosszas éljénzés.)* Arra ürítem poharamat, hogy széles Magyarországon és annak egyik legérdekesebb pontján, – ami a küzdelmet illeti, – Félegyháza városában is legyenek férfiak, akik ebben a küzdelemben a józan többségnek becsületes, okos, hazafias belátását képviselik. Akkor a siker nem maradhat el. *(Hosszantartó zajos éljénzés.)*”

Aradon a Vértanúk szobránál 1910. október 6-án:

„Emlékünnepre jöttünk össze. Nagy idők nagy férfiainak emlékezetét üljük és azok, akiket e szent emlékek gyűjtenek össze, illő, hogy mielőtt e helyre lépünk, leverjük sarunkról a mindennapi élet porát; illő, hogy kívül hagyjuk a mindennapi élet porát; illő, hogy kívül hagyjuk a mindennapi élet apróbb törekvéseinek, küzdeleminak, önzésének és sűrlődásainak köznapiságát és illő, hogy elfeledkezzünk mindarról, ami elválaszt bennünket, hogy egyesüljünk abban a nagy, szent érzelemben, amely míg magyar szó fog élni e hazán, minden igaz magyar embert egyesíteni fog. Épp ebben az ünnepies órában ne érezzünk egyebet, mint a nemzet dicső multja, fényes emlékeinek lélekemelő, buzdító, reményt nyújtó fényét és melegét és a nemzet gyásznapi felett érzett méla bánatot. ...

Fényes, diadalmas, dicsőségteljes harc, de amelyben elbukik a nemzet a túlerő előtt. És azokra, akik a fényes férfias küzdelemek, fényes férfias cselekedetek, dicső küzdelmek, nyert és veszített csaták közt száz halállal dacolva vitték a nemzet zászlaját előre és akiket a csaták hevében százszor megkímélt a halál, akiket nem érhetett el végzetük: azokra a katonára dicső halála helyett a vesztőhely Golgotája vár. A vesztőhely szégyene is? Van-e dicsőbb hely, árad-e fényesebb, tisztább, ragyogóbb fény bárhonnán is, mint ily nagy ügyekért kiontott vért jelentő – vesztőhely felől? ...

Amíg magyar fog élni e hazában, addig szent lesz a Ti nyugvóhelyetek; amíg magyar anyák lesznek e földön, azok ide fogják vezetni gyermekeiket Tihozzátok, hogy a Ti példátokon tanuljanak, a Ti lelkesedések, a Ti áldozatkészségetek, minden önzés felett uralkodó, diadalmaskodó hazaszereteteiktől. ... Nekünk azzal az erős elhatározással kell e szent helyről távoznunk, hogy igenis méltók legyünk Tihozzátok; azt a békét, amelyet Ti a véretek árán szereztetek a nemzet számára, azt megőrizzük és a nemzet javára, a nemzet erősítésére, szabadságának, erejének, fényének, dicsőségének növelésére használjuk fel. Úgy, hogy ha valaha felülről a magasból erre a kis maroknyi népre esne tekintetetek, boldogan és megelégedéssel mondhattátok el: E hazáért nem éltünk és haltunk meg hiába! A Ti emléketek pedig legyen áldott, a Ti emléketek pedig éljen mindaddig a hálás nemzet szívében, míg magyar él e hazán és legyen mindha az igaz hazaszeretet, az igaz lelkesedés, az önzetlen és a hazáért tette kész valódi idealizmus forrása!”

A Sterminán két elesett huszár-altiszt temetésén, 1917. szeptember 23.-án:

„Harcban állunk, Uram; de nem gyűlölség, nagyravágyás, hódítási vágy adta a fegyvert kezünkbe. Megtámadták atyai örökünket, elakarják ragadni legdrágább kincsünket, édes hazánkat. Meg kell védelmeznünk azt a legföltettebb javunkat melynek szeretetét Te oltottad az emberi lélekbe.

Jóságos Isten, mi gondviselő Atyánk!

Ebben a küzdelemben ne hagyj el bennünket. Te hozzád fohászunk. Acélozd meg karunkat, erősítsd meg lelkünket, vidd diadalra igaz ügyünket.

Tudjuk, hogy ez a diadal honfi vérbe kerül. Készen állunk Uram, s ha úgy rendeled, feláldozzuk hazánkért életünket. ...

Irgalmas Isten, könyörület és bocsánat Istene, a Te kegyelmedbe ajánljuk itt nyugvó bajtársainkat; adj nekik csendes pihenést és boldog feltámadást. Aludják álmukat a híven teljesített kötelesség édes érzésében és majdan vezesd be őket az örök dicsőség fényes templomába. Ámen.”

A szemelvényeket válogatta és azokhoz bevezetést írt: Szabó Pál Csaba

Egykori és mai tanáraink

LECTORI SALUTEM

Palásti László

nyugalmazott főiskolai docens

Belvedere Meridionale: Tanár Úr, menjünk az időben vissza a kezdetekhez, a gyermekkorhoz! Milyen emlékeket őriz azokból az időkből?

Palásti László: – 1909. június 29-én születtem Abonyban, a Kölcsey utca 13-ban. A családom felvidéki származású, onnan költözött Abonyba. (Ezért sokszor palóc Lacinak is neveztek az iskolában.) Első és második osztályban katolikus elemiben tanultam, a harmadikat és a negyediket az elitnek számító zsidó iskolában végeztem el. Itt ismertem meg a tanítónőm, Wiener Ida Mikszáthtal. Megkedveltem az író, azóta is szívesen olvasok műveiből – földifélelémnek érzem.

B.M.: – Elemi után?

P.L.: – Cegléden tanultam, mint bejáró tanuló a Kossuth Lajos Reálgimnáziumban. Kigyalogoltam magam a gimnáziumi 8 év alatt, mert Abozban három és fél kilométerre volt a vasútállomás a lakásunktól.

B.M.: – Ha visszagondol a középiskolás évekre, mire emlékezik szívesen?

P.L.: – Azok az évek meghatározó szerepet töltek be az életemben. Nagyszerű tanáraink voltak, mint pl. dr. Simon László a francia tanárom, aki az utolsó tanítási órán lelkünkre kötötte:

„Fiúk, őrizzék meg mindig az idealizmusotokat!”

Az idealizmus szót úgy értette: szeresetek mindent az életben, ami szép és nemes, és kövessétek azt. Az osztályunknak ebben a szellemben jelmondata is született:

„HONESTE VIVERE. NEMINEM LAEDERE. SUUM CUIQUE TRIBUERE!” (Becsületesen élni, senkit meg nem bántani, mindenkinek megadni a magáét!)

Történelem tanárommal, Sárkány Józseffel, ki rajongásig szerette Kossuthot, élete végéig leveleztem. Tőle tanultam szeretni a történelmet. Sokat köszönhetek dr. Szarka Gyulának is, aki latin nyelvre tanított. Amellett, hogy bejáró voltam, instruáltam is - nehéz volt édesapa nélkül! (Édesapám tüdőlővést kapott az első világháborúban.) 1928-ban leérettségiztem, jó eredménnyel.

B.M.: – Tanár Úr, eddig csak jót és szépet mondott az iskoláról. Soha nem érezte, hogy most valami nem tetszik?

P.L.: – A kötelező olvasmányokat fiatal fejfel tehernek éreztem. Parancsszóra kellett olvasni, az pedig nem volt zavartalan. Az iskolai dolgokkal azonban barátságot kellett kötnöm, mivel észrevettem, hogy latin tanárom állandóan velem íratja a táblára a korrektumot. Néha úgy éreztem leszakad a karom. Belejöttem...

B.M.: – Mikszáthon dívül kik voltak a kedvenc írói?

P.L.: – A hazaiak közül: Jókai Mór, Molnár Ferenc, Herczeg Ferenc, Karinthy Frigyes. Kedvenc költőm Ady Endre lett.

B.M.: – A gimnázium elvégzése után hol folytatta tanulmányait?

P.L.: – A debreceni egyetemen francia-latin szakon.

B.M.: – Az új város, új iskola milyen élményeket tartogatott Tanár Úr számára?

P.L.: – Az egyetemi évek! Latinból Láng Nándort, franciából pedig Hankiss Jánost hallgattam. Nekik köszönhetem, hogy kétszer kiutazhattam Franciaországba. 1929. nyarán Nancy-ban hallgattam előadásokat a Nyári Egyetemen. Az *egyetemi évek alatt* „magacsinálta ember” voltam, másodéves koromtól magamat tartottam el: latinból korrepetáltam, majd bekerültem a Teréziánumba kikérdezőnek. Nyaranként az egyetem Questori Hivatalában dolgoztam. A Szent László kör ifjúsági elnöke voltam egyetemista korom második évétől. A kör főleg karitatív tevékenységekkel foglalkozott: könyvkölcsönzés, bálak rendezése, stb. 1933-ban végeztem. Utolsó évben gyakorló tanárjelöltként a debreceni Piarista Gimnáziumba osztottak be. Kellemes idők voltak, a szerzetes iskolák jók. Itt sem maradtam munka nélkül: az igazgató megkért, hogy dolgozzam az irodában. A zárótanítás után is maradtam, titkárféle voltam, de csak pár hónapig, mert behívtak újoncnak. 1934-ben szereltem le. Ekkor ajánlatot kaptam a gimnázium igazgatójától, hogy legyek náluk világi óraadó. Franciát, latint tanítottam.

B.M.: – Belátom, hogy egy „magacsinálta ember”-nek dolgoznia kell, hogy úgy haladjon az élete, ahogy ő szeretné, de nem forgácsolta szét, volt ideje a saját, maga kedvére végzett kutatásra?

P.L.: – Ez a titkárkodásféle minden időmet elvitte, így tanévekben nem volt lehetőségem a szükséges mértékben levéltárba járni. Szerettem a nyelvészettel foglalkozni, de csak éjszaka volt rá időm.

B.M.: – „Kalandos” út vezetett Szegedig?

P.L.: – Meglehetősen. 1936-ban Sümegre kerültem. A végzetem elől ott sem futhattam el: irodai segéderő lettem megint a tanítás mellett. Érdekes dolgot fedeztem fel a Sümegi Kisfaludy Múzeumban: megeltem Bem generális franciául írott levelét. A Gazette de Hongrie-ban jelentettem meg róla.

B.M.: – A Gazette de Hongrie magyarországi megjelenésű lap volt?

P.L.: – Igen, igen. Budapesten jelent meg, s én munkatársa voltam megszűnéséig. Érdemes odafigyelni, keresni! Mindig mondom a hallgatóimnak, hogy ahova elkerülnek tanítani, írják meg a település történetét. Ha pedig már megírták, kutassanak. Biztosan van mit a világrahozni!

B.M.: – Meddig dolgozott Sümegen, Tanár Úr?

P.L.: – 1941-ig. Utána a Szabadkai Gimnáziumban tanítottam. Szabadka... ott ismerkedtem meg az orosz nyelvvel. Egy év múlva Szegedre helyeztek át, a Baross Gábor Gyakorló Gimnáziumba, melynek neve 1950-ben Állami Móra Ferenc Általános Gimnázium lett. Sokáig irodai segédként voltam itt is, amíg igazgató-helyettesé nem neveztek ki.

B.M.: – A háború?

P.L.: – Be kellett vonulni. Az alakulatban a Muraközben harcoltam, én századparancsnok voltam. Csáktornya alatt sebesültem meg, tüdőlővést kaptam. Az utolsó kenetet is fel akarták adni, de mondtam, hogy még várjunk egy kicsit vele.

B.M.: – A háborúból hazatérve, felépülve újra a Baross illetve Móra Gimnáziumban tanított. Az iskola azonban 1951-ben megszűnt...

P.L.: – Igen, akkor a szegedi Randnóti Miklós Általános Gimnáziumba helyeztek át, és itt is igazgató-helyettes voltam. 1953-ban jöttem át a főiskolára. 1853-tól 1959-ig két ciklusban is betöltöttem az igazgatóhelyettesi tiszteletet. 1959-től a 70-es évekig lektorátusvezetőként dolgoztam. Eleinte orosz, néha franciát tanítottam. Majd a Történettudományi Tanszéken latin órákat adtam.

B.M.: – Oroszul mikor tanult meg, Tanár Úr?

P.L.: – Itt Szegeden vettem órákat egy orosz nőtől. Aztán indult tanárok részére tanfolyam a főiskolán, beíratkoztam. Az igazgatóhelyettesi évek alatt a Lenin Intézetben levelező hallgató voltam, és középiskolai tanári képzést szereztem orosz nyelvből.

B.M.: – A Tanár Úr eligazodik több nemzet kultúrájában, több nyelvet ismer és beszél, de nyelvészeti kutatásait mindig összeköti Szegeddel, Magyarországgal.

P.L.: – Szeretem Szegedet...

B.M.: – Művei közül néhányat kezembe vettem. Az egyik munkából kiemeltem egy mondatot: „A hazai közvéleménnyel is ismertetni kell a külföldi magyar vonatkozású megnyilatkozásokat. A munka folytatása, kiszélesítése, a hiánypótlás fontos.”

B.M.: – Miben látja ennek jelentőségét?

P.L.: – Tudnunk kell róla, milyen kép él a külföldiekben rólunk, hogy meg tudjuk mutatni igazi értékeinket. Igazán tudjanak rólunk. Több testvérvárosi kapcsolat is jó lenne. Néhai Paul Schutczal való kapcsolatban révén segítettem kiadványcserét létesíteni a Szegedi Móra Ferenc Múzeum és a Nancyban székelő Société d'Archéologie Lorraine és a Musée Historique Lorrain közös kiadású szemléje a Le Pays Lorrain között. Sok ilyen lenne jó!

B.M.: – Úgy gondolja, hogy torz kép él a magyarokról?

P.L.: – A franciák között olyannal is találkoztam, aki azt sem tudja, hol van Magyarország.

B.M.: – Honnan e különös vonzalom a francia kultúra és nyelv iránt?

P.L.: – A szép és a nemes mindig vonzott, és a francia mentalitás ilyen. Gimnazista korom óta pedig érdeklődéssel figyeltem, figyelem a francia-magyar kapcsolatok alakulását.

B.M.: – Munkáját - úgy tudom - a franciák megtisztelésnek vették, s ezt nagyon impozáns módon juttaták kifejezésre!?

P.L.: – 1987-ben a francia nagykövetség kulturális tanácsosa értesített, hogy a francia Kulturális és Kommunikációs Miniszter *L'Ordre Des Arts et Letters* lovagjává lett, 1987. november 25-én kaptam meg az ezt tudató levelet. 1988-ban volt az avatás Budapesten, a francia nagykövetségen. A múlt évben, 1993-ban, újabb megtiszteltetés: a Nancyban székelő

Académie de Stanislas levelező tagjává választott meg Bánátban letelepített lotharingiai francia telepesekkel kapcsolatos eddigi munkásságomért.

B.M.: – Jelenleg is folytat kutatásokat?

P.L.: – Most készül egy dolgozatom a bánáti francia nyelv sorsáról. Tudja, a török kiűzése után a Bánátot nagyrészt németekkel és franciákkal telepítették be. Kialakult három zömében francia falu is. Az itt letelepedtek elnémetesedtek, elmagyarosodtak. Ezt a folyamatot próbáltam követni.

B.M.: – Már korábban is foglalkozott a bánáti francia nyelvvel Tanár úr?

P.L.: – Igen, legutóbb egy amerikai francia keresett meg egy nagyon érdekes problémával. Három évembe került megoldani.

B.M.: – Jövőre nézve milyen kutatási téma-tervei vannak?

P.L.: – Településenként, levéltáranként szeretném végigjárni a francia forradalmi hadsereg osztrák fogságba esett katonáinak útvonalát Pest és Szeged között.

B.M.: – A mai napig latin nyelvet oktat a főiskola történész hallgatóinak, tudományos kutatásokat végez, és ha nem árulok el titkot, hétvégenként főzőcskézik is. Honnan meríti a lendületet?

P.L.: – Megőriztem az idealizmusomat; ez nagyon megnyugtató, mindig vigasztal, ha szépet láthatok valamiben. A megszokást nem jó követni, az idealizmusból kell, hogy legyen abban, amit csinál az ember. Ez fontos!

B.M.: – Nem gondolt arra, hogy kötetbe rendezi a gondolatait?

P.L.: – Egyszer már megpróbálkoztam vele. A kéziratnak a *Térvesztésünk Franciaországban* címet adtam. *Hogyan győzött az utódállamokban a trianoni törekvés?* - ez volt a témája. Sokáig Bálint Sándor vagy az édesapám rejtegette, de mikor az ÁVO érdeklődni kezdett irántam, elégettem. Nagyon csábított a gondolat, hogy elmegyek '56-ban, de nekem volt egy édesapám... Nem vagyok naiv, csak mást tanultam az iskolában.

B.M.: – Milyennek látja Tanár Úr pedagógus szemmel a mai fiatalságot, az ezredvég ifjúságát?

P.L.: – Vannak pozitívumok, negatívumok, akadnak komoly emberek és komolytalanok, a romantikus szellem azonban nem fog elmúlni, mindig marad képviselője. Rendes ifjúsággal áll szemben az ember.

B.M.: – Köszönöm szépen a beszélgetést!

Az interjút Tóth Andrea készítette.

Palásti László válogatott cikkei:

- A futó o-ra végződő orosz előljárószók történetéből.

Szegedi Pedagógiai Főiskola Évkönyv (SZPFÉ). Szeged, 1956.

- A franciák magyarságszemléletének alakulása a XIX. században. SZPFÉ Szeged, 1957.

- Franciák és a francia nyelv a Bánátban a XVIII. és XIX. században. SZPFÉ Szeged, 1958.

- Francia családnevek Szegeden a XVIII. században.

SZPFÉ Szeged, 1959.

- Francia eredetű családnevek Szegeden 1958-ban.

SZPFÉ. Szeged, 1961.

- A szenvedő igével kapcsolatos problémák az orosz nyelvben.

Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei

(SZTETK). Szeged,

1969.

- Orosz vonatkozások a régi Szeged történetében

SZTFTK. Szeged, 1970.

- Magyarországi legenda az ifj. Dumas születéséről.
SZTFTK. Szeged, 1972.
- Pintér Lajos: Korszerű latin nyelvtanítás (könyvbírálat)
Délvidéki Szemle. Szeged, 1944. 4. sz.
- Megjegyzések La Brocquière műve szegedi vonatkozású részének fordításaihoz.
Somogyi-könyvtári műhely. (Skm). Szeged, 1974/3.
- Juhász Gyula költeményeinek legrégibb francia fordításai
Skm. Szeged, 1978. 1-4. sz.
- Szeged francia útikönyvek tükrében.
Szegedi Könyvtári Műhely (SZKM). Szeged, 1985. 1. sz.
- William Rey szegedi élményei 1845-ben.
SZKM. Szeged, 1985. 1. sz.
- Franciák Szeged 1686. évi visszafoglalásában.
SZKM. Szeged, 1986. 1-2. sz.
- La langue française au collège de Debrecen.
Gazette de Hongrie (GH). Bp., 1935. (?)
- A la mémoire d' Ignaci Kont.
GH. Bp., 1937. (?)
- La France et la guerre de l'indépendance hongroise de 1848-49.
GH. Bp., 1940 No 24.
- Un prince de Lorraine en Hongrie. Le Pays lorrain.
Nancy, 1963, No 3.
- Patronymes français en Hongrie. Vie et Langage.
Paris, 1963, No. 137.
- Le duc de Berry et la Hongrie. Miroir de l'Histoire.
Paris, 1965, No 188.
- Erreurs sur l' identité de certains patronymes français du Banat.
Nouvelle Revue d'Onomastique. 1990, No 15-16.
- Souvenirs de la présence lorraine au Banat. Le Pays lorrain.
Nancy, 1991, No 2.
- Upotrebljenije variantov pradičov sz beglim "o" v russzkom jazike.
Russzkij jazik v nacialnoj skole. Moszkva, 1957, 2. sz.

Greksza Attila

Belvedere Meridionale: – Akkor talán kezdjük a személyi igazolványodban található adatokkal. Mikor, hol születél, stb.?

Greksza Attila: – '63 júniusában születtem Gyulán, Békés megyében, és a családom is békés megyei. Onnan csak az egyetemi tanulmányaim idején kerültem ide Szegedre. Azóta itt élek...

B.M.: – Az egyetemen milyen szakra jártál?

G.A.: – A bölcsészkarra jártam, magyar-történelem szakos voltam, utána amennyire az akkor lehetőségek engedték - filozófiát hallgattam.

B.M.: – A filozófián belül milyen téma érdekelt?

G.A.: – Hát elsősorban a történetfilozófia, egzisztenciálfilozófia, a századforduló életfilozófái, de elsősorban a történetfilozófia, mert másodéves koromban jöttem rá arra, hogy a történeti kutatások nem adnak választ azokra a kérdésekre, amelyek engem foglalkoztattak, magyarán

olyan dolgokat firtattam, hogy mi is maga a történelem és erre a történettudomány nemigen tud választ adni, messzebbre kellett menni, és így jött a történetfilozófia.

B.M.: – És mivel foglalkozol most, mi a kutatási témád, egyáltalán, milyen témák iránt érdeklödsz?

G.A.: – Sok minden érdekel, de amikor befejeztem az egyetemet, akkor alkalmaztak a Történeti Segédtudományi Tanszéken, a historiográfia oktatójaként, mint meghívott előadót, ez így nagyon jó, szabad élet, mert komoly kötelezettségek a tudományos előmenetellel szemben nincsenek, és így az ember szabadabban tudja a saját érdeklődését kielégíteni. Így elsősorban érdekel a két világháború közötti szellemtörténet, elsősorban Székfű Gyula és környezete, de mellette tetszik a francia egzisztenciál - filozófia, de hát ami már évek óta nagy hobbym, az a történettudomány és a számítástechnika kapcsolata, amit mint történeti informatikát a történeti segédtudomány hozott létre. Ennek az új segédtudománynak az európai irodalmát tanulmányozgatom, nézem az új eredményeket, már amennyire ezekhez hozzá lehet férni, mert sajnos ezt nemigen művelik Magyarországon.

B.M.: – Lenne egy, a Történelem Tanszékhez közelebb eső kérdésem. A hallgatók esetlegesen milyen témákkal kereshetnek meg téged?

G.A.: – Elsősorban azokkal a kérdésekkel, amelyek a történetfilozófia és a történetírás tárgykörébe tartoznak, tehát elsősorban elméleti problémákkal, vagy ne adj' isten, ha valaki szakdolgozatot készít, és számára valamilyen elméleti kérdés olyan gondot okoz - ilyet gyakran tapasztal az ember - hogy egy problémára nem tud választ adni, és ez hetekre megakasztja a munkáját, ilyen elméleti kérdésekben tudok segítséget adni.

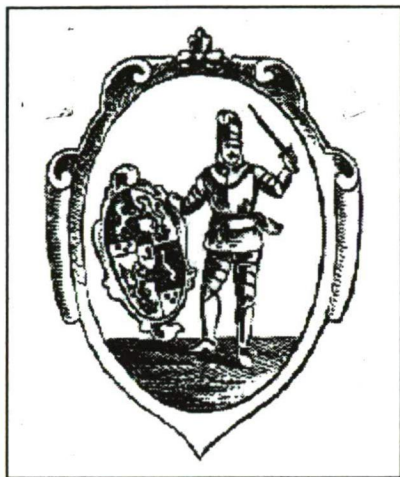
B.M.: – Mi a véleményed a Történelem Tanszéken folyó munkáról?

G.A.: – Nagyon kevés embert ismerek személyesen, most kerültem kapcsolatba először az intézménnyel. De mindenképpen pozitívan érintett a tanszék családi légköre, ami nem egészen így van az egyetemen - ott egy kicsit személytelenebbül mennek ezek a dolgok, valamint az is, hogy a hallgatók és az oktatók között természetesen közvetlen kapcsolat van, ami azért megvan a bölcsészkaron is de itt az egész tűnik családisnak. A tudományos munkát azt nem tudom igazán megítélni, mert csak néhány ember munkáit ismerem, úgyhogy erről felelőtlenség lenne bármit is állítani.

B.M.: – Attila, köszönöm szépen a riportot!

A beszélgetőtárs Hevesi István volt.

SOPRONY

Nem tévedés, kedves olvasónk, valóban *Soprony*, hiszen egészen a múlt század végéig a vármegye és a város megnevezésekor még az alispáni iratokban és a megyei közgyűlések jegyzőkönyveiben is ezt a nyelvjárási formát használták. A nyugati nyelvjárástípus egyik jellegzetessége, hogy az *n* gyakran palatalizálódik (*nyűöstin* [nőstény], *szappany*, *ikrény*... és *Soprony*), ugyanakkor a depalatalizáció sem ritka: *asszon*, *nyűöstin*. Okleveleinkből kitűnik, hogy a tulajdonnevek közül számos származékszó az ősmagyar korban ilyen *n-ny* váltakozással került a nyelvünkbe. A palatalizálódott alak is megmaradt napjainkig a helynévanyagban: Kétsoprony Békés megyében.

Egyik legkisebb és legkisebb megyénk az ország nyugati kapuja. A vármegye északnyugaton és nyugaton a Lajta-, a Rozália-, a Soproni- és a Lánzséri-

hegység mentén Ausztriával, délen a Répce, az Ablánc és a Rába folyók mentén Vas megyével volt határos. Délkeleten, ahol a Marcal a Rábába ér, néhány száz méter erejéig Veszprém vármegye is Sopron szomszédjává vált. Az itt északnak forduló Rába a megyét már Győr vármegyétől választotta el. Északon a Fertő tó és a Hanság Sopron és Moson vármegyék természetes határát képezték. A nyugati hegyek mindannyian az Alpok keleti nyúlványai. A délnyugati Lánzséri a legmagasabb közöttük: az óriási bazaltoszlopok töredékeivel telehányt tető, a Pálhegy, 755 méter magas. Csak kilenc méterrel alacsonyabb a Rozália csúcsa, ahol a hegy gerince húzott határt Magyarország és Ausztria között, és a csúcson épült kápolna mindkét irányból jól megközelíthető, népszerű kirándulóhely volt. A Lajta-hegységben követ, a Soproniban barnaszenet bányásztak, a fertőmelléki dombhát kitűnő boráról nevezetes.

A hegyvidéki nyugati és a Kisalföldhöz tartozó keleti rész látványosan osztja két részre a vármegyét. A hegyekben az ott élők bányászattal és szőlőműveléssel, valamint Nagymarton környékén gyümölcsstermeléssel foglalkoztak, a Fertő és a folyók vidékén halászáttal, a Kisalföldön élők földművelésből, állattenyésztésből keresték meg az asztalra való. A Fertő az ország második legnagyobb tava a Balaton után. Igazi alföldi tó, feneke egyenletes és vize nagyon sekély. Voltak olyan időszakok, amikor szinte teljesen kiszáradt. Keletkezéséről a nép különös mondákat ismer, miszerint az itt létezett hat vagy tizenkét helységet Sodomaként nyelt el a víz. A tóban és tőle keletre húzódó roppant mocsárvilágban, a Hanságban, egykoron az ország háromszázharminc madárfajából kétszázötven őshonos volt.

Honfoglaló magyarjaink avar és csekély mértékben szláv népességet találtak ezen a területen. Néhány tucat emberöltővel korábban kelták és illírek éldegéltek erre felé. A hódító rómaiak a terület központjának nevét tőlük örökölték. Scarbantia (*scara*~szétszórt, különálló, *bantia*~település, erődítmény) a dominatus korára municípiummá fejlődött, erről az időszakról csinos oszloptöredékek és márványtáblák tanúskodnak. Hogy pontosan melyik törzs szállta meg ezt a területet, nem tudhatjuk, mindenesetre a helynévanyag alapján a Nyék, a Kér, és a Megyer törzsek egy-egy töredéke valószínűsíthető. Besenyők, kabarok és székelyek jelenléte

szerényebbnek tűnik a korábban feltételezetténél. A nemzetiségi területeket egymástól és a szomszéd népektől is, üresen hagyott földsávokkal, a gyepekkel választották el. Az ország nyugati határa évszázadokon át sűrűn változott, míg végre a XIII. század elejére állandósult. Ezen földterület akkor vált jelentőssé, amikor a kelet felé terjeszkedő német császársággal szemben a természetes határok (Fertő, Hanság) kínáltak biztos védelmi vonalat. A mesterséges és természetes határokon (már ahol lehetett) átjárókat építettek. Ezek voltak a kapuk, amelyek közül védelmi szempontból a legkeletibb, a későbbi Kapuvár (bár eredetileg csak *vulgariter Copuu dicitur*) lehetett a legfontosabb, hiszen három irányból megközelíthetetlen volt. A megyeszervezet a királyi hatalom megerősödésével a XI. század második felében kezdett kialakulni. Ennek központja lett a legnyugatibb királyi vár, a római Scarbantia helyén épült Sopron, ahol a nyugatról bevándorló hospesek a magyarok második letelepedő hullámaival találkoztak.

A települést először az északnyugati dombon, az ókori erődítés helyén népesítették be. Az Alpok nyúlványai a délkeleti dombokkal érnek véget, ahová királyi határőrök költöztek, innen ezen terület Lövérek (jelentése ugyanaz mint Lövő) neve. A két domb között, az Ikva (*Aikachwo* germán szó, jelentése: Tölgy-patak) völgyében találkozott a vindobonai (bécsi), carnuntumi (később pozsonyi) és sabariai római hadiút. A királyi várat ide építették, így itt fejlődött ki a későbbi belváros. A vár nevét talán a birtokosáról nyerte, mindenestre a latin *Sophronius* személynév szláv közvetítéssel került a nyelvünkbe. III. Henrik német császár 1044-ben már *per Supronium* érkezett Magyarországra, 1071-ben Ján Ispán Nándorfehérvárnál „*cum Supruniensibus (soproniakkal) a besenyők rohamait vitézül és bártan visszaverte, és igen sokat nyomban kardélre hányt közülük.*” Hetvenkét évvel ezután II. Roger szicíliai király arab geográfusa így ír Sopronról: „...*jelentős város, amelynek megművelt és termékeny környéke, látogatott vásárai, magas házai és szép nevezetességei vannak.*” A XII. században a mezővárosba mind több kereskedő és kézműves költözött, és a várban királyi sólerakó hely is működött. A két külső település jelentősége sokat vesztett Sopron várossá emelésekor (1277), hiszen lakosaik királyi rendelettel a *castrum civisei* lettek. Az egyre nagyobb számban bevándorló német hospesek a város vezetésében is helyet követeltek maguknak, és ez vezetett a két etnikum közötti szakadáshoz. 1283-ban a németajkú lakosság a régi vár (*auf der öden Burg*) és környékére költözött, és ez a szecesszió a királyok szigorú visszaparancsoltjai ellenére közel fél évszázadig tartott (1330). Erre a korszakra emlékeztet Sopron német neve (*Ödenburg*), amely – a korábbi feltételezésekkel ellentétben – nem azonosítható Német Lajos 859-ből származó oklevelének *Odinburch*, *Oudinburch* névalakjával. Károly Róbert 1330-ban a kül- és belvárosi telek megtartását egyaránt engedélyezte, és ezzel véget ért az önkéntes száműzetés.

Sopron mellett a megyében – határvédelmi jelentőségük miatt – két másik várispánság is kialakult az Árpádok első évszázadában: délen a locsmándi, míg keleten a kapuvári (rábaközi). Locsmánd, amely nevét a német Ludwig keresztnév Lutzman változatából nyerte *d* képzővel kiegészülve, egy 1263-as oklevelében a vármegye korábbi székhelyeként említett. Ekkora a nyugati hegvidéken híres kővárak hosszú sora (Locsmánd, Léka, Lánzsér, Kabold, Fraknó, Nagy- és Kismarton, Szarvkő) védte az országot a Babenberg, Přemysl és Habsburg uralkodók folytonos betöréseitől. Miután IV. Béla 1246-ban vereséget szenvedett az osztrákoktól, védelmi szolgálatra johannitákat hívott Sopronba. Szintén az ispotályosok emelték a Gyöngyös-patak túlsó partja fölötti dombon Léka várát, amely így már Vas megye területére esett. (A szerzetesrendek közül először a premontreiek telepedtek meg Csornán, majd közel egy évszázaddal később jöttek a ferencesek Sopronba, utóbb Kismartonba. (Érdekesség, hogy a két legősibb ismert nemzetség, a Veszékény és az Osli –

előbbiből származtak a Czirákyak, utóbbiból többek között a Kanizsaiak és az Ostffyak –, birtokai Kapuvár környékén terültek el. A tartományurak korában Sopron vármegyében a Csákok, Abák és Kőszegiek vitték a primet. Hét éven át (1312-1319) mint kanizsaszegi (Nagykanizsa) várnagy, a Kőszegiek familiárisa volt Osli-nembeli Lőrinc, aki várának elfoglalásával hagyta cserben urát a zalafői kudarc után, és a továbbiakban Károly Róbert rendíthetetlen híveként Sopron megye legjelentősebb bárójává emelkedett. A tőle származó Kanizsaiak Zsigmond idején már a főúri ellenzék vezetői voltak, a megye életében pedig teljhatalommal bírtak. 1401-ben egy szomszédsági perpatvarban új medret vágtak a Rábán, melynek köszönhetően a folyó elöntötte a Czirákiak birtokait, nevezetesen Cirákot, Dénesfát és Gyórót. Különösen Sopron város büszke patrícius rétege fordult szembe a nemesi hatalmaskodással. Már 1360-ban nemest akasztottak, néhány évvel azután, hogy az ágyasokkal dőzsölő Henrik plébánost elzavarták. Ám a külső fertályok szegény polgárai nem szívták a megtollasodott belvárosiakat. 1420. március 12-én a városbíró halálra ítélte és rögvést lefejeztetett egy erőszakos nemes, Niczky Benedeket. Az állítólag zárt ajtók mögött, ebédidő alatt hozott ítéletből országos skandalum támadt. A leszámolás kiagyalóit most Zsigmond ítélte fejvesztésre, amelyet gazdag városról lévén szó, 3.000 forintos irgalmatlan pénzbüntetésre változtatott. Ennek kifizetését az ármányos tanácsnokok a polgárságra hárították, amiből persze újabb lázadás támadt. Huszonnyolc elégedetlenkedőt 1426-ban szintúgy fővesztésre ítélték, ám – hála ugyanennek a tanácsnak – az ítéletek végrehajtására nem került sor.

1440-ben a Kanizsaiak Albert özvegyének, Erzsébetnek, oldalára állottak, így a megye számottevő része Habsburg Frigyes (1440-1493) kezére került. Sopron 1463-ban került vissza Magyarországhoz, de nyugati várakat (Kismarton, Kábold) még Mátyás is csak halála előtt két évvel tudta visszavívni. A megye teljes magyar fennhatósága már csak három évig tartott, ugyanis a Miksa és II. Ulászló között 1491-ben megkötött pozsonyi béke a nyugati részeket zálogként a Habsburg-háznak juttatta. Itt ezután osztrák famíliák vásároltak birtokokat, és így az elkövetkezendő időszakban minden társadalmi rétegben bekövetkezett a magyarság teljes térvesztése. 1520 után huszonöt Sopron megyei faluba a török elől menekülő horvátokat költöztettek. A vármegye fejlődése a XVI. század után kettészakadt. Az északnyugati részen, ahol törököt csak elvéve láttak, a korábban csekély jelentőségű mezővároskák (Kis- és Nagymarton, Ruszt) zavartalanul fejlődtek, míg a Fertőtől déli és keleti terület lakossága a habsburgi politikától, az egyre-másra cserélődő földbirtokosok növekvő terheitől, a tehetetlen, mozdulatlan és nincstelen nemességtől szenvedett. (Dózsa parasztháborújának hatása ezen a területen csak annyiban érvényesült, hogy az elszegényedett soproni polgárság a 43%-os kamatot szedő zsidó kereskedők életére tört.) Fraknó vidékét csak 1622-ben, Kismartont és környékét pedig 1647-ben (más források szerint 1655-ben) csatolták vissza Magyarországhoz. Sopron után másodikként 1648-ban Kismarton is szabad királyi városi rangot nyert. A fraknói Esterházy Miklós hatalmától rettegő városi polgárok 16.000 forint készpénzért és 9.000 forint értékű borért vásárolták meg a címet III. Ferdinándtól. A példátlanul gyorsan emelkedő Esterházyak első jelentős őse, Ferenc pozsonyi alispán használja először a *galántai* előnevet, fiai kapták a bárói rangot (1613-ban), akik közül Miklós II. Ferdinándtól a *fraknói gróf* méltóságba emelkedett. Fia, Pál 1663-ban kezdte el építtetni kastélyát a Kismarton fölötti dombon, ahol hajdanában a Kanizsaiak vára állott, ez lett a magyar barokk egyik legkiemelkedőbb alkotása. 1687-ben Lipót császár *római szent birodalmi herceg* címet adományozott neki, amelyet 1782 óta leszármazottai is örökölnek. 1681-ben a soproni országgyűlés a kis bortermelő központot, Rusztot (amelynek neve régi magyar nevének [szil] német tükörfordítása) is szabad királyi városok sorába emelte.

És a keleti rész? Kapuvár, Csorna és Lövő az Erdődy, Cziráky, Nádasdy és Széchenyi grófoknak teljesített robotterheit levetkőzve csak a feudális korszak végén nyerték el mezővárosi kiváltságaikat. A Rábaköz falvai a török becsapásoktól szenvedtek, népessége (német telepítések révén) csak XVIII. században kezdett gyarapodni. A város zavartalan fejlődését elsősorban annak köszönhetjük, hogy Bethlen Gábor másfél éves foglalását (1619-1620) és Jenő nápolyi alkirály 1809-es felvonulását leszámítva, idegen hadsereget nem látott, és ezen évszázadok jelentős katonai eseményei nem érintették. Esterházy Miklós franciaországi élményeinek hatása alatt építette híres eszterházai (fertődi) kastélyát és a hozzátartozó csodálatos francia parkot (1764-69). Tette ezt akkor, amikor még a park határáig ért a hansági láp, amelyben néhány évvel korábban a nevezetes elvadult gyerkőcöt, Hany Istókot találták. Csak 1775-1799 között készült el a Hanság fővízlevezető csatornája. II. József idején a megye százhetven ezer főnyi népessége közel tíz százalékkal (12.500) maga Sopron reprezentált. A város és környéke gazdasági, kereskedelmi, kulturális és művelődési fejlettségével az ország élén járt. Itt tanult dicső költőnk, Berzsenyi Dániel, aki magyar származását néhány kiadós pofonnal ismertette el német diáktársai körében, és itt nyitotta meg Kilián Károly 1802-ben Magyarország első könyvesboltját. Sopron „a császárváros műveltségének csatornája” volt Magyarország felé, miközben a bécsi gazdaság nyomászto versenyével szemben is megállta a helyét. Nagycenken hozta létre mintagazdaságát a legnagyobb magyar, Széchenyi István („a megye leghíresebb szülőtte” – íránk, de hát Stefi gróf Bécs belvárosában látta meg a napvilágot); és ekkoriban még nem az ő terveiről, hanem a szomszédos Doborján kis csodagyerekéről, bizonyos Liszt Franciról beszéltek az emberek.

A reformkor Sopron megyében is az általános fellendülés szép korszaka. A megye „felemás” nemzetiségi helyzetéről Wagner Ferenc későbbi polgármester az 1825. évi országgyűlésen a Széchenyit megindító Felsőbüki-beszéd előtt (nov. 3.) így vélekedett: „*Nem áll, hogy a városokban nincs nemzeti szellem, annak is, aki nem beszél magyarul – magyar lehet a szíve. Ausztria határán németül is kell tudni.*” Szeszőfőzt és ecetüzemet, selyemfonót és gőzmalmokat, cukorgyárat és takarékpénztárt alapítanak, megnyitja kapuit a brennbergi szénbánya. Széchenyi szinte minden új firmánál ott bábáskodik, ám gondolatai már egy nagyobb eszme körül forognak: vasutat akar építeni Nyugat-Magyarországon!

A térség vasúti fejlődése szempontjából döntő fontosságú év 1841, amikor elkészült a Bécs–Bécsújhely vonalszakasz, és december 19-én császári határozat született a Bécs–Trieszt vasútvonal mielőbbi megépítéséről. Széchenyi terve szerint ez a vonal a stájer hegyvidéknél kedvezőbb terepadottságokkal rendelkező Nyugat-Magyarországon, – Sopronon, Szombathelyen és Kanizsán át – haladt volna az osztrák kikötőváros felé. Ennek érdekében már a következő évben József nádorral tárgyalt, ám elképzelését sem Ausztriában, sem Magyarországon (Kossuth: „...nem azon kellene a nemzetnek ügyekeznie, hogy Triesztnek Bécsből a vasút erre vagy amarra vitessék, hanem hogy Fiuméhez legyen vasutunk...” – nem akceptálták. Az 1845-ben Széchenyi elnökletével megalapított Sopron–Bécsújhelyi Vasúttársaság 1847. augusztus 20-án adta át a két város közötti 34 kilométeres vonalszakaszt, amelynek jelentős része (27 km) magyar területre esett. A vaspálya Lajtaszentmiklósnál haladt át a határon, Nagymarton mellett csinos viadukt ívelt át a Vulka völgye felett, majd Ágfalva érintésével érkezett Sopronba. Széchenyi, Tschurl Ede és a többi soproni kereskedő ugyan már ekkor tervezték a vasút továbbépítését Kanizsa felé, ám ez csak két évtizeddel később, 1865-ben valósult meg, több mint öt évvel azután, hogy megálmodójának agya egy borongós áprilisi reggelen önkéze által szétlővetett.

A vasútépítési láz erre felé a továbbiakban is csak kevésbé érezte hatását: Sopron és Győr egyébként természetesnek tűnő összeköttetése csak 1876-ban készült el (ki gondolta volna

akkor, hogy egy emberöltővel később a GySEV marad az egyetlen magánvasút), a helyérdekű vasúthálózat kiépítésére pedig még újabb két évtizedet kellett várni. 1884-ig az ország szívéből Sopronba csak Szombanhelyen át lehetett eljutni.

A szabadságharc kevésbé vette igénybe a megyét (csupán Kmety György vívott sikeres utóvédharcot Csornánál), az első világháború viszont annál inkább. A még a magyaroknál is jobban nélkülöző osztrákok Bécsből és Bécsújhelyről naponta utaztak Sopronba, ahol végtelen hosszú sorban állva vívtak közelharcot – élelmiszerért és tüzelőért. Amikor 1919. június 1-jén Magyarországon is köztudottá vált, hogy a nagyhatalmak a nyugat-dunántúli megyék nyugati részeit Ausztriának ígérték, ezen még a területi kérdésekben oly közömbös Kun Béla is felháborodott. Országszerte megdöbbenést keltett, hogy a párizsi feldarabolásnál az az ország is egy szelethez jut a haza testéből, amelyik a magyarokkal együtt (vagy még inkább) felelős a háborúért. A trianoni békeszerződés a magyar fél álláspontját elutasítva, Sopronnal együtt, népszavazás nélkül, Ausztriának juttatta a három nyugat-dunántúli megye (Vas, Sopron, Moson) nyugati részét, amelyet az érintett megyék német nevében (Eisenburg, Ödenburg, Weselburg) egyaránt szereplő „burg” szó miatt Burgenlandnak neveztek el. A terület azonban Trianon után is magyar közigazgatás alatt maradt, és Telekiék tisztában voltak azzal, hogy az osztrákoknak nincs kellő katonai erejük a juss elfoglalására. Egyéves, puskaropogásoktól sem mentes, huzavona után 1921. szeptemberében Biancheri bécsi olasz követ kiötlötte az egy hónappal később Velencében mindkét fél által elfogadott álláspontot. Eszerint a nyugati részek a békediktátum értelmében Ausztriához kerülnek, Sopron és a környező nyolc falu sorsáról népszavazás dönt. Újabb hosszas politikai tusakodás után, 1921. december 13-14-én, az osztrák fél váratlan bojkottja ellenére, megtartották a magyar történelem első népszavazását, amelyen több mint 90%-os részvétel mellett a szavazók 65%-a voksolt Magyarországra, 35%- Ausztriára. A soproni népszavazás körül azóta is mendemondák keringenek. Bár bizonyosan történtek szabálytalanságok (így a Déli Vasút különvonaton szállította Szombahelyről Sopronba a biztos szavazókat), ám ha ezek befolyásolták volna a végeredmény alakulását, a szigorú antant ellenőrzés aligha érvényesíti a népszavazást. 1922. január 1-jén újévi ajándékként Sopron a „civitas fidelissima” – *leghűségesebb város* címet nyerte el. Sopron vármegye azonban 3.138 négyzetkilométer méretű területű (259.500 lakos) 1340 négyzetkilométert (120.500 lélek) veszített el, 1898 négyzetkilométer (139.000 fő) maradt az ország területén. A megyét 1950-ben egyesítették az egymással már korábban „közigazgatási házasságra” lépett Győr és Moson megyékkel. A burgenlandi közvéleményformálás az idősebb generációkkal elfeledtette, az ifjabbak előtt elhallgatta, hogy a frissebben kreált tartomány cirka nyolc évszázadon át Magyarországhoz tartozott.

Nagy Tamás

Basa István:**A babiloni zsidó központ története****(K.u. III. sz-1040)**

Az első galut (Kr. e. 586. Áv hó 9.-538 a babiloni fogság) óta soha sem szűnt meg a zsidó élet Babiloniában. Kr. e. 520-ban a Babiloniából hazatérőket úgy választották ki, hogy minden egyes nemzetségben legyenek egyfelől, ha maradtak is zsidók Babiloniában, jelképesen az egész nép hazatért hazájába, hiszen mindegyik egykori nemzetség újra képviselve volt az újjáépülő országban. Másfelől pedig ilyenmódon szorosabbá lett a kapcsolat az erc jisraeli és a babiloni zsidóság között, hiszen minden babiloni zsidónak éltek most már rokonai Erecben, akiknek boldogulásáért szinte személyes felelősséget is érzett. A babiloni zsidóság politikai és anyagi erejével támogatta is az új országépítés súlyos feladataival küzdő ereci testvéreit.

A második Templom felépítése után (Kr. e. 516. Peszach ünnepén szentelték fel) egyre nehezebbé vált az élet Júdeában és szamaritanusok egyre inkább kiterjesztették hatalmukat a zsidókra, ez keveredéshez vezetett. Az erc jisraeli zsidó közösség válságának híre eljutott Babiloniába is. Az ottmaradt jómódú és tekintélyes zsidóság úgy érezte segítenie kell. Egy lángoló zsidóérzésű férfiú, Ezra az írástudó vezetésével királyi engedéllyel Kr. e. 458-ban egy 1700 főnyi csapat indult az erci zsidóság megsegítésére. Ezra azonnal hozzáfogott az erkölcs helyreállításának munkájához. Szigorú parancsot adott a szamaritanusoktól való teljes különválásra. A zsidó férfiakat arra kötelezte, hogy pogány és félpogány feleségeiktől váljanak el. Tizennégy évvel Ezra után (Kr. e. 444) érkezett Erecbe Nechemja. Ő már nem pap, nem is írástudó, hanem gyakorlati politikus volt. I. Artaxerxés perzsa király bizalmasa volt, ezt hagyta oda azért, hogy a kicsiny népen segítsen. Felépítette Jeruzsálem falait, megszervezte a fegyveres védelmet, eltörölte az adósrabszolgaságot és megszervezte a kereskedelmet. Ezek segítségével a nép megerősödött és így elérkezett végre az a nap is, amelyet Ezra annyira áhított: a Tóra felolvasásának és a nép felesketésének a napja. A Kr. e. 44. év Tisri 1-jén, Ros Hasana napján összegyűlt tömeg megvallotta bűneit és szenteskűt tett a Tóra törvényeinek követésére; az idegen szokásokkal való teljes szakításra.

Ez az esemény döntő jelentőségű a további zsidó történetben. A vallásos törvény ettől fogva lett uralkodó a zsidóságban, a zsidó nép ekkor lett a Könyv, a Törvény népévé. A politikus Nechemja segítségével diadalt aratott Ezra, a vallásos ember. Azért, hogy a vallásos szellemnek ez a győzelme ne legyen múlandó, Ezra és Nechemja életre hívta az úgynevezett Nagy gyűlekezetet. Ez a testület volt hivatva arra, hogy távozásuk után a fejlődés folytonosságát biztosítsa. Amikor Nechemja küldetését elvégezvén, visszatért a perzsa fővárosba, Ezra pedig elhunyt, a zsidó nép ügyeit ez a gyűlekezet vezette tovább. Őneki köszönhető, hogy a két férfiú életművét nem nyelték el a századok. Most, hogy láttuk a babilonai zsidók szerepét Erec felvirágoztatásában, térjünk vissza Babiloniába.

Babilonia fölött előbb a perzsák, majd rövid ideig a görögök, végül pedig a parthusok uralkodtak. A Kr. e. IV. századból egy szerencsésen megghiúsult zsidóüldözés emlékét őrzi a bibliai Eszter könyve. Eszter könyvének történeti kerete: Szüza városát helyesen írja le, helyesen figyelt meg bizonyos perzsa szokásokat, Achásvéros (Xerxész héber átírása) ismert személyiség és a király erkölcsi pártjára egyezik azzal, amit Hérodotosztól ismerünk. Mégis a

zsidók kiirtására vonatkozó rendelet nehezen egyeztethető össze az Achmenidák türelmes politikájával; még kevésbé valószínű, hogy megengedte volna, hogy saját alattvalóiból hetvenötezer embert legyilkoljanak, és ezek minden ellenállás nélkül engedték volna magukat lemészárolni. A történelem adatai szerint Xerxés felesége Amesztrisz volt, és így nem ad helyet sem Vashti, sem Eszter számára. Ha Mardokeust Nebukadnezár idejében hurcolták el (Eszter 2,6), körülbelül 150 éves lett volna Xerxész idejében. Eszter könyve azt beszéli el, hogyan menekült meg a nemzet egy asszony közbenjárására. A Perzsiában élő zsidók létét egy mindenható miniszter, Ámán fenyegette. Eszter zsidó létre királynő lesz, de így is nagybátyjának Mardokeusnak az irányítása alatt marad. Eszter megfordítja a helyzetet Ámánt felakasztják, Mardokeus kerül a helyére s a zsidók legyilkolják ellenségeiket. A győzelemnek az emlékére elrendelik a Purim ünnepét. Az elbeszélés bemutatja, hogy a zsidók az antik világban gyűlöletesek voltak különös életük miatt, amely szembeállította őket a fejedelem parancsával (vö. Antiochusz Epifanész üldözését). A kegyetlen eljárás meglep mindenkit, de nem szabad elfelejteni, hogy a könyv korábbi a keresztény kinyilatkoztatásnál. Érvényesülnek benne irodalmi motívumok is, pl. a hárem cselszövései; a mézárások nem szolgálnak másra, mint a történet drámaivá tételére. Mardokeus és Eszter felemeltetése és megszabadítása végeredményben emlékeztetnek Dánielre vagy inkább Józsefre. József történetében az Isten nem nyilvánítja ki külsőleg hatalmát, hanem irányítja az eseményeket. Ugyanígy van Eszter könyvében is, ahol Isten neve nem is szerepel, mégis a gondviselés irányítja a dráma bonyolult eseményeit. A szereplők tudják ezt és minden bizalmukat istenbe vetik, aki megvalósítja tervét, mégha csődöt mondanak is az emberi eszközök, melyeket kiválasztott (Eszter 4, 13-17). A görög források vallásosabb színezetűek (a liturgiában mind szerepelnek e részek), de csak kifejtik azt, amit a héber szerző burkoltan ad elő.

A görög fordítás már Kr. e. 114-ben megvolt, Egyiptomba küldték, hogy a Purimot hivatalos ünnepként elfogadják (Eszter 9, 31). A héber szöveg ennél korábbi; a Makkabeusok 2. könyvének 15,36 része szerint ereci zsidók Kr. e. 160-ban ültek egy „Mardokeus napot”, mely feltételezi Eszter történetének ismeretét, talán magát a könyvet is, ami a perzsa uralom végén vagy a hellenista kor elején keletkezett. Eredeti viszonya a Purim ünnepéhez bizonytalan. Eszter 9, 20-32 hozzáadásának látszik. Az ünnep eredete homályos, és lehetséges, hogy a könyv utólag kapcsolódott vele össze (2 Mak. 15,36 nem ismeri a Purim szót Mardokeus napjával kapcsolatban), hogy történetileg igazolja. Ezek ellenére Ahasvér és Ámán (Hámán), Eszter és Mardokeus (Mordecháj) könnyes-diadalos története azóta is a zsidó sors csodás változásainak örök jelképe maradt.

A babiloniai zsidók élénk kapcsolatban maradt az erccel. A babiloniai az ország kevésbé elpusztított északi része, Galilea lett. A galileai Usa városában alapított Simon ben Gamliél az elpusztított javnei iskola helyett új otthont a zsidó szellemnek. Az új tanháznak társadalmi és politikai bajokkal kellett megküzdenie. A zsidó nép nagyrésze elszegényedett. Csak nagyon keveseknek volt egy öltözet ruhánál többjük, sokan kölcsönként ruhában jártak. Egy ing komoly vagyontárgynak számított. A földművesek kölcsönként állattal szántottak. A mindennapi gondokkal küzdő tömeg gyanakvással nézte a tudósokat, akik szerintük elvont vallási és jogi vitákkal töltötték idejüket. Ezt a nagyrészt földművesekből, pásztorokból kikerült réteget nevezték ám háárecnek „a föld népének”.

A belső ellentétek mellett is lassanként megnyugodott az ország. Hiszen nincs olyan seb, amely előbb-utóbb be ne forna. A tanház vezetői, akik a patriarcha címet viselték, a római hatóságok ismét a zsidóság hivatalos képviselőinek ismerték el. Marcus Aurelius római császár (161-180) állítólag személyes kapcsolatban állt Jehuda hanászi patriarchával. 212-ben Caracalla császár a többi provincia lakóival együtt a zsidóknak is megadta a teljes római

polgárjogot. Nagy változás állt be a szellemi életben is. Mindeddig a Tórához fűződő sok-sok magyarázatot „szóbeli tan”-nak tekintették és nem írták le. Most, részben az egyre gyarapodó anyag áttekinthetetlen tömege miatt, másrészt a kiváló tudósok vértanúhalála következtében félő volt, hogy az évszázadok kutatásának eredményei feledésbe merülnek. Ezért a szóbeli tant írásba kezdték foglalni. Ebben két tudós járt elől: Rabbi Akiba és Rabbi Jusmael. R. Akiba tanítványaival együtt tárgy szerint csoportosította az egyes hagyományokat, törvényeket és rendelkezéseket, míg R. Jusmael és iskolája a Tóra mindenegyes mondatához azok sorrendjében gyűjtött össze a hozzájuk fűződő magyarázatokat. R. Akibának rendszere alapján, sok kiváló tudós, az úgynevezett tannáknak gyűjtését és hagyományait felhasználva, állította össze 200 körül a legnagyobb tekintélyű patriarcha Jehuda hanási a zsidó vallásnak a Tóra utáni első nagy törvénykönyvét, a Misnát (ismétlés, tanulmányozás). A Misnában Jehuda hanási a szóbeli tan hatalmas anyagából az általános érvényű és törvényerejű intézkedéseket gyűjtötte össze. Az egész anyagot hat részre osztotta: földművelési, ünnepi, házassági, büntető és magánjogi, áldozati és tisztasági törvényekre. A hat rész 63 kötetre, traktátusra oszlott. A Misnában együtt szerepelnek vallási és világi törvények, és erkölcsi tanítások. De abban is különbözik a Misna a mai törvénykönyvektől, hogy a többségtől elfogadott nézet mellett kisebbségi véleményt is közöl. Ezzel lehetőséget adott arra, hogy az egyszer elfogadott véleményt akármikor felülvizsgálják. A Misna az egész későbbi zsidó vallásjogi irodalom kiindulópontjává vált. Jusmael iskolájából viszont a tóramagyarázó művek, a midrások (magyarázat, fejtegetés) kerültek ki. Rosszabbra fordult az ereci zsidóság helyzete a IV. század elején, amikor a kereszténység a római államvallásá lett (325). Az uralomra jutott kereszténység a zsidóságban vetélytársat látott. Megkezdődött a zsidók jogainak megnyirbálása. Sok zsinagógát leromboltak. Rövid fellelegzést jelentett csupán Julianus Apostata uralma (361-363), aki a kereszténység államvallás jellegét megszüntetve minden vallásnak teljes szabadságot biztosított. Halála után annál rosszabb lett a helyzet. A római birodalom kettészakadt. Palesztina a kelet-római (bizánci) birodalomhoz került, amely teljesen az egyház befolyása alatt állt. Justinianus császár (527-565) nagy törvénykönyvében, a Corpus Jurisban a zsidóellenes intézkedések egész sorát iktatta törvénybe. Zsidó nem viselhetett állami hivatalt, nem tarthatott rabszolgát, viszont súlyos adók terhelték. Új zsidó templomot nem volt szabad építeni, a Tórát csak görög fordítással volt szabad olvasni. Az ereci zsidóság vagyoni erőben, jelentőségben és számban is egyre fogyatkozott. Mindehhez hozzájárult az is, hogy 614-től 628-ig az ország a perzsa-bizánci háború színterévé vált. A perzsákat az ereci zsidók felszabadítóként üdvözölték, és velük szövetségre a bizánciak ellen harcoltak. Végül is 14 éves harc után a bizánciak visszaverték a perzsákat (628). Így a zsidóság sorsa újabb, minden eddiginél súlyosabb üldözés lett, amelynek csak tíz év múlva (638) bekövetkezett arab hódítás vetett véget.

A IV. századra esik a zsidó naptár reformja is. Eddig évről-évre a patriarcha állapította meg, hogy a következő év egyszerű vagy szökőév legyen-e. Ő közölte a havonkénti újhold pontos idejét is. A patriarcha naptármeghatározását követek vitték szét a galutban (száműzetés). Így a galuti zsidóság vallási kérdésekben a patriarchától függött, hiszen az ő döntése nélkül még az ünnepeket sem tarthatták meg a kellő időben. A patriarcha fontos szerepe az egész ereci zsidóság tekintélyét növelte. Az elnyomás súlyosbodásával II. Hillél patriarcha (320-365) önként lemondott a naptármegállapítás jogáról és végleges zsidó naptárt állapított meg. Ettől kezdve az általa készített naptár alapján mindenki maga is megállapíthatta a mindenkori ünnepeket. Ezzel a patriarchátusnak vallási vezető szerepe megszűnt, és egy évszázaddal később (429) megszűnt maga az intézmény is. Az ereci zsidóság a naptárreformmal az utolsó összekötő szálát is kénytelen volt kiadni kezéből, amely a galut zsidóságával összekötötte. A

naptár végleges megállapítása azonban nemcsak politikai szempontból jelentős tett, hanem a zsidóság akkori csillagászati tudását is bizonyítja. Az ezerhatszáz évvel ezelőtt megállapított naptárt azóta is változatlan alakjában használja az egész világ zsidósága. Amint már az elején mondtam, az első galut óta soha nem szünetelt a zsidó élet Babiloniában. A babiloni zsidóság, amely a perzsa fennhatóság alatt békét élvezett, mindig fenntartotta Erec zsidóságával való kapcsolatát. Évenként kétszer siettek követek Erecből Babiloniába, hogy közöljék Tisri és Nisszan hónapok újholdját. Babiloniából pedig tudnivágyó fiatalok sereglettek az ereci iskolákba. Bar Kochba szabadságharcának leverése után megkezdődött az ereci zsidóság kivándorlása Babiloniába. A IV. században a kivándorlási folyamat meggyorsult és két emberöltő alatt Erec zsidó lakossága tizedrészére csökkent. A zsidóság életében a vezetőszeretet a babiloni zsidóság vette át. Babiloniában a zsidó nép önkormányzatot élvezett. Községenként szerveződtek és minden gyülekezet élén előjárók és bírák álltak. Az előjáró feladata volt a vallásos élet irányításán kívül a szegények gondozása és a kereskedelmi élet feletti felügyelet. A bírák a zsidók közötti perekben a Tóra törvényei szerint ítéleztek. Nemcsak pénzbírságot vehettek ki, hanem súlyosabb büntetést is alkalmazhattak. Ennek következtében Babiloniában igen magas szintet ért el a jogtudomány. Az ország zsidóságának élén a rés-galuta (a galut feje) latinul exillarcha állt. Az exillarchát a perzsa király nevezte ki a legelőkelőbb zsidó családok tagjai közül, akik magukat Dávid királytól származtatták. A Dávid-dinasztiából való származás miatt a nép szívesen vetette alá magát hatalmuknak. Egy régi krónika felsorolja mindnyájuk nevét és származásukat visszavezeti egészen Zerubabelig, Jojachin, judai király unokájáig, aki szerinte visszatért Babiloniába és törzsatyja lett az exilarcha nemzedékek hosszú sorának. Ez a krónika a harmadik évszázadig tizenöt nemzedéket sorolt fel, de több mint kétséges, hogy fennállott-e exilarchátus az ó-perzsa és görög dinasztiák alatt is. Csak a hadriánuszi időből ismerjük az első történelmi bizonyítékot. Ebből az időből származó források egy Achija, vagy Nechunja nevű rés-galutát említenek, aki Jósua unokaöccsét támogatta abbéli szándékában, hogy az egész zsidóság szellemi vezetését a szent földről Babiloniába tegye át. Később találkozunk még egy Mar-Huna nevű res-galutával, akinek holttestét, végrendelete szerint, I. R. Juda idejében Palesztinába szállították, hogy tetemei a szent földben nyugodjanak. Ettől az időtől fogva nem szakad meg az exilarchák láncolata egészen a 11. századig, döntő befolyást gyakorolva a babiloniai zsidók történeti fejlődésére. Az exilarchának a királyi udvarban is nagy tekintélye volt. Ő volt a zsidóság vezetője és népének képviselője a hatóságok előtt. Ő nevezte ki a zsidó községek bírait. Hivatalának fenntartására a zsidóság évi adót fizetett. Szükség esetén a gazdasági életbe is beavatkozott. Joga volt a kereskedők súlymértékét ellenőrizni, az árrágítást megakadályozni, munkabéreket és munkaidőt megállapítani. Előfordult az is, hogy a rés-galuta rossz termés idején a zsidóság számára hivatalos kenyér-árakat állapított meg. Ez azért volt lehetséges, mert azokban a városokban, ahol zsidók éltek a lakosság túlnyomó többségét ők alkották.

Babilonia alatt egy kis területet értettek, mely az Euphrates keleti oldalán terült el és amelynek a középpontja Pumbadita volt. Ez a terület Nahardeától (északon) Szuráig (délen) terjedt, körülbelül húszezer négyzetkilométer területen. De olykor ennek a területnek is csak a legdélibb részét nevezték Bábelnek, Nahardeát is beleértve.

A zsidó Babilonia határainak ismerete az akkori zsidó történelemre nézve nagyon fontos volt. Még Erecben is a babiloniai zsidó bennszülötteket tekintették a legtisztább származású fajzsidóknak, minthogy azok pogányokkal, rabszolgákkal, vagy törvénytelen ágyból származókkal való keveredéstől a legszigorúbban tartózkodtak. Erec ebben a tekintetben mögötte maradt Babiloniának és ezt maga Erec is elismerte. A zsidó babiloniai terület több kisebb kerületre oszlott, melyek székhelyeik után kapták nevüket. Így Nares, Jura,

Pumbadita, Nahardea, Nahar-Pakod, Machuza és egyéb kerületek, melyek közül mindegyiknek volt valamely jellemző sajátossága, mely a nyelvjárásban vagy szokásban, sőt némely helyen súlyban és mértékben is megnyilatkozott. Különösen négy város tűnt ki ezek közül mint kiemelkedő központok, melyek felváltva birtak hegemoniát az egész területen. Első helyet Nahardea (Naarda, a város és a kerület neve) foglalja el. Erősített város volt az Euphrates és a Naraga csatorna mellett a zsidó Babilonia határánál, majdnem csupa zsidó lakossággal. Nahardea hosszú ideig a babilonai községek kincstára, ahol a templomajándékokat gyűjtötték össze, míg erős fedezet alatt Jeruzsálembe küldték. Nem messze innen az euphrateszi főcsatorna mellett terült el Pumbadita. Pumbadita szinte teljesen zsidó város volt, ősrégi községekkel, mely a babiloni zsidóság vezetőjeként szerepelt. Kerületében több kisebb város és erődítmény (akra) volt. A pumbaditaiak éleselméjségükről és furfangosságukról, sőt ravaszságukról voltak híresek. Pumbaditától délre terült el Mata-Mechaszia városa, egy Szura nevű tó mellett, ettől a tótól kapta a város is a Szura nevet. Lakossága vegyes volt zsidó és nabateus. Szura környéke Mezopotámia legtermékenyebb vidékéhez tartozott; mély fekvése miatt itt az Euphratesz csatornáival és mellékfolyóival évenként kiöntött és az áradás az egyiptomihoz hasonló termékenységet idézett elő. Mata-Mechaszia szegénységével és lakosságának becsületességével tűnt ki a babilonai zsidók közül. A két város egymáshoz való viszonyát jól jellemezte az alábbi közmondás: „Jobb lakni Nata-Mechaszja szemétdombjain, mint Pumbadita palotáiban”. Ezzel a három várossal versenyzett Machuza, melyet a királyi csatorna után, mely a város közelében a Tigrisbe ömlik (Nahar-Malka), Machuza-Malkának és Moaga-Malkának is neveztek, magaslaton feküdt kettős falrendszer és mély árok védte. Közelében várcerődítmény is volt, Akra di-Coche, mely a fővárosnak, Ktesiphonnak szolgált védelméül. Dacára a nagyfontosságnak, mellyel Machuza és a vár az uralkodó partusok és perzsák előtt birt, mégis csupa zsidó lakott benne. A város lakóit könnyelműeknek, élvhajhászoknak mondták, akik a könnyed életmódra törekedtek és inkább törődtek a világ, mint Isten dolgaival, ezért „pokoljelölteknek” is hívták őket. a gazdag parthus főváros, Ktesiphonnak közelléte bizonyára szintén befolyással lehetett a machuzaiak fényűző életmódjára. Magában a királyi rezidenciában és a közelfekvő újonnan épült Ardrisban is számos zsidó lakott.

A zsidó gazdasági élet Babiloniában ugyanúgy mint Palesztinában a földművelésen alapult. „Többet ér a kis föld, mint a nagy árúraktár.” - mondta egy szállóige. A súlyos állami adók miatt azonban sok kisbirtokos tönkrement és földjét átadta a gazdagabb nagybirtokosoknak, ő maga pedig bérlőként dolgozott tovább. Egyes esetekben a kisbirtokosok közösen művelték földjüket, akárcsak manapság a kibucokban és a szövetkezetekben. Az egymásra utaltság érzését a csatornázási rendszer is felébresztette. A földet ugyanis csatornákkal öntözték, ezek fenntartásáról pedig a csatornák mentén húzódó földek birtokosai közösen gondoskodtak. A parasztnyomor miatt sokan napszámosnak szegődtek el a gazdag urak birtokaira, mások pedig a városokba költöztek. a városi zsidóság főfoglalkozása az ipar volt. Azt tartották, hogy az az apa, aki nem tanítja fiát valamilyen mesterségre, az egyenesen rablónak neveli. Ezért a legkiválóbb tudósok Palesztinában csakúgy, mint Babiloniában egyúttal iparosok is voltak. A zsidók között elterjedt minden fajta ipar. Még a tudósok között is találunk kútásókat (ezt tekintették az ókorban az egyik legnehezebb testi munkának) favágókat, kovácsokat, pékeket stb. A városokban kialakult a zsidó kereskedő-réteg is. A kereskedelmi élet a hetipiacokon és nagyvásárokon folyt le. A zsidó önkormányzat vigyázott a kereskedelmi élet tisztaságára, az árdrágítást szigorúan büntették. Megállapították az egyes árúk haszonkulcsát is (általában tízenhét százalék), a piacokon az árak ellenőrzésére külön felügyelők működtek, akiket az exilarchák neveztek ki.

Az V. század folyamán a perzsa birodalomban belső zavarok támadtak. A lakosságra nehezedő súlyos állami terhek általános elszegényedéshez vezettek, ez pedig társadalmi és vallási forrongást idézett elő. A belső zavarok a zsidóság életére is hatással voltak. Mozgalom keletkezett, amely az emberek teljes egyenlőséget és vagyonközösséget hirdetett (mazdakiták). Ennek zsidó hívei is voltak. A belső zavarok a zsidóság belső életének egyensúlyát is veszélyeztették. A fordulatot itt is az arab hódítás jelentette. A VII. század derekán az egész Közel-Kelettel együtt a perzsa birodalom is arab birtokba került. Azok a zsidók, aki a III. század elején Babiloniába költöztek, a tudás és a Tóra szeretetét is magukkal vitték. Csak hamar iskolák keletkeztek, amelyek elhomályosították az eredi iskolák hírnevét is. A legkiválóbb ereci tudósok is Babiloniában kerestek menedéket. Új szükségletek támadtak ebben az országban, melyeket Erec nem ismert, az új szükségletek új törvényeket és halachákat követeltek és így indult új fejlődésnek a törvény, amiben, mint már említettük jelentős része volt Babiloniának. Nagyobb számban mentek a tanulni vágyók Babiloniából az utolsó tanaita nemzedék korában I. R. Jehuda patriarchátusa alatt a galileai iskolákba; pont az utolsó pillanatban tudták átmenteni az évszázadok tudását Erecből Babiloniába, ezzel a sors jelentősebb közrejátszott. R. Chija, Kafriból és két fia, rokonai: Abba-Aréka és Rabba-bar-Chana, Abba és fia Sámuel, I. R. Jehuda iskolájának kiváló növendékei voltak. Közvetlenül vagy közvetve, de ők lettek Babilonia mesteri, mintaképei. R. Chija és fiai vezették rokonuknak, Abba-Arékának kiképzését, akinek ősrégi babilonai hagyományokat (hilcheta-babla) adtak át és ki a babilonai a tudományos élet tulajdonképpen megalapítója volt. Teljesen tudomány nélkül Babilonia sem volt. Nahardea székhelye volt a törvényszéknek és a tanháznak mely a Szidra nevet viselte. Abba-Aréka, a hagyományokban Ráb (175-247). Rendkívüli dolgokat írtak le ifjú kori szellemi képességéről. Ezért nagy várakozást fűztek hozzá hazájában. Barátja és tanuló társa Sámuel és R. Sila nahardeai iskolafő (rés-szidra) nagy szeretettel fogadta miután visszatért tanulmányai után hazájába. Nemsokára meghalt R. Sila, akinek halála után Rábnak kellett volna elfoglalnia helyét, de visszalépett ifjabb barátja, Sámuel javára, akinek Nahardea szülővárosa volt. E kor exilarchája, akinek a neve valószínűleg Anan volt, úgy látszik, a tőle függő hivatalok belöltésénél tekintettel volt a babilonai tudósokra. Abba-Arékára ruházta az exilarcha a piacmesteri (agoranomosi) tisztséget, a súly és mérték felett való felügyelettel. A res-galuta azt kívánta Abba Arékától, hogy ügyeljen a piaci árakra és akadályozza meg az élelmiszerek drágítását és midőn Abba egy piacügyi törvényre hivatkozva nem akart a kívánságnak eleget tenni, börtönbe vetették, ahonnan hamarosan kiszabadult. Agoranomosi hivatalából kifolyólag gyakran kellett Abba-Arékának utazásokat tennie a zsidó Babilónia különböző kerületeibe és így ismertté lett az egész országban. Az utolsó parthus király, III. Artaban (216-226) az arsacidák dinasztiájából, aki talán egy ilyen körutazás alkalmával találkozott vele, oly nagyra becsülte, hogy egyszer értékes gyöngyöket küldött neki ajándékol. Midőn Artabán elesett, Ráb gyászt öltött érte és szomorúan szólt: „Feloldódott a nekem olyan drága kötelék!” Utazásai közben tapasztalta Ráb, hogy mekkora tudatlanság és a zsidó törvényekben való járatlanság uralkodik azokban a községekben melyek a központtól távol esnek. Ráb, hogy a tudatlanságból származó áthágásoknak elejét vegye, megszigorított némely dolgokat és megtiltotta azt is ami meg volt engedve. Több megnehezítés keletkezett ilyen módon, melyek aztán Ráb auktoritásánál fogva törvényes erőre emelkedtek. Éppen elhanyagolt állapotok miatt, melyben Szura vidéke volt, birta Rábot arra, hogy iskolát alapítson, hogy az ide-oda utazó tanítványok által terjedjenek a törvényismeretek. És e nagy műve sikerült is. Ha elismerjük, hogy a vallási törvények kiépítése sokat járult hozzá a zsidóság fenntartásához, akkor nagy része van ebben az érdemben Abba-Arékának. Majdnem nyolc évszázadon keresztül székhelye és bölcsészeti

iskolája volt Szura a Talmud tudományának. A tanházat, mely a szidra nevet viselte, Abba-Aréka még jóakarója Artaban életében (valószínűleg annak a segítségével) nyitotta meg (219 körül). A hallgatók hatalmas tömegben gyűltek körülötte össze. Tanítványai oly rajongással vették körül, hogy röviden Ráb-nak (mesternek) nevezték, amint a patriarchát Rabbi, vagy Rabbenu néven szólították és ez a cím Abba-Aréka állandó neve lett. Iskolája a Bé-Ráb nevet viselte és ezzel az elnevezéssel jelölték később az iskolát általában. Az év két hónapjában, a tavasz és ős kezdetén, ádáriban és elulben gyülekeztek össze a tanítványok Szurában. Ebben a két hónapban, melyeket gyülekező hónapokban (Jarché-kalla) neveztek, naponta voltak előadások reggeltől fogva, úgy, hogy a tanulók alig szakíthattak maguknak időt az étkezésre. A nyilvános előadás neve kalla volt. E két hónapon kívül nyilvános előadásokat tartott még Ráb a főünnepeket megelőző héten, de ezeken az előadásokon nemcsak a tanulók, hanem az egész nép vett részt.

Az exilarcha is Szurába jött erre az időre és fogadta az egybegyűlt tömeg hódolatát. Ezeket az ünnepi előadásokat riglének nevezték. A kalla-hónapoknak és rigle-heteknek polgári jelentőségük is volt. A bírói hatóságok szüneteltek és a hitelezők nem idézhették adósaikat a törvény elé. Ráb gondoskodott tehát úgy a tudatlan nép oktatásáról, mint a tanítványok kiképzése által a törvény terjesztéséről. Ráb a misnához következtetéseket és magyarázatokat fűzött, melyeket memrának neveztek, nagy számban maradtak fenn tőle és ezek Sámuel és R. Jochananéi pátriárcha elmékedései mellett a talmud jelentékeny részét alkotják. A legtöbb esetben amóra kortársai között Ráb a szigorítások mellett foglalt állást és megtiltotta a tiloshoz közeljáró megengedettet is, természetesen a törvényben járatlan babiloniakra való tekintettel. Ráb határozatai legtöbbször törvény erejűvé váltak, azoknak a kivételével, melyek jogi kérdésekre vonatkoznak, mert auctoritását leginkább a rituális kérdésekben ismerték el. Legkeményebben a házasságot szabályozta, minden oldalról. A válást is szabályozta, a rendeletei ellen vétőktől megtagadta a törvény védelmét. Mindezek az erkölcsi törvények általános érvényre emelkedtek. Törvényszékek tekintélyét is emelte. Az idézésre mindenkinek meg kellett jelennie a törvényszék előtt; a bírói szolgákat hivatalos tekintéllyel ruházta fel; az ellenszegülőket kiközösítéssel büntette. A kiközösítésnek Babiloniában szigorúbb formája volt, mint Palesztinában, azért jobban is hatott. A kiközösített bűnét nyilvánosan kihirdették és mindenki kerülte a társaságát, míg hibáit jóvá nem tette.

Babiloniában, hol a zsidó lakosság külön társadalmat alkotott, elegendő volt a kiközösítés arra, hogy a törvénynek tekintélyt és engedelmisséget szerezzen. Ráb tehát két irányba működött: megnemesítette az erkölcsöt és tudományos mozgalmasságot teremtett egy országban, mely az előtt, amint a források írják: „szabad, végtelen ugarföld volt”. Huszonnyolc esztendeig, egészen idős koráig működött Ráb a szurai Szidrában (219-247). Mikor meghalt, Babilonia egy esztendeig gyászt tartott. Eredetibb és többoldalú, mint Ráb volt barátja, halachikus ellenfele és munkatársa volt a babiloni zsidó lakosság emelésében: Sámuel (160-257). Ő is Galileában tanult I. R. Jehuda patriarcha iskolájában. Szellemi tevékenysége három részre osztható: a törvényt magyarázatra, a csillagászatra és az orvostudományra. Mint amóra a rituális törvények ismeretében nemerte el Abba-Arékát, de jogismeretével messze felülmulta. Sámuel kifejlesztette és gazdagabbá tette a zsidó jogot minden irányban és összes halachikus döntései törvényekké váltak. De egyik határozata sem bír olyan nagy jelentőséggel, mint az, hogy az ország törvényei épp oly kötelezőek a zsidókra nézve, mint saját törvényeik (Dina di-malchuta dina). Sámuel ezzel az alaptétellel nem kényszerű türelmet akart tanúsítani az idegenek törvényhozása iránt, hanem valóságos szabályt állított fel, melynek áthágása zsidó vallási szempontból büntetést von maga után. Az ország törvényeinek eme Sámuel általi szentesítése később mentőhorgony lett a szétszórt zsidóknak. Sámuel nagy hódolója volt a perzsa szellemiségnek és ezért a perzsa udvarnál nagyon kedvelt volt és I. Sabor királlyal

állítólag bizalmas barátságban élt. Ő maga a zsidóság áramlatában állva, annak tanaiban és hagyományaiban elmerülve, felülemelkedett a nemzetiség szűk látókörén, hogy tekintetét más népekre és más szellemi áramlatokra is irányíthassa. Sámuel foglalkozott a csillagászáttal, de zsidó öntudatánál fogva, nem helyezett súlyt az asztrológiai naiv jóslatokra és csak a komoly csillagászáttal foglalkozott. Sámuel ennek a tudománynak gyakorlatilag is hasznát vette. Összeállította az ünnepi naptárt, hogy a babilonai zsidóknak ne kelljen mindig bizonytalanságban élniük az ünnepek dolgában és az újhold-megállapítását illetőleg ne kelljen függeniük az ereci patriarchától. De végül is nem vezette be, nehogy csorbítsa a patriarchához tekintélyét. Sámuel orvosi tudományáról kevesebbet tudunk; dicsekedett, hogy három kivételével, gyógyítani tud minden betegséget. Sámuel és a szurai tanház alapítója között testvéri egyetértés uralkodott, habár a nahardeai Szidrá Ráb elhomályosította. Szerénységében önként alávetette magát Rábnak. Ráb halála után Sámuel lett egész Babilonia elismert vallási feje és mint ilyen tíz esztendeig, haláláig működött.

A tanházakban egyébként a tanítás öt-hat éves korban kezdődött. Előbb a Tórát, később a Misnát is tanulták. Világi tárgyakkal nem foglalkoztak. A babiloni főiskolák a mai hittudományi egyetemeknek feleltek meg. Erec zsidósága ekkor, az elnyomatás alatt a Biblia erkölcsi tanításában és a Biblia elbeszéléseihez fűződő legendákban keresett vigaszt. Ezeket aggádának nevezték. Idők múltán a tanulmányi anyag annyira megduzzadt, hogy rendszeres összegyűjtésről kellett gondoskodni. Az V. század zavarai alatt egyes tanházakat be kellett zárni, így attól is tartani lehetett, hogy az összegyűjtött magyarázatok egy része feledésbe merül. A szerkesztés munkáját Rav Ási (megh. 427) és Ravina (megh. 499) végezték el. Ezt a jegyzőkönyvszerű magyarázat- és vitagyűjteményt gemarának nevezték. A misnát és a genárát együtt Talmudnak nevezzük. A Talmud - amely 37 kötetből áll - a Biblia után a zsidó nép másik kollektív szellemi alkotása. Jogi fejtegetéseinek finomsága, erkölcsi tanításainak szépsége az egyetemes irodalom egyik alapművévé teszi. Sok évszázadon át a Talmud volt a zsidó ember legfontosabb tanulmánya.

A középkorban a Talmud tanulmányozás tartotta ébren a világi tanulmányokból kizárt zsidó ember szellemi érdeklődését; elméjét a Talmud jogi fejtegetései csiszolták. A babiloni zsidósággal egyidejűleg a palesztinai iskolák is foglalkoztak a Misnával. Ezeknek vitáit is összegyűjtötték a IV. század közepén, az úgynevezett palesztinai Talmudban. A babiloniai Talmud azonban terjedelmében és jelentőségében is messze felülmúlta a palesztinait. Ha ma a Talmudról beszélünk, általában a babiloni Talmudra gondolunk. A Talmud mellett más szellemi alkotásokat is létrehozott e kor zsidósága. A szentírás magyarázat emlékei a III.-VIII. században összegyűjtött midrások. Ezek főleg sok szép legendát és erkölcsi tanítást őriztek meg a számukra. Nyelvtani szempontból foglalkoztak a Tóra szövegével a maszorettek. A könép nyelvére is lefordították a héber Tórát, ezek a targumok. A költészet is kezdetét veszi. A Talmudban szereplő tudósok vallásos költeményeit ma is imádkozzák. A VII.-VIII. század legkiválóbb költői, Jannáj, Eleazar Kalir, Palesztinában éltek. A zsidóság öntudatát, életakarát, szellemi életének folytonosságát biztosította. Egy legenda szerint egy pogány megkérdezett egy zsidó tudóst, miben áll a zsidóság ereje. Ez így válaszolt: „Keressz csak fel az iskolákat és a zsinagógákat! Amíg gyermekhangokat hallasz belőlük kiszűrődni, biztos lehetsz abban, hogy senki sem tehet bennünk kárt. Mert amiként Ezsua utódainak ereje öklükben van, úgy van Jákob utódjainak ereje a Hangban: a tudásban és a tanulásban”.

Források:

Biblia, Ezdrás könyve, Nehemiás könyve, Eszter könyve
A Talmud könyvei Bp. 1921-1923, reprint kiadás: Bp. 1989.

Szakirodalom:

A zsidók egyetemes története

Szerk.: Szabolcsi Miksa Bp. 1907.

Fernando Joannes: A zsidó vallás Bp. 1990.

Tóth Andrea: Elmélkedés Gül Babáról

Gül Babáról először gyermekkoromban hallottam: alakját a Gábor diák című magyar film elevenítette fel, feldolgozva azt a nép ajkán élő legendát, mely Gül Babát a budai rózsák atyjaként mutatja be. Hasonló történetet mesélt egy zarándok Tóth Bélának, az utazó hírlapírónak a dervisről: „Kalmár volt, amíg szent nem lett.” Halil bin Szaidnak hívták. A bazárban egy gyékényen árult a sok kapzsi és hitetlen boltossal, de már kereskedése is tetszett Mohamednek, mert illatszereket árult: palackba szűrt rózsaoilaját; karamániai gyökerekből csodálatos liktóriumot (pépes orvosság) tudott főzni, ettől a férjek hűségesek lettek, cédrus kenőcsétől édesebbé vált a csók, hasisától pedig boldog lett a boldogtalan. Korán-verseket adogatott igaz áron az igaz hívőknek. Egyik reggel boltja ajtaján egy vörös földdel festett baktató tevét látott, ekkor Mekkába zarándokolt. Majd a Kezánlik völgyébe hajózott, ahol az olajadó rózsaterem. Halil bin Szaid rengeteg viszontagság árán leste el a féltékeny bolgároktól az olajkészítés titkát. Harminchárom rózsamagot rejtett el olvasója harminchárom szemében, s Budára hozta őket, mert igazán csak a véröntözte föld kedvez a rózsák növekedésének. Mehemed Szokoli basa, a budai helytartó egy dombot adott neki (melynek neve máig rózsahegy). A rózsák új országát kőfállal vették körül, s a basa parancsot is kiadott: egyvégbe töröknek magyarnak, hogy életét veszti, aki csak egy szál rózsát is mer lopni abból a paradicsomból.

Persze szerelmes szívű magyar és török fiúk rózsasalopásáról is maradtak fenn történetek, a garázdaságokat azonban sohasem büntették halállal – Gül Baba kegyelmet kért. Tóth Béla gyűjtésénél ismerünk egy korábban (1861-ben), Vámbéry Ármin által bejegyzett történetet, melyet a tudós egy indiai zarándoktól hallott: Gül Baba, akit valójában Seik Zekinek hívtak, sokat bolyongott a világban, ennek ellenére nagyon tiszta ember volt; ezért kapta a Gül Baba nevet. Utolsó órája közeledtével Kandahorban tartózkodott. Még egyszer látni akarta Budát. „Egy nagyon nagy erőtől áthatva meg is érkezett oda”, hogy meghaljon a Duna partján.

Számomra a legérdekesebb egy 1935-ben Kis-Ázsiában kiadott gyűjtés volt: Élt valamikor Bagdadban egy nagy tudós, Velijiddin. Két fia volt. Az egyiket Szejid Dzsófernek vagy más néven Güldedének, a másikat Esszejid Hüszejnnek, illetve Szünbüldedének hívták. Szulejmán udvarában éltek. Mindketten 1541-ben haltak meg. Güldede a budai csatamezőn. Szünbüldede pedig Romániában az Ulubej náhiyében. Mindkettő temetésén ugyanaz az Ebusszmid cfendi tartotta a halotti beszédet és a ceremóniákon Szulejmán is jelen volt.

Amilyen gazdag a Gül Babáról szóló legendakincs, annyira szegényes a korabeli történetírók megemlékezése. Az igazságot Gül Baba életéről és valós személyéről 500 év elmúltával nehéz kideríteni. Mindegyik itt közölt legenda kiemeli az alak egy-egy tulajdonságát, s azt felnagyítja: a rózsák atyja, a csodákra képes szent, a harcos, a megtért kereskedő. Egy érdekes momentum a későbbiekben fontos lesz: volt egy testvére, akit

hasonlóképpen hívtak. Azt, hogy a különféle jelzők hogyan férnek meg egymás mellett akkor értjük meg, ha vázoljuk a bektási dervisek életét.

A dervisek társasházakban (tekke, zárje, dergján) éltek. A tekkében állandóan csak az eventerek (az igazak, akik már megtalálták a helyes utat) és a kücsüklerek (a kicsik, akiknek 1001 napig tartó nevelési idő alatt kellett az utat meglegelni) tartózkodtak. A dervisek másik hányada csak bizonyos napokat töltött elzárttságban, egyébként a városban laktak, családi életet éltek és iparral vagy kereskedelemmel tartották el övéiket. A házfőnök a testület öregje, a sejk. A sejket rendtársai baba, dede, szultán névvel tisztelték meg, s ha ő példaképpé vált, nevét megőrizték tekkéje nevében, akár századokon át. Magát a rendet Hadzsi Bektás Veli alapította a XIV. sz.-ban a legendák szerint. A rend tagjai békés időben földműveléssel foglalkoztak, háborúban pedig fegyveresen harcoltak. Gül Baba is részt vett hadjáratokban II. Mehmed, II. Bajazid, I. Selim és I. Szulejmán idején.

Mit jelent egy bektási dervis számára a „gül”?

1. A rendházfőnök sapkája búbján a házfőnök jelvényt, a *sapkarózsát*.
2. recitált imát előadó *pap*.
3. *tüzes vas*, amit a dervisek vallási rémületükben extázisukban érintettek meg, átöleltek, megcsókoltak vagy meg is haraptak.
4. A dervisek fejedőjének sajátos díszítése, egy *gomb*, amit csak a monostor imádkozója visel.
5. használati tárgyaik közül az egyiket zendzsirizisnek mondják, ez egy *tű*, hegyén golyóval és láncocskával. A szerzetesek egyszerűen csak gülnek nevezik.

Bepillantást nyerve a bektási dervisek életébe, világossá válik, hogy a Gül Baba nem egy gyermekkorban kapott, hanem egy később „szerzett” rendtársak által adományozott név, azok tiszteletének jele.

(Fekete Lajos tanulmányában hasonló „szerzett” neveket hoz fel példaként: Bárány Baba – bégető hangya volt, Szarvasok Babája – aki egy szelidített szarvas társaságában jött le a hegyről a városba.) Ám, nemcsak a rendházfőnököt illethették „baba” megszólítással, hanem azokat a szerzeteseket is, akik különleges tulajdonságokkal bírtak. Gül Baba – akiről nem tudjuk biztosan hogyan hívták – tehát egy szentéletű kiváló dervis volt, „a rend fájának rózsája”, olyan ember, aki a közös vallási gyakorlat alatt vezeti és intonálja az imákat. Kivételes ember: meg tudja ölelni a tüzes vasat, „melynek érintése olyan kellemes, mint a kinyílt rózsá illata”. Ő őrzi, gondozza a tüzes vasat, s sapkáján viseli „gül”, a megkülönböztettség jelvényét. Tudjuk, hogy a Szivász vilajetbeli Merzifunban született, és Budán halt meg. Sírja fölé Buda harmadik helytartója türtét emeltetett, majd ugyanezen a helyen egy bektási tekkét alapított. Haláláról és a tekkealapításról mind török, mind nyugati forrásokban olvashatunk. A rendház első említése 1566-67-ből datálható, amikor a rendbetétel költségvetése során az épületet tekkije-i Gül Baba néven jelölik. (1547-ben egy adat két dunai malomról tesz említést, ezek a dervisekhez tartoznak – Fekete Lajos valószínűnek tartja, hogy az említett dervisek a Gül Baba tekke lakói). Evlia Cselebi az 1660-as évek elején így ír a kolostorról: „Budának hét kolostora van. Az egyik Gül Babának bektasi kolostora, melynek alapítványa valamennyinél több és bővebb... Dervisei harcba menő jámbor emberek. Téli- és nyári terén különféle gyertyatartók, csészek, lámpák, füstölők és rózsavízartók vannak. Többféle szegélyalapítvánnyal van ellátva. A tengeren és szárazföldön utazók néhány tartalmas verset írtak márványfalaira. E kolostor Gázi Mikhazáde-nak alapítványa, s a jövő-menők kegyes jótéteményben részesülnek itt. Maga Gül Baba is ez ólomtetejű kupola alatt, virágok közt van eltemetve. Koporsóját zöld posztó borítja, boldog fején a bektasi fénylő korona van. Köröskörül különféle arab Korán-versekkel van díszítve. Én szegény, ez alkalmi verseket írtam: Híved és tisztelőd vagyok, meglátogatallak én koldus, csalogányként siránkozom, ej!

Gül-baba! Az egyenesség is igazság rózsaligetjének rózsája, szenteknek szentje a budai Gülli-baba. A szultáni kegyesség bányája a Baba, nem marad üresen az öreg koldus, Merzifunból jövőn, itt hazát talált Szulejmán sah idejében Gülli-baba." Eduárd Brown orvos, világutazó 1669-70-es évekbeli leírásából kitűnik, hogy abban a kolostorban, ahova ellátogatott a „perjelt” vagyis a „zárdafönököt” „Julapapának”, a rózsák atyjának nevezik.

„Gülbabának övén tenyérnyi nagyságú kő volt, melyet ők tejkőnek neveznek és igen nagyra becsülnek, mivel azt hiszik, hogy Mohamed Arábiában egy egész folyót ilyen kővé változtatott.” Ottendor Henrik 1663-ban járt Budán, A szent sírjával kapcsolatban leírja, hogy „kit ők (a törökök) Gül Babának, azaz rózsák atyjának neveznek és sok imádsággal és török ceremóniával tisztelnek.” A tekke alapításáról Werner György tudósít 1551-ből: „Mohamed basa, a kit a szultán, Buda és Magyarország meghódítása után Buda parancsnokává tett, dervislakokat, zárdákat építtetett és e helyet ama szerzetes férfiú emlékezetének, a ki már életében a törökök által mint valamely felsőbb lény becsültetett és halála után a nevezett kápolnába eltemetve mint szent tisztelik.”

Halálának körülményeit Karolin Pecseri és Evila Cselebi is másként meséli el, de a halálozás dátuma mindkettőjüknél megegyezik: 1541. Pecseri szerint 1541. augusztus 21-én halt meg Buda ostromakor a városfal alatt. Evila Cselei így jegyezte fel a szent utolsó perceit: „Szulejmán Khánnal Buda elfoglalásánál jelen volt, azon a napon mikor az első pénteki imádságot végezte a dzsámiban, végrendeletet terén, kiadta lelkét. Kétszázezer katonából álló tömeg azonnal imádságot végeztetett fölötte s koporsóját Szulejmán szultán személyesen vitte.” Majd I. Szulejmán kinevezte őt Buda „védőszentjévé”. A különböző források adatait a következőképpen tudom összegezni: Meghalt egy bektási szerzetes Buda alatt. Egy monostor szentéletű imádkozója, tiszteletteljes, Gül baba. A szultán kitüntette kegyével, eltemettette és halála után szentté avatta. Később Buda harmadik helytartója türtét, majd tekkét alapított tiszteletére. Innentől kezdve emléke további őrzésére a gülbaba az a személy lett, aki Budán a bektási tekkében az imádkozó szerepét tölti be, illetve ő a rendház főnöke, a sejk. (Ezt támasztja alá Brown leírása is.) Az idő múltával elvesztette tulajdonságkifejező szerepét a Gül Baba név (inkább megjelölés), s egyre inkább csak a tisztségnév fordítása, a rózsák atyja illetve rózsza atyácska romantikus magyarázat élt. Ezzel el is indult a szebbnél szebb történetek keletkezésének folyamata. A szentéletű dervis azonban sohasem volt egy földi értelemben vett rózsakultúra megalapítója.

Edirue mellett áll egy sír, ahol szintén egy Gül-Baba nevezetű vértanúszent van eltemetve. Kettejük személye nem ugyanaz. Vajon a legendabeli testvére nyugszik ott?...

Irodalom:

- Tóth Béla: Szájról szájra
- Evila Cselebi: Siyahatname
- Gerő Győző: Az oszmán-török építészet Mo.-on
Buda török műemlékei

Jancsák Csaba: Fejezetek a Grál-legenda történetéből

A Grál-legendát legtöbbször *Richard Wagner* Parsifal című zenedrámájából ismerik. A történet számos feldolgozást megélt keretét a kelta hagyományokból táplálkozó Arthur-mondakör adja. Az ötödik században élt (?), Arthur vagy Arthus brit vezér a korai walesi költészet és a walesi szerzetesek által latin nyelven írt Britannia-történetek kedvelt szereplője.

A történet

Az 1155-ben meghalt *Geoffroy de Monmouth* mesés elemekkel teli históriájában kezdett a legenda népszerűsítésébe. Arthurról szóló írását egy *Wace* nevű (1100-71) szász költő normandiai francia nyelvű költeményében [melyet II. Henrik feleségének, Aquitániai Eleonórának (1122-1204) az udvari művészetek pártfogójának ajánlott] alkotta tovább.

A téma oly hatást gyakorolt a kor irodalmi életére, hogy a megszokott gesztaénekek kiszorultak az udvarból. Érdekes a történet újdonsága: a hősök cselekedeteit lélektani igazolásokkal egészítették ki (legtöbbször a befogadó szűk arisztokrata körök igényeinek megfelelően).

A Grál történetek első – teljes egészében fennmaradt – feldolgozása egy ó-francia költő, Chrétien de Troyes alkotása, a *Perceval* vagy *Conte del Graal* című 1170 és 90 között írt verses regény. Troyes három másik műve is az Arthur-mondakörhöz tartozó történetet dolgoz fel (*Érec és Énide*, *Yvain* vagy az *Oroszlános Lovag*, *Lancelot* vagy a *Szekeres Lovag*). A *Conte del Graal* bár töredékesen maradt, mindközött a legjobban megformált. Főhőse, *Perceval*, jámbor és tanulatlan ifjú, aki özvegy édesanyjával él a sűrű erdőben. Egy napon lovagokkal találkozva elhatározza, hogy elmegy Arthur király udvarába. A király vára előtt egy tiszteletlen lovagot győz le és elveszi annak páncélját. Felvértezve a fegyverekkel, és egy bájos lány biztató szavaival indul neki az útnak, mely a Grál várához vezet. Útközben egy halász szállítja át a lóval átkelhetetlen folyón és a túlparton irányt is mutat neki. *Perceval* először nem veszi észre az előtte magasodó várat, majd belép a kapun és bevezetetik egy lovagterembe, ahol ékkövekkel díszített öltözetben látja viszont az iménti halászt. Hirtelen egy ifjú lép be az ajtón és unokahugától ajándékot hoz *Perceval*-nak: egy kardot. Később furcsa menet szakítja meg a két lovag beszélgetését (egy ifjú vérző hegyű lándzsát, mögötte egy másik tíz ágú gyertyatartót, majd egy leány aranyból készült, csodás fényt árasztó grált, kelyhet hordoznak), de *Perceval* – emlékezve lovagi mesterének tanítására – nem kérdezősködik. Vacsora közben, a fogások után szintén körbehordozzák a tárgyakat, mire hősrünk úgy dönt, hogy másnap felvilágosítást kér. Reggelre a vár teljesen üres – *Perceval* tudatlanul lép ki a kapun. Nem messze a palotától, egy erdőben, szerelmesét gyászoló lánnyal találkozik, ő meséli el a lovagnak, hogy múlt éjjeli vendéglátója nem volt más, mint a Halász Király, akit dárdától elszenvedett sebesülése nem enged lóra szállni, ezért horgászik naphosszat. A leánytól tudja meg azt is, ha érdeklődött volna, a király mind egészségét, mind birodalmát visszanyeri. *Perceval* ezután sötét lovaggal vív meg. Bár legyőzi ellenfelét, és fogolyként Arthur udvarába küldi, csodálatos ajándék-kardja eltörik. Később Arthur és a kerekasztal lovagai *Carlion*-ban ünneplik a hős győzelmét, mikor egy csúf lány – számárháton érkezve – immár, másodikként súlyos szavakat intéz *Perceval*-hoz:

„Ha kérdeztél volna,
A gazdag király
Kigyógyult volna sebéből,
És földjét békében uralná.”

Ezután következik Perceval öt évi bolyongása, mialatt a grál és a lándzsa titkát keresve nem gondol semmi másra, még Istenre sem. Nagypénteken találkozik egy remetével, akinek meggyónja bűneit. Ő a harmadik, aki felrója Percevalnak, nem kérdeztél a csodás tárgyakról, de ugyanakkor részletes felvilágosítást ad a grálról: a benne lévő ostya a Halász Király atyjának nélkülözhetetlen gyógyszere. Ekkor derül ki az is, hogy a remete, a Halász Király, és Perceval édesanyja testvérek. A regény azonban megszakad. Az író itt egy másik szálon, Gauvain kalandjaival folytatja. Perceval a regény folyamán többet nem bukkan fel.

Kétértelműség?

Chrétien de Troyes Percevalja számos olyan kérdést vet fel, melynek értelmezése időről időre lázba tudja hozni a tudomány embereit. A legérdekesebb a grál és a lándzsa körülhordozásának jelene. Keresztény (bizánci vagy római), illetve kelta pogány szertartás szem- és fültanúja-e a hős? Kultikus pogány tárgyakat, vagy szent ereklyéket hordoznak körbe? Hasonlóan kulcskérdés: miért nem tette fel kérdéseit Perceval, és miért bűn ez? Mi lehet az összefüggés a kérdések feltevése, és a király, valamint a birodalom megerősödése között (varázslat történt, vagy Perceval a beavatást mulasztotta el)? A Halász Király alakja szintén viták középpontja, ugyanis a sebesülés ténye nem indokolja a halásztevékenységet, illetve nevet. Vajon alakja a keresztény hal-szimbolikával, vagy egy kelta (esetleg halász-) istennel hozható kapcsolatba? A kutatásban nagy hangsúlyt kap a remete szerepének értelmezése. Bár csak egy azok közül, akik Percevalt "bűnére" figyelmeztetik, családi helyzete (a Halász Király és Perceval anyjának testvére) kiemeli a sorból. A mű befejezetlensége szintén számos kérdést vet fel: megismételhető-e Perceval útja, eljut-e a hős másodszor is a grál várába? Ezzel ellentétben áll a vár álomszerű volta: megjelenése, majd eltűnése. Az árnyvilág "életre" keltése lehetetlenség. Ezt érezzük mi is. És a későbbi feldolgozások írói is, akik egyértelmű befejezést szerettek volna adni a lezáratlan műnek.

A keresztelő

A legendát Troyes után sokan továbbfejlesztették (a költemény négyféle befejezést és kétféle prologust kapott). Ekkor vált a szó keresztényi értelmében legendává, elsősorban Robert de Boronnak és művének (az 1200 táján írt Joseph d'Armathie-nek) köszönhetően. Boron a Grál előtörténetét alkotta verses regénnyé. A keresztény apokrif és pseudo-történeti munkákat felhasználó legenda főszereplője Arimáthiai József, Jézus Krisztus testének eltemetettője, aki egy edényben (a Grálban) gyűjtötte össze Krisztus véré, sógorával Bronnal (vagy Herbonnal, aki később a Gazdag Halász nevet kapja), és annak tizenkettedik (!) fiával, a szűz Alainnal a brit szigetekre megy téríteni. A Grál e műben, mint *ereklye* (mert azonos azzal az edénnyel, melyet Krisztus az utolsó vacsorán kezében tartott, melyben később véré felfogták), és mint *liturgikus edény* (a szentáldozás Jézus általi bevezetésének kelyhe) van jelen. A regénybeli, Arimáthiai József által felállított Grál-oltár, tizenkettő plusz egy üldőhellyel az Utolsó Vacsora asztalának hasonmása. A Grál, Boronnál válik a Szentlélekből áradó kegyelem szimbólumává. Bár nem következetesen felépített (az ereklye története, illetve a keresztény kultusz allegóriái váltják rendszer nélkül egymást), a mű számos XIII. századi ó-francia Grál-regény alapjául szolgált (bennük a Grál már keresztény vallási szimbólummá vált és a megváltással kapcsolatos ereklyével azonos). A cisztercita kegyelemtanok szellemét

sugárzó *Queste de Saint Graal* - című prózai regényciklus 1215 és 1230 között keletkezett. A Grál itt a Szentlélek kegyelmének szimbóluma, noha ennél sokkal komplexebb tárgyként (mint ereklye, mint eucharisztikus edény, és táplálékot magából elővarázsolva) funkcionál. A kehely titkaiba a szűz Galaad nyer beavatást, Arthur lovagjai közül egyedül, majd a mű végén, angyalok kíséretében, a Grállal, illetve a már szintén ereklyévé (Longinusz lándzsájává) vált fegyverrel az égbe száll.

Az *Estoire del Saint Graal* című regényben már Armáthiai József fia „az Isten által felszentelt püspök” a Grál őrzője. Az első szentáldozáskor, a kenyér és bor átlényegül, testté válik, amit Josephes (a fiú) magához vesz. A Grál átértelmezéséhez igen komolyan hozzájárult a lateráni zsinaton (1215) dogmává tett átlényegülés tana. A kehely – Grál (illetve a lándzsa – Longinusz lándzsája) azonosítás létrejöttére nagy hatással voltak a kereszteshadjáratok. (1098-ban Antiochiában felfedezték a szent lándzsát.) Mint láttuk, mindegyik történetben, ha rejtve is, de maradtak nem keresztény motívumok, melyek a legendák eredetére engednek következtetni.

Eredet-elméletek

A XIX. század végén két tudós (bizonyos *Jean Marx* és *R. S. Loomis*) kimutatták a Grál-történet hőseinek analógiáit ír és walesi irodalmi művekben, s ezzel bizonyítottak tudták be a problémát: a legenda legkorábbi változata egy kelta mítosz volt, melybe a mágiából vett elemeket épített az orális szájhagyomány. Az idők folyamán az ősi történet jelentését veszítette (csak narratív váz maradt). Ilyen szöveget használt fel Chrétieu (az író jelentésevesztett történettel való találkozásának bizonyítékaként azt a homály látták, hogy az alkotó nem írt Grál eredetéről). Chrétieu a legendát egyrészt racionalizálta, másrészt elindította a kereszténnyé válás útján. Arra a kérdésre, hogy miképpen ismerkedtek meg a breton feldolgozók a kelta hagyományokkal, kétféle álláspont alakult ki. Az elszigetelő elmélet szerint Nagy-Britannia területén (Wales, Cornwall), a kontinentális elmélet szerint Bretagneban (Armorika) történt a találkozás.

A legenda eredetének elméletei közül igen érdekes az az *allegorikus keresztény interpretáció*, melyet A. Klenke dolgozott ki, s melyben a remete Keresztelő Szent János, a Halász Király apja pedig Illés próféta allegóriája, valamint az úgynevezett *judeo-keresztény interpretáció*, mely szerint Perceval azonos Szent Pállal, s így a legenda annak kereszténnyé válását beszéli el.

Igen szélsőséges feltevés az, melyet O. Rahn fogalmazott meg, és közölt Kereszteshadjárat a Grál ellen (*"Kreuzzug gegen den Graal"*, 1933) című művében. Szerinte a katarok ősei a keltibér druidák, kik a priszciiliánus eretnekek hatására tértek keresztény hitre, és már ismerték a legendát.

Mint látjuk, ez utóbbi feltevések inkább érdekességek, semhogy közelebb vinnének a megoldáshoz, hasonlóan ahhoz a hipotézishez, mely a legenda forrását Apuleius *Metamorphoses*-ének XI. kötetében, Izisz misztériumába való beavatás leírásában lelte meg...

Ajánló irodalom:

1. H. Adolf: *Visio Pacis: Holy City and Grail*
Pennsylvania University Press, 1960.
2. M. A. Klenke: *Liturgy and Allegory in Chrétien's Perceval*
University of North Carolina, 1953.
3. Sir Thomas Malory: *Arthur királynak és vitézeinek, a Kerek Asztal lovagjainak históriája* (Helikon, 1970.)

Hevesi István:

Rendőrkapitány a prostitúció élén

Thaisz Elek (1820-1892) életútja

Nem mondom, hogy nem pikáns a téma. Szándékoltan az is lesz. Egymásba fűződő történeteket olvashat majd az olvasó, amelyek nem fognak sem esszévé, sem tanulmánnyá összeállni. Egyvalamire jók ezek az anekdoták: a pikantéria mögött felsejlik a XIX. század második felének Pest-Budája, megérezhetünk valamit az akkori éjszakai élet hangulatából, jellegzetes figurákat ismerhetünk meg, ésatöbbi. Legyen ennyi elég!

Kezdjük a történetet a szabadságharc leverésénél. Jön a Bach rendszer az országunkba telepített osztrák közbiztonsági szervekkel. Őket egyetlen probléma foglalkoztatta: a forradalomban résztvettek kézrekerítése. Minden más közbiztonsági feladatot félvállról vettek, bűnüldözéssel, erkölcsrendészettel nem is foglalkoztak. Ráadásul vezetőjüknek, Protmann pest-budai rendőrigazgatónak volt egy tetszetős elmélete: „ha az emberek jól szórakoznak, az ördög törődik a politikával”. Pesten ekkor növekedett meg igazán a mulatók, éjszakai lokálok száma. Némelyik mulató vagy bordélyház működési engedélyét gazdája a Bach-huszároktól kapta – besúgásaiért cserébe. Az önkényuralom tizenkét éve alatt (1849-1861) akadálytalanul terjedt a prostitúció, kiépült a nemzetközi szintű leánykereskedelem, mérhetetlen volt a korrupció. 1857-ben aztán, ahogy jöttek, el is mentek Pestről a császári és királyi rendőrség tagjai. Az új, most már magyar közbiztonsági szervezetet úgy kellett összetákolni – természetesen megfelelő szakértelem nélkül. A fejtelenség miatt egy olyan ambíciózus férfiú, mint Thaisz Elek, roppant gyorsan haladhatott előre. Előbb a Bel- és Lipótváros, rendőrkapitánya lett, majd 1861 elején az akkor még Budától és Óbudától különálló Pest főkapitánya lett.

Mielőtt azonban tovább bogoznánk a történetet, nézzük meg, hogyan jutott idáig Thaisz Elek! Jómódú lisztkereskedő fiaként látta meg a napvilágot, „természetesen” ő is jogot hallgatott a pesti egyetemen. Atlétatermetű, csinos jurátusként ismerkedett meg azzal a Grünfeld Teréziával, aki később Luft Rézi néven játszott kiemelkedő szerepet a pesti prostitúció világában. Kapcsolatuk életre szóló „viszony” lett. Terézia a Thaisszal való kapcsolata során rövid időre felhagyott a prostitúcióval, később a Lánchíd építésén dolgozó egyik angol mérnök „csábította el” a szépséges kokottot, aki közben nem tudott elszakadni a charme-os Thaisztól sem. A későbbi főkapitány a szabadságharcban Görgey seregében őrnagysággal vitte. Világos után tízévi várfogságra ítélték – nehéz vasban. Luft Rézi azonban nem feledkezett meg a régi szeretőről. Ő ugyanis a szabadságharc alatt egyre magasabb „pozíciókba” került. Időközben angol férje a Duna áldozata lett, óriási összeget, negyvenezer osztrák forintot hagyva hitvesére. Rézi ebből megvette Pest egyik legelőkelőbb nyilvánosházát, a Himző utcait. Oda jártak napi fáradaimaikat kipihenni a hazánkat éppen móresre tanító osztrák főtisztek és tábornokok, élükön a kiváló Haynauval. És Rézi asszony megleli a módját, hogy kegyelemért folyamodjon a súlyosan elítélt honvédtiszt számára. Sajnos Haynau a „kegyelem” szót nem ismerte, annyit azonban mégis megtett, (ki tud egy zokogó szépasszonynak ellenállni?), hogy a vasak lekerülnek a fogoly kezéről-lábáról. Thaisz persze megtudja, ki járt el az ügyében. Ezután nem meglepő a mendemonda, hogy a Thaisz-érában Luft Rézi szava többet számított a főkapitánynál, mint a belügyminiszteré.

Egy kicsit előreszaladtunk az időrendben. Ott tartottunk, hogy Thaisz főkapitány lett 1861-ben, és nagy lendülettel meg is kezdte a pesti rendőrség megszervezését. Rendet kell teremteni a prostitúció terén is – hangzik el mind többször a kívánság. A főkapitány személyesen járta végig a pesti éjszaka fontosabb szórakozóhelyeit, hogy maga mérje fel a helyzetet. Jegyezzük meg, ezt inkább nem kellett volna tennie! Vizsgálódásai során ugyanis eljutott a Neue Welt (Új Világ) mulatóba, ami a mai Szent István körút helyén volt. Itt rendezték a híres Debardeur (rongyos) bálakat, ahol a dámák hússzínű trikóban és falatnyi bugyiban táncoltak. A híres Linzer Antal volt itt a táncmester (állítólag ő találta ki a rongyos bálakat), a kasszírnő pedig a felesége, Óbuda szépe, Reich Fáni volt. Szépsége – állítólag – az egyik vonzereje volt a bárnak.

A belépő főkapitány egészen megzavarodott ettől a szépségtől, és elfelejtett fizetni. Fáni azonban nem felejtette el követelni a járandóságát. A teljesen kábult Thaisz erre fejedelmi összeget rakott az asztalra. Fáni erre „lebalekozta”, de Linzer úr felismerte az érkezőt és nem győzött elnézést kérni felesége neveltlensége miatt. A főkapitány azonban nem haragudott. Sőt. Minden este visszajárt, és órákon át beszélgetett a pénztárosnővel (beljebb nem is ment). S amikor egy este nem jött, a szépasszony tűnt el Linzer úr életéből legalábbis – legalább is egy ideig. Thaiszné, alias Reich Fáni nem felejtette el azokat, akikkel bűnben és nyomorban együtt volt. A férj persze minden kérést teljesíteni tudott. Némelyik „rokon” nyilvánosház működtetésére kért engedélyt, volt, akinek a fia akart rendőrbiztos vagy rendőrségi hivatalnok lenni, és volt, aki csak annyit kért, hogy a kávéházát ne látogassák a rendőrök, mert hogy ott szerencsejáték folyik. Az asszony szívességtételeinek ellenértékét nyugodtan nevezhetjük borsosnak is; „nekem sem ajándékoztak semmit” – világosította fel a kérelmezőket. Reich Fáninak a prostitúcióból származó jövedelme volt a legnagyobb – felbecsülhetetlen nagyságú. Havonta fizetendő „adót” állapított meg, és ezt nyilvánosházon, kerítőnőn, prostituálon irgalom nélkül behajtotta (erre használta a főkapitányság prostitúcióval foglalkozó ügyosztályát).

A Thaisz házaspárnak sok olyan bűnüldözési listákról átkerült alattvalója volt, akiknek gazemberségéhez semmilyen kétség sem férhetett. Ilyen volt Brick Mayer rendőrbiztos, aki a prostitúció, ezen belül a leánykereskedelem felügyelője és sarcolója volt. Brick eredetileg Thaiszné sógora volt, szakmáját tekintve pedig tolvaj. Amikor a szépasszony nem kívánt sógorának felajánlotta, hogy váljon el a nővérétől, Brick úr szemközt röhögte, és – még mindig röhögve – harsogta, hogy „Majd éppen most, amikor a Godl Ádámnak (nagy úrnak, a főkapitány zsvány neve) lettem az atyafia!”

Thaiszné persze megmutatta, hogy tud ő másképp is „muzsikálni”. Három rendőrbiztost állított Brickre, hogy ériék tetten, amikor éppen lop valahonnan. Nem is kellett sokat várni. A rendőrségen aztán a főkapitány és felesége jelenlétében ötven botot mértek rá, majd három hétre magánzárkába zárták. Szabadulásakor a főkapitányné maga elé hívatta, és megismételte az ajánlatát: vagy elválík a nővérétől, és rendőrbiztosi állás várja, vagy mint többszörösen büntetett visszaesőt akár nyolc évre is elítélhetik, és a felesége a törvény biztosította úton elválhat tőle. Brick Mayer most már értett a szóból.

Az ilyen gazemberek „polgárjogot” nyertek Pesten, egyértelművé vált, hogy az alvilág üzleti kapcsolatban áll a rendőrséggel; a prostitúció és a leánykereskedelem minden ága virágzott, az éjszakai kávéházaktól a tánctermeig (mind a kettő „magyar találmány”). Ekkor Pest város tanácsa 1867. október 30-án törvénybe iktatja a bordélyházak és a kéjhölgyek iránti szabályrendeletét, amely egy minden szempontot figyelembe vevő rendezést adta az eddig csupán részleteiben szabályozott problémának. A prostitúciónak, mint a szifilisz-terjedés legfőbb tényezőjének, hatósági ellenőrzése közérdeknek tekintendő. Az

üzletszerű kéjelgés – magyarázza – a társadalmi fejlődés jelenlegi szakaszán nélkülözhetetlen és szükséges rossz. Szükséges, mert biológiai törvényen alapszik. Nélkülözhetetlen, mert: 1. sok fiatal férfi (anyagi okokból) nem képes családot alapítani és fenntartani, 2. a házasságok – szintén anyagi okokból – csak jóval a nemi ösztön érése után jöhetnek létre.

A szabályokat Thaisz Elek az 1870. évi november 26-án 38.191 számú tanácsi határozat alapján változtatta meg. A változás önmagáért beszél, arról van benne szó, hogy a leendő kurváknek legelőször is a főkapitány előtt kell megjelenüek, csak így kaphatnak hivatalos bárcát. Ez azt mutatja, hogy a kerületi kapitányok túlzottan éltek az 1867-es szabályzat IV. részében megadott jogukkal, és nagy számú kokottot „lehalásztak” a saját szakállukra.

Elképzelhetetlen, milyen befolyásra tettek szert a közéletben a szakma sztárjai. Persze nem akárhik támogatták őket. Csak három rövid példa: Weinbergegné, a hírhedt Linzer Antal nővére kedvére rendelkezett Szentkirályi főpolgármesterrel. A pesti törvényszék egy magasrangú bírójának barátságát mondhatta magáénak Prágerné, az egyik legsikeresebb pesti leánykereskedő és nyilvánosháztulajdonos. És végül régi ismerősünk, Luft Rézi néven futott Preisachné (Preisach nem az angol mérnök neve volt, hanem egy bordélyháztulajdonosé, aki elvette az özvegyet), aki az adóügyek terén rendelkezett imponáló összeköttetésekkel. Állandó vendégének, a pénzügyi tanácsosnak kulcsa volt a Hímező utcai házhoz. Noha ez a ház az egyik legjobban menő üzlet volt Pesten, tulajdonosa nevetségesen kevés adót fizetett...

Az elégedetlenség a főkapitány szabályrendeletnek fittyet hányó és az üzletszerű kéjelgést teljes nyíltsággal támogató magatartása ellen Budapest-szerte nőtt. 1877. február 7-én a főváros törvényhatóságának közgyűlésén Weisz Dániel városi tanácsos a polgármesternél interpellált a törvény semmibevétele és a prostitúció mindent felülmúló növekedése tárgyában. A polgármester rezignáltan válaszolt az interpellációra, mondván; a maga részéről „sürgető szükségét” érzi a prostitúció Budapesten történő szabályozásának, mégpedig az 1867. évi törvénycikk szellemében. De mindeddig ezek érvényesítése nem járt a kedvező eredménnyel, noha ő ez ügyben már több ízben tárgyalta a főkapitánnyal.

Ki, vagy kik álltak a főkapitány mögött? – kérdezheti a leírtak alapján joggal az olvasó. Valószínű, hogy Thaisznak elsősorban politikai érdemei voltak, egyesek szerint még az önkényuralom korába visszanyúlók. Tény, hogy a kormányellenes tüntetéseket mindig példamutató brutalitással törte le. Érthető tehát, ha sokáig a kormányzat pótolhatatlannak vélte Thaisz személyét. De nem csak politikai érdemei tolták Thaisz szekerét. Magas pozíciókban lévő pártfogók, arisztokraták, tekintélyes vagyon és összeköttetés felett rendelkező nagypolgárok nevét hurcolta hír, akiknek fontos érdekük fűződött a leánykereskedelem, a prostitúció virágzásához. Ezekkel a protektorokkal szemben a Thaisz Eleket 1885-ben követő rendőrfőkapitányok is alulmaradtak.

Egyedülálló ez a Thaisz jelenség? Nem. Az ókortól is elindulhatunk, emlegethetjük Periklészt, Nérót, Caligulát és „társnőiket”. Kell ebből valami tanulságot levonni? Finoman megpróbálom. Ha egy szép nő egy férfitől valamit nagyon akar... Mindenki fejezze be ízlése szerint.

Jancsák Csaba: Miért éppen Alaszka?...

Az az orosz-amerikai szerződés, melyet 1821-ben írtak alá, s mely Orosz-Amerika délkeleti határát az északi szélesség 54°41'-ben határozta meg, mindössze tíz évre biztosította az Egyesült Államok kereskedelmi jogait Alaszkában. A problémát (szabad kereskedelem) még az 1825-ös orosz-brit egyezmény sem oldotta meg, bár Oroszország lemondott az északi szélesség 51°-ától északra eső területek korlátlan uralmáról. A Hudson's Bay egy alkalmazottja, Peter Skene Ogden azzal a megbízatással lépte át a Stikin folyót 1834-ben, hogy telephelyet hozzon létre a brit területen. Ebben akadályozták meg a szerződést nem ismerő orosz fogdmegek. A brit kormány azonnal tiltakozást nyújtott be. A megújuló tárgyalások eredményeként megegyezés született arról, hogy az oroszok bérbeadják a Portland-csatorna és a Spencer-fok közötti földszívet a Hudson's Bay-nek. Ez a szerződés 1839-től 59-ig volt érvényben. Tovább szította a konfliktust az amerikai bálnavadász hajók jelenléte. S noha Etolin kormányzó sürgette az amerikai hajók kivonását az oroszok saját területének tekintett Bering-tengerről (1842), a század közepén az e területen vadászó cirka háromszáz hajónak több mint a fele amerikai volt. A Krími háború kitörése az oroszok Csendes-óceáni területeit sebezhető helyzetbe hozta. A pletykák arról, hogy a már említett orosz-amerikai cég eladását tervezik egy san franciscói vállalatnak, tárgyalásokhoz vezettek. az új „vegyesvállalat” létrejöttét a brit és az orosz kormányzat hallgatólágoosan elismerte. Ekkor került először szóba a cári kormányzat szemében védtelen terület esetleges eladása az Egyesült Államoknak. A brit columbiai aranyláz kitörése ezidőtájt mutatta meg, mekkora tömegeket képes megmozgatni bármely – akár orosz – területen talált arany híre.

A washingtoni orosz követ 1857-ben kapott először utasítást arra, hogy tárgyaljon a terület eladásának lehetőségéről. Az 1859-ben megkezdett tárgyalások az Államok-beli polgárháború miatt kényszerűen félbeszakadtak. A csatazaj elültével a tárgyalások két szálon folytak. Oroszország 1967-ben visszatért washingtoni követe (aki lehetőséget látott arra, hogy ily módon Anglia és az Egyesült Államok összeugrasztásával sikerül elvonni a figyelmet a konstantinápolyi kalandról), és az Egyesült Államok szentpétervári követe George Pomutz egyeztettek az érdekeket. De ki volt George Pomutz? Tegyük most egy kitérőt!

A román származású Pomutz család Krassó, majd Somogy megye után, valamikor a múlt század elején telepedett le Komáromban. A húszéves György mint csendőrtiszt vett részt az 1848-49-es szabadságharcban. 1850-ben Komárom kormánybiztosával, Ujházy Lászlóval (1793-1870) az Újvilágba emigrált, Iova államban telepedett le az Ujházy-csoport által alapított Új Budán. A polgárháború az északiak oldalára sodorta. Hadviseltsége miatt szárnysegédi (adjutáns) kinevezést nyert 1861. december 23-án. Az általa vezetett seregnapló (valójában a hadügyminisztérium e korszakból való egyetlen nyilvántartása) kiváló forrásanyag a történészek számára. A Siloh melletti csatában szerzett sebesülése (bal csípőjét keresztüllőtték), és hősies magatartása (Belknap őrnagy, a későbbi hadügyminiszter mellett maradt mindaddig, míg vérvesztéségtől lefordult a lováról) miatt ezredessé (1864. november 23.) és címzetes tábornokká (1865. március 13.) léptették elő. Leszerelése után, 1866. február 26-án Andrew Johnson elnök (1865-69) konzullá nevezte ki Szentpétervárra. Curtin kormányzó, aki Pomutz előtt az Egyesült Államok oroszországi külkapcsolatait ápolta, leveleiben elismerően nyilatkozott a követ szorgalma felől. [Egyébként a múlt századi USA-ban nem volt kirívó eset a magyar, szabadságharcos származású polgárok diplomatákká

kinevezése. A polgárháború Magyarországról kivándorolt két ezredese, öt generálisa, két altábornagya közül számosan léptek követi útra. Pomutz Györgyön kívül: *Stahel Gyula* Osaka (1877-84); *Tengely József* Demara (Brit Guiana, 1863-77); *Zejk Albert* Taranto (1866-70), Párizs (1871-72), St Galle (1878), Lizsazon (1882-83); *Asbóth Sándor* Buenos Aires (1866-68); *Czapka József* Kairó (1866-70); *Faber Móric* Budapest (1874-75); *Figyelmessy Fülöp* Demara (1865-69).] Munkája elismeréseként 1877-ben Pomutz főkonzuli kinevezést kapott az akkori elnöktől, Rutherford Hayestől (1877-81). 1878-as visszahívása után továbbra is Szentpéterváron maradt, és ott halt meg 1882. október 12-én szűkös anyagi körülmények között. Földi maradványait a szentpétervári Szmolensz temetőben helyezték el. Az „alaszkvásárló” rokon legendája sok éven át nem hagyta nyugodni az itthon maradt (Aradon, Békéscsabán, Szegeden élő) hozzátartozók fantáziáját, még 1907-ben is tízen közülük, a szintén rokon Lökösházy Ferenc nagyváradi irodaszolga vezetése mellett, egy felbérelt nyomozóval kutattattak utána, aki az Egyesült Államokból hazatérve a milliós légvár falainak ledöntésével sem tudta lelohasztani a kedélyeket, mely Bakonyi Samu képviselőnek, az ismert ügyvédnek hosszas és reménytelen vizsgálódás után sikerült. Pomutz halála után öt évvel, az iowai tizenötösök bajtársi csoportjuk alakulásakor végső formába öntött indulójukban versszakot szenteltek a valamikori bajtárs, későbbi parancsnok emlékének:

„King, as presiding elder waits
For Gabriel's trump to bow
And Pomutz has passed in his cheks
To Benny Havens!”

Szabadfordításban valahogy így hangzik: „Az Úr trónusán várja Gábriel trombitájának hangját, és Pomutz benyújtja a számlát Benny Havensnek.” [Magyarázatképpen csak ennyi: B. Havens west pointi kocsmajába kadétoknak tilos volt a belépés, a sok bortány miatt. A déli, elszakadni vágyó államok első, és egyetlen, elnökét (Jefferson Davis-t), kadét korában e parancs megszegéséért haditörvényszék elé állították.]

A szerződés Alaszka eladásáról, melyet a szenátus 1867. április 9-én fogadott el, március 30-án kötött. A vételárát 7,2 millió dollárban állapították meg. Az összeget 1868 júliusában utalta át a kongresszus. Alaszka felügyeletének átadása 1867. október 18-án Sitkában történt. Ekkorra az őslakos oroszok egy része már eltávozott. Alaszka igazgatását a Hadügyminisztérium alá helyezték. A vámörseget a Pénzügyminisztérium szervezte meg, és a saját fennhatósága alá tartozott. Az új telepések Sitkán tanácsot szerveztek és egy iskolát hoztak létre. 1872-ben, öt évi kemény küzdelem után mindkettő megszűnt. 1877-ben az igazgatás a Pénzügyminisztérium alá került, amikor az itt állomásozó katonaságot Idahoba vezényelték egy ekkor kitört indiánfelkelés leverésére. 1878-as távozásáig e területen a vámszedő maradt az egyetlen hivatalos ember. Az első itt szolgálatot teljesítő cirkálóhajó, a Jamestown, 1884-ig a partiörség előfutárának tekintett vámörszolgálat megszervezéséig képviselte a törvényt.

Amikor 1880-ban Juneau-ban aranyat találtak felerősödött a valódi kormány iránt igény. Az ezt követelő bányászokhoz csatlakozott a későbbi ingyenes-iskola szervező nemzeti hős Sheldon Jackson. A kongresszushoz intézett beadványok hatására megszületett Organic-törvény (1884) különálló bíróságot (egy bírót és négy megbízottat, akik békebírói, illetve irattárosi feladatot is elláttak) biztosított. Alaszka élére kormányzót neveztek ki. Önálló területnek nyilvánították, és évi huszonötezer dollárt utaltak ki oktatási támogatásként. 1897 és 1901 között megalkották a polgári és büntetőtörvénykönyvet. A Földtörvény azonban kevésbé volt bőkezű, mint az államok' nyugati területének 1862-es felosztásakor. A kongresszusban 1899 óta biztosítanak egy helyet Alaszka küldötté számára.

„Möglépött mint Dugonics!”

Szeged legforgalmasabb és az idelátogató turistáknak elsőként bemutatkozó, árnyas fákkal, a Tiszát jelképező szökőkúttal büszkélkedő tere, talán csak a figyelmesebb szemeknek nyitja ki dús lombok közé zárt első köztéri szobrát, melynek alakja, főművével kezében tekint a tér szívében pihenő bámészkodókra, szorgosan tanulókra.

Dugonics András szobra az, amely századforduló megpróbáltatásai után, mint városunk első, nem egyházi jellegű köztéri alkotása pihen a nevét viselő tér árnyas zugában. Dugonics András városunk szülötte (1740-1818) dalmát kereskedő-iparos családból származott. 1756-tól a piarista rend tagjaként tevékenykedett. Nevéhez ekkor még elbeszélő költemények, ókori szerzők munkáinak fordításai fűződtek.

Első műve 1774-ben a Trója veszedelme. Irodalmi tevékenysége a matematika és fizika ágára is kiterjedt. II. József nyelvrendeletével és németesítő politikájával szemben magyarul és latinul tanított, mint a nagyszombati egyetem elemi mennyiségtan tanára. 1788-ban írta meg regényét: Etelka, egy igen ritka magyar kisasszony címmel, melyet az utókor mint az első magyar regényt tartja számon. Cselekménye a X. században, a honfoglalás utáni időszakban játszódik, de a nemesi ellenállás nacionalizmusának szellemében II. József korát ábrázolja.

„Uram, amiket itt mondunk, mindnyájan Etelkából puskázzuk. Kérjük az urat, el ne hagyja ezután az írásában Magyarországot, s ébressze fel magyarjainkban a nemes bátorságot.” Az 1790-es pesti meggyegülés egyik szónoka fordult e szavakkal Dugonicshoz.

Az Etelka politikai szerepe mellett történelmi tartalmával emelte íróját a népszerűség középpontjába. A magyar honfoglalást az 1746-ban felfedezett Anonymus-krónika alapján ő népszerűsítette először. Regényeiben a finnugor rokonság felfedezésébe kapaszkodva, csodálatos őstörténetet alkotott nemcsak a magyaroknak, hanem a finnugoroknak is.

1792-ben első szintársulatunk előadta az Arany perecek című színművét, majd a Bástori Máriát tűzte műsorára. 1790-től drámákat írt, melyek Jeles történetek címmel láttak napvilágot. 1808-ban betegsége miatt nyugdíjba vonult, majd szülővárosába tért vissza. Tanulmányozta a népnyelvet, közmondásokat gyűjtött. Magyar példabeszédek és jeles közmondások címet viselő gyűjteményének kiadását már nem élhette meg, de nevét alkotásai mellett éppen egy szólás őrizte meg az alsóvárosiak hagyományaként: „Möglépött mint Dugonics!”

Az Etelka írójának emlékét Szeged már a múlt század harmincas éveiben szoborral óhajtotta megőrizni. 1847-ben márvány síremléket kapott, majd utcát neveztek el róla. 1859-ben az önkényuralom végén enyhülő állapotok tárgyalásokat tettek lehetővé az író és tudós emlékét megőrző szobor felavatásáról. A Szegedi Híradó hasábjain kezdeményezték és pártolták elkészítését. Tíz év elteltével szoborbizottság alakult. Támogatást Reményi Ede hegedűművész felajánlása, Molnár György színiigazgató előadása jelentett. Ezen kívül még sorsjátékot is tartottak a szoboralap javára. 1873-ban kérték fel Izsó Miklóst, a Búsuló juhász, a Táncoló paraszt, és a Csokonai-emlékszobor nagy híré alkotóját a tervek elkészítésére. A város elképzelése szerint mellszobor készült volna eredetileg a Széchenyi téren, öt ezet forint értékben. Közben az akkor búzapiacnak használt területen a mai központi egyetem épület helyén felépült a reáliskola és ide jelölték ki Dugonics szobrának új helyét.

Izsó azonnal munkához látott, elkérte az író arcképét, személyesen tekintette meg a teret. Ezalatt a pénzalap már egész alakos szobornyi összeget tett ki, ezért a művész tervei megváltoztatására kérték. Néhány észrevétel után Izsó megkapta a megbízást elképzelései

megvalósítására. Betegsége azonban megakadályozta műve létrehozását. 1875 májusának végén már halálos betegen, de még mindig munkára készen várta a szegediek észrevételeit, utasításait. Egy héttel később vitte el a tüdőbaj. A szoborbizottság özvegyével kötötte meg a szerződést, és a minták alapján Huszár Adolfrá bízta a munkálatokat Madarász Viktor festőművész főfelügyelete mellett. Tizenháromezer forintot kapott Huszár a szoborért, ezen kívül a hiányzó összeget téglá, mész, homok formájában teremtette elő a város. 1876-ban Horváth Mihály (csanádi püspök, 1849-ben kultuszminiszter, történész) elnökletével alakult bíráló bizottság néhány észrevétel megvitatása után engedélyezte a Bécsben öntött bronzszobor felállítását. Dugonics András szobrát 1876. aug. 19-én avatták föl.

Az 1890. évi XXV. tc. rendelete alapján négy évvel később Szegeden is ítélőtábla alakult, melynek helye az eredetileg iskolának épült Dugonics téri épület lett. A helyi szájhagyomány, melyet Bálint Sándor jegyzett le, Löw Imánuel és Sz. Szigethy Vilmos szavai nyomán, a tábla elnökének Bernáth Gézának, kálvinista lévén, nem tetszett, hogy hivatala előtt egy pápista pap szobra áll, még ha az Dugonics Andráse is. Óhaja teljesült, számos lehetőség után, és némi hercehurcát követően az éppen akkor kezdődő parkosítással egybekötve a szobrot a tér közepére helyezték, törvényhatósági szavazás eredményeként. Innen a szólás eredete. A Szegedi Napló 1895. júniusában, igaz hírt adott az áthelyezésről, az alsóvárosiak azonban nemigen olvasták ezeket a cikkeket. Ők csak azt vették észre, amikor bejöttek a piacra, a boltosok a Belvárosba, hogy a szobor egyik napról a másikra új helyre került:

„...möggléptt...”.

Igy keletkezett a szólás, melyet a néphagyomány az észrevétlenül, búcsúzkodás nélkül távozókra őrzött meg a Szeged múltja iránt érdeklődőknek.

Majzik Andrea

Káromkodó eleink (3)

„Benkeo Balint... illien tizteletle(n) szokat diffamatiot az B. haza(nak) becsitele(n)seghere mondot, hogi eo kglme mind haza nepevel hamis volna... Megh kivaniuk Tiztunk szerent hogi ez hallatlan diffamatióert az Inctus(nak) *nyelve kivonattassék es annak utana feje vetettessek...*” (1683, Kolozsvár). Szegény Benkő Bálint, annyit mondott, hogy *hamis* (hamis hitű!), s ezért a legszörnyűbb büntetésben részesült. A *szidalmazás* valóban a legszörnyűbb bűnök közé tartozott a korábbi időszakokban, mert a szidalom célja a becsületsértés, a másik ember gyalázása, becsmérlése, emberi értékeinek kisebbitése. A szidalmat mondó személy ezáltal tabut sért, zavart okoz a közösség életében, ezért hát a szörnyű büntetés!

A régi magyar szidalmak nagy része a szidalmazott erkölceit veszi célba, s főleg a szidalmazott szexuális életéről állít becsületsértő dolgokat. Legkedveltebb szavuk a *kurva* és rokon értelmű szavai, kifejezései, s elsősorban a nők erkölcsi szabadoságát hangsúlyozzák vele: 1597:

„Chizar Peterne feleol azt mondhatom hogi lattam azt hogi egi chizar legeny kenegeti fogdossa vala giorta wilagonal, egieb legenyeketis elein lattan hogi hozza iartanak seot eggiet mellette fekwe es az hasanis lattam ... az legienek penigh zinte vgi *zidogattak kuruaztak* neha az azzont mint eo maga az ura vagi megh inkabbis” (Kolozsvár); 1763: „az A. tyukjai, majorsagi és sertési által menév az I.k oszve vagdaltak... *Curuanak* es egieb bestelen(nak) mondotak és szidtak” (Torda); 1804.: „Jakob Susanna... Szeplaki Joseffine Aszszonyt is tetvesnek, rondgyosnak mondotta, és Léánnját is *Dámázta*” (Fráta).

Jelzős szerkezetekben még inkább becsületsértő a *kurvázás*: 1570.: „fekete Mihál ezt vallyá hogi mykor az zeolebel Jeo volt estve Jllien Soth hallot Istwn vaydatwl az azzonhoz Te hazucz *Bestie kwrwa*, Mint Jllen gyalwrol *ky perengerezet Lothy Bestie kwrwa*” (Kolozsvár); 1582:

„halottam, hog Rengeo Anna Keomywes Georgnet *deak Mate fokta bestie kwrwanak* es *kolikas walagw hired kwrwanak* zidta”(Marosvásárhely); 1630.: „az szitkozodásokat hallotta(m) hogi mind eggjarant szittak, hogi Makainenak azt mondotta Timar Janosne hogi *rongjos valagu* az másik megh azt mondotta hogi *Aszu valagu bestie hires kurua*” (Marosvásárhely); 1729: „Sok káromkodási közt diffamalta *Cseren hordozott kuruanak*” (Bihar)

A szidalmazó gyakran csak homályos, de az adott közösségben jól érthető célzást tesz a szidalmazott viselkedésére: 1640.: „Mondá az Kovács Mihály fia hogi ők Palo Istókkal mint cselekedtek meg Bíró Pálnénak: egyik kívül állott, s az másik belől, Egy *poturásnak* mondja vala Bíró Pálnét” (Marosvásárhely: egypoltúrás = krajcáros kurva); 1666.:

„Onodban lako Moricz Andrasné Tarpai Kata assony megh esküt hiti szerint vallia ... hallotta szajabul Chomanenak hogi Bozorkany nyilván valo kuruanak szidta Szantho Benedeknet azon kívül *súlyös Piczajunak*”(Veszprém, súly = szifilisz).

A kurva szerepelhet férfira vonatkozó szidalomban is: 1599.: „Egy Haydu Balint Neueo zolgaia Christoph Vramnak migyen Niehaniad magauál az Zinicy hatarba kezdy iktelen zokkal zidalmazni zegeny Vramat monduan keoutehem kegmtetek The Nagj hasu ez esez lilek *kurua*... Nem vagy vitez, *kurua* vagy ”... (Dés), de sokkal gyakoribb ennél férfiakra vonatkoztatva a *lator*, jelzős szerkezetekben is: 1693.: „Szilagi az hadnagy monda hogi ez egez varoso(n) nincz nagiob barlangh ennel az haznal te magad lator vagy az feleséget(!) *kurua kerito* az lianod tizta hires kurua” (Marosvásárhely).

A szidalmak egy másik csoportja a szidalmazott származását emlegeti becsületsértő módon: 1736: „Minden szitkozódások ez férfiaknak, uraknak, nemeseknek alabbvaló rendeknek ez volt: Aha *bestye vére lelketlen kurua fia, pogány kurua fia, számár kurua fia*” (Déva); 1793.: „Te *kutya pitsajából esett prasztja...*” (Dés); 1797.: „Te bitang gazon tsinalt” (Dés, *gazon csinált* = zabigyerek).

Előfordulnak a szidalmakban *népnevek* is: 1584: „az Beszterczy sokadalomba valank és korchai vala az Razman lederernek, be therenk hozza es eleo hozwa(n) az szo keoszt Henzel lanost, Azt mondta feleolle es illien ruth szokkal illette, hogy eo Schelem es *Chigan ember* volna Nem Iambor” (Kolozsvár); lehet a szidalmazás alapja testi tulajdonság: 1590.:

„esmeg hallottam hogy Peter Kovachne monda the *nagi Seggw*, Monda Jstwan Kovachne te kwrwa ha igen nagy hat harapj el benne” (Kolozsvár); 1814: „Dobai Mihály Uram engemetis személy szerint száma nélkül le motskolt, *Vaknak, Süketnek* el mondott engemetis” (Dés), vagy éppen megvetendő foglalkozásuként emlegetik a másik embert: 1570.:

„Hallotta Zoch Peterne azt Mongya volt Te chyan *eb henger Beste* kerwaffia ...” (Kolozsvár, *ebhenger* = sintér).

Sokszor azonban a szidalmazó egyszerűen csak gazembernek nevezi a másik embert, vagy az erre utaló kifejezéseket alkalmazza: 1585.: „Mondék kinek mondd azt Monda Bonchiday Gergelnek az *bestie* parazna eletw *hamis hwteü* kezeges zakallw kurua finak” (Kolozsvár); 1591.: „kezde kialtani az zikzai Janos zolgaia Aha Esse kurafia *oru* vagy te” (Kolozsvár); 1631.: „Aztalos Palne szidgia vala az legent monduan aha *njarsba valo akasztofara valo toth kurua*” (Kotsárfalva); 1735: „Vandor Juon az nemeteket káromolta bestelenitette s eginehanj izben *Tolvajozta*” (Balázstelke).

Sajátosak az állatszidalmak is: 1760.: „az ket Eoczem Vram eszve veszven azt kialtya az nagyob az kisseb utan var *te farka csovallo kis pudli* meg tanyitlak” (Kézdiszentlélek); 1812: „Emlékezem arra hogy a Groffne Asszony eo nsga a Groff ur eo nsganak első esztendei őszve kelesiben a Groff ur eo nsgát mind örökké motskolta... Futo Bolondnak, esztelennek, nyomoréknak, élhetetlennek, *számárnak* nevezgetvén” (Héderfája).

Persze a düh, a felháborodás, az indulat nem válogat, a különféle típusú szidalomszók legtöbbször együtt szerepelnek: 1573.: „Nerges Peter Azt vallia hogi az uchan Megen volt lakatos peterne leorynchy ky leot es Azt mongia vala *Te lator te Koffa Eb* vagy *ky vonatom a nyelvedet es az al feledre foldatom ...*” (Kolozsvár); 1653.: „Az Varmegia hada híres kurua valoga herelt lo fasza Meszaros Peternekis az *bestye lelek kurua fianak* az Annya, csak *Olahokon huzo vono kuruak kergetoje volt*” (Dés); 1840.: „Kereskedő Amberboj Josefne Alexander Maria ... a varos jelenlegi Fő hadnagzát Tkts Vajda Pál Vrat *Város bikájának, Huzo vononak* szidta nevezte, s azt mondotta, hogy nem Város hadnagyának, hanem Czigányok Vajdjának való” (Dés).

Galgóczi László

Tam-tam dob és hipercivilizáció

Prológos

A jelen sorok írója nem foglalkozik hivatalosan a kultúrtörténet egyik ágával sem, így előre is elnézést kérek azoktól, akiknek „belekontárkodtam” a szakmájába. Egyszerű eszmefuttatásom viszont lehetővé teszi, hogy képzetársításokkal szabadabban érzékeltessem azokat a gondolatokat, amelyek a Kedves Olvasó fejében is (talán) szöveget ütöttek...

Az emberiség diadala

A XX. század végi civilizációt sokan, sokféleképpen értékelik. Kétségtelen, hogy a tudományos-technikai vívmányok száma már nem napról-napra, de percről-percre nő. A tegnapi információ már semmire sem jó, egyedül a holnapi létezik a ma világában. A tömegkommunikáció adatok árját zúdítja ránk naponta, többet, mint amivel nagyszüleink egész életünkben léteztek, és élni tudtak...

Tömegcikk, tömegkultúra, tömeg

És mi van az egyénnel? Gondoljuk csak végig: a történelemben a munkafolyamat lebontása részekké a munkás géppé válását jelentette (persze szellemi értelemben). Ez a gondolat „munkásait” nem fenyegette, hiszen egy-egy tudományág, sőt tudomány egészét képes volt az egyén birtokolni. Ma már egy részterület egy részének fejbentartása is leköti a teljes szabad kapacitást. Marad a fajspecifikus gondolkodás és semmi több. Mi marad ki? Gyakorlatilag az egész emberi kultúra...

"Choice of the new generation"

A minőségi tömegcikk iránt folytatott harcban a színes színházakból szürke piacterek lettek. Íz, szín és forma csalóka szivárványa valójában egy szigorú szabályhoz kötött monotonitás. „Nem tudod megkülönböztetni az egyik fogkrémet a másiktól, hiszen külsőleg-belsőleg azonos, de ez igaz a cipőre, a nadrágra és lassan az emberekre is” Kísértetiesen emlékeztet egy régmúlt (?) korszak idejére, amikor az egyetlen különbség az emberek között a nyers erő mennyisége volt. A mennyiség marad, csak a fizikai erőt felváltja a jobban kézben tartható hatalom: a pénz. A modern „törzsfő” itt is erős, csak nem maga által. Erejével megválthat mindent, és igazából a kirakatból minden eladó. A nyers szívet felváltja a hamburger, a friss vizet a whisky, de ugyanaz a tam-tam dübörög párszáz wattal, és hasonló az eksztázis is...

Epilógus

Menekülni lehet ideig-óráig a feléledt misztikumhoz, szektákhoz, valláshoz, csak hogy ezek a dolgok akkor igaziak, ha nem utolsó mentsvárként, hanem a gondolkodó egyén diadalaként épülnek fel. S nem is kell túl sok hozzá: ismerj egy legendát, keresd meg az égen az Esthajnalcsillagot, és kérdezd meg magadtól, hogy miért nő a fű?

Úgy, ahogy tettük ezt néhány ezer évvel ezelőtt is...

Band Ferenc

Ahová a király is gyalog jár(t)

Betekintés az ókori emberek "mindennapi dolgaiba"

Hogy honnan jutott eszembe ez a téma? Az elmúlt félévben az „Antik irodalom története” címet viselő kurzuson heteken keresztül hallgattam előadásokat az ókori görög illetve római színházról. Arról, hogy milyen jelentős esemény volt egy színházi előadás, és hogy több ezer ember napkeltétől napnyugtáig halmozta az „élvezeteket”. Nézték a színielőadásokat és, ami az én szempontomból fontos, illetve ami elindította a gondolataimat: ettek, ittak. Ezt hallván jutott eszembe: ha ennyi ember egy helyen van egész nap és eszik, iszik, előbb-utóbb elkerülhetetlenül bizonyos szükségük támadnak. Ahhoz viszont túl sokan vannak, hogy csakúgy a bokrokat látogassák. Miután ezt végiggondoltam, szöveget ütött fejemben a probléma, és azóta többször felmerült. Végülis rávettem magamat és elkezdtem a „dolgok” után nézni...

Azt sejtettem, hogy nem lesz túl könnyű dolgom és hogy nem fogok bővelkedni az irodalomban, de azért mégis többre számítottam. Tartom annyira fontosnak, és bármely kor mindennapi életéhez szervesen kapcsolódó dolognak, hogy több irodalmat vártam. Hozzá kell tennem, bár igen sok könyvet átnéztem, a rendelkezésemre álló idő rövidsége miatt bizonyára sokminden elkerülte a figyelmemet, illetve el sem jutott hozzám.

Eredetileg szerettem volna az egész történelmet áttekintve végigkísérni a fejlődést, de mint említettem, az idő rövidsége és sok más körülmény ezt nem tette lehetővé. Így maradtam az ókornál, itt is főleg a görögöknél és a rómaiaknál. (Ez is kényszerűség, mivel nem találtam más népekről és kultúráról jelentősebb adatot. Itt jegyezném meg, ha valaki a témában új adattal vagy információval tudna segíteni, köszönettel és hálával fogadnám.) Ezek után vágjunk bele a közepébe.

Mindenek elé egy legalábbis számomra igen meglepő tény. Az ember – közepes számítás szerint – évenként 428 kilogramm vizeletet és 450 kilogramm ürülékét „produkál”. Azt hiszem, ezután nyilvánvaló, hogy már az ókorban is jelentősebb városban gondot kellett fordítani ekkora mennyiség elvezetésére. Erre a célra szolgáltak a csatornák. Erről ejtenék most néhány szót, mivel szervesen kapcsolódik a témához.

A régészek szerint már 3000 évvel ezelőtt a sumerok vízzel töltött edényt használtak, amelyet zsinórral lehetett kinyitni. Az egyiptomiak az udvaron elhelyezett kamrába jártak. A téglából rakott alkalmatosság ülőkéje mészkőből készült, amelynek közepén volt a nyílás. Ebbe homokot szórtak, amelyet időnként cseréltek. Amarnában a lakóházakban azonosítani lehetett a fürdőszobát, és a fürdőszoba mellett volt a kőülőkével ellátott árnyékszék. Ezen kívül még annyit az egyiptomiakról, hogy ismerték a vízöblítéses illemhelyet. Már a késő minoszi korban is találkozunk csatornázással. Ekkor, vagy talán már korábban is, vízhatlan vakolattal vonták be a víztartályok és a forráskamrák falait. Ezek az építmények sok helyütt kör alakúak voltak, lépcső vezetett le a belsejükbe, némelyiket pedig kupola fedte, akárcsak a későbbi szardiniai forrásépületeket. Az esővizet és a hulladékot kőből vagy agyagból épített fedett csatornákon vagy nyitott kanálisokon vezették el. A knosszoszi régi palotához tartozó, fortélyosan összeerősített agyagsövek a csatornázást szolgálhatták.

A régebbi korokra vonatkozóan igen nehezen találtam bármi adatot, de azért sikerült egy-két érdekességre bukkannom. A knosszoszi palota alaprajzán a személyzeti szoba egyik falánál kis fülkében árnyékszék volt, melynek ülését, akárcsak az egyiptomiaknál csatorna fölé helyezték. Ez a palota egy bonyolult, kővel bélelt csatornarendszerhez tartozott, mely olyan vastag csövekből állt, hogy egy ember keresztülfért rajtuk. A csövek a lakosztályok földszinti

szobái alatt futottak, s a felső emeleleteket függőleges aknák kötötték össze velük. Az i.e. 1450 k. elpusztult phaisztoszi palota alaprajzán is jól látható az árnyékszék. A görögöknél az udvaron, egy félreeső helyen volt az árnyékszék: ülőkével ellátott bódé, de ilyen is csak a tehetősebbnek jutott. Ha bódéjuk nem volt, kerámia-vagy fémedényt használtak. De az sem volt ritka, hogy a kert végében vagy netán az utcán végezték el szükségüket az emberek. (Mikor ezt olvastam, egy kissé furcsának találtam, de nem volt módom alaposan utánanézni, úgyhogy kénytelen voltam egyelőre elfogadni, bár valószínűnek tartom, hogy ez inkább csak kisebb települések esetén lehetett így.) A herculaneumi és a pompeji ásatások is bizonyítják, hogy a rómaiak már használtak nyilvános árnyékszékberendezéseket, melyeket az állam rendszerint bérlőkkel kezeltetett.

Ha valaki Rómáról és a csatornázásról hall, rögtön a Cloaca Maxima jut az eszébe. De előbb még néhány szó általában a római csatornázásról. Rómában fejlett volt a szennyvíz csatornázás. Külön problémát jelentett és külön megoldást igényelt a tiszta ivóvíz ellátás, és a mosáshoz és egyéb célokhoz szükséges vízigény kielégítése. Erről ír Frontius a „De aquae ductu”-ban (91-92): „... válasszák szét az egyes vízvezetékek vizét, majd osszák el külön-külön, úgy, hogy először is ivóvizül szolgáljon, s a többi is sorban a maga minőségének megfelelő használatra legyen rendelve... A kertek öntözésére és a Város piszkosabb szolgáltatásaira fogják be.” A szennyvízcsatornák építését megelőzi a terület lecsapolására létesített árok- és alagútrendszerek, ezért gyakran ezek válnak a későbbiek során szennyvízcsatornákká. Így alakult ki például a boltíves, 3,2 méter széles és 4,2 méter magas római Clonca Maxima. A Clonca Maxima Róma legnagyobb tisztítócsatornája. Etruszk mintát követ (tehát már az etruszkoknál is volt csatornázás) és i.e. 300 körül épült. A boltozattal lefedett csatornarendszer a Tiberisbe vezette a vizet.

Az utcákon összegyülemelő csapadék és szennyvíz nagyméretű víznyelőkön jut a csatornába. A csatornák gyakori eldugulása jelentős munkát ad, az elzáratlan csatornagázok a város levegőjét egészségtelenné teszik. Ehhez még hozzájárul az is, hogy a magánházak nem mindegyike kapcsolódik a szennyvízcsatornához. A csatornák felügyeletét az erre megalakított hivatal tisztviselői (curatorés cloacarum) látták el.

„Praetori döntés foglalkozott vele, hogy a csatornákat tisztítsák is, javítsák is, s ez mindkettő a városok egészségét és védelmét szolgálja: mert a szennyvíz, ha nem tartják rendben a csatornákat, járványokkal és beomlásokkal fenyeget. Ez a határozat a magánterületen lévő csatornákra vonatkozik, a közületi csatornahálózatról ugyanis hatóságilag kell gondoskodni. Csatornának pedig azt az üreges medret nevezzük, amelyben szennyvíz folyik el.” (Digesta) Érdekességként még megemlítem, hogy egy csatornatisztító egy nap bére kosztal együtt 25 dénár volt. (Edict. Dioclet. 7.) Hasonló célokat szolgáló további építkezést i.e. 184-ben végezték Rómában, 24 millió sesterriust kitevő hatalmas összegért. Az egész kérdés fontosságát jelzi, hogy a csatornákkal külön védőistenük volt: Cloacina. (Bár az is igaz, hogy Rómában mindennek külön istene volt.)

A Cloaca Maximáról már volt szó. Itt újra meg kell említenem. A Forum Romanumot (mocсарas talajú terület) – már i.e. a VI. században – csatornázták, hogy a szennyvizet a Tiberisbe levezessék. Az első csatornát, a Cloaca Maximát az etruszkok építették, majd a köztársaság és a császárság korában egész hálózattá bővítették ki. Ez mindvégig megmaradt központi gyűjtőcsatornának. Hatalmas tufakövekből építették, kötőanyag nélkül falazták, a falakon dongaboltozat nyugodott. A későbbi csatornákat már egyszerűbben, téglából építették. A csatorna hálózatba mind az eső vízgyűjtőket, mind a nyilvános illemhelyeket bekapcsolták. Ugyanis köztereken, utcákon igen díszes, márvánnyal burkolt, sőt fűtött nyilvános illemhelyeket bérlőknek adták ki és férfiak és nők

egyidőben használták. (Ilyesmin az ókorban senki nem ütközött meg.) A nyilvános illemhelyekhez tartoznak még az idővel a thermákhoz (pl.: Pompejben a stabiaei) újabb kényelmi berendezésként épített latrinák.

A hellenizmus korától kezdve a tornacsarnokok felszereléséhez is tartozott nyilvános illemhely. Márványülőkével voltak ellátva és csatornahálózathoz csatlakoztak. A rómaiaknak a többi nyilvános illemhely használatáért is fizetni kellett a bérlőknek. A Nagy Constantín császár idejéből ránk maradt Róma „építészeti” leltárából tudjuk, mely Róma Augustustól körülhatárolt tizennégy kerületét mérte fel, hogy 144, nagyrészt vízöblítéses nyilvános illemhely volt akkor Rómában. Arról, hogy melyen szerepet is játszhattak ezek a nyilvános illemhelyek, Martialistól tudunk:

„Vacerra reggeltől napestig egyre ül,
trónolja végig mind, ahány csak van klozet.

Nem, hogy nyomizzon; - hogy nyomozzon ismerőst.”

A bérházak emeleti lakásainak nem volt ejtőcsőve, illemhelye, s ezért az emberek kénytelenek voltak az utcai alkalmatosságokat felkeresni. Az éjjeliedények tartalmát reggel - a szeméttel együtt - a bérházak udvarán álló nagy dézsába (dolium) ürítették, előfordult azonban, hogy az éj leple alatt az utcára öntötték ki, és néha az edényt is kidobták. Ebből persze nem kevés csetepaté keletkezett. Bizonyítja, hogy mély nyomat hagyott az emberekben (az embereken) az ilyen eset az, hogy két forrást is találtam róla. Az első nem túl konkrét, de én úgy sejtem, hogy talán erre vonatkozhat.

„Így hát azt kívánd, s e sirelmes vággyal eredj bár:
lenne elég nekik az, hogy nagy tálból lelocsolnak.”

(Iuvenalis 3., 276-277.)

A másik forrás sokkal konkrétabb:

„Általában ne tűrjék az utcákon a verekedést, sem azt, hogy odahányják az ürüléket...”

(Digesta)

A magánházak tulajdonosainak, a bérházak földszinti bérlőinek érdekében állott, hogy saját lakásuk szennyvízgyűjtőit a városi csatornahálózatba bekapcsolják, de erre őket semmiféle jogszabály nem kényszerített. Mégis több bizonyíték van arra, hogy a házak egy részében a szennyvizet elvezették, s azt a csatornák a Tiberisbe ontották.

Végül pedig, mindezek után, szeretnék köszönetet mondani mindenkinek, aki segített, illetve megpróbált segíteni, és azoknak is, akik „a témába vágó” élményeiket osztották meg velem.

Kósa Kinga

Német anekdotakincs

A bölcs és az ostoba

Ha valaki Kant Emánuellel akart találkozni, nem volt nehéz dolga, hisz a híres német filozófus sohasem mozdult ki szülővárosából, Königsbergből. Pontos életrendje szerint, a megszokott sétája során, mindig déli tizenkettőkor haladt át a piactéren. Egyszer egy rossz hírű alak szegődött a nyomába, akiről köztudott volt, hogy szeret mások kárán csámcsogni. Most azt látja, hogy a filozófus nadrágjának hátsó felén éktelen lyuk tátong.

– Herr Kant – szólítja meg –, ott hátul kifelé kandikál a bölcsesség.

Kant kényelmesen hátrafordult és odabökte:

– ...és befelé bámul az ostobaság.

Az ifjú tehetség

Egy beképzelt ifjú virtuóz azért utazott Párizsba, hogy megmutassa kézíratait Liszt Ferencnek. A zeneszerző ezen szavak kíséretében adta vissza a kottákat:

– Az Ön művei valóban sok szépet és sok újat tartalmaznak.

– Tényleg így gondolja, kedves Mester... – hebegte boldogan az ifjú „tehetség”, de Liszt félbeszakította:

– Csak az a gond, fiatal barátom, hogy nem a szép az új, és nem az új a szép.

A vizsgán

Egy napon Röntgen professzor egy lusta diákot vizsgáztatott. A hallgató a professzor egyetlen kérdésére sem tudott válaszolni. Végül ezt kérdezte tőle Röntgen:

– Mondja már meg, legyen szíves, ki tartotta Önöknek az előadást!

Miután a hallgató válaszolt, a fizikus így szólt:

– Na, látja, hogy micsoda előrelépésre képes! Tavaly még ezt sem tudta.

A kölcsönös segítség

Egy művészettörténész könyvet írt Picassóról. A festő művei ekkor már világszerte ismertek voltak, nem volt szükség népszerűsítésükre. A kritikus a következő szavakkal küldött egy tiszteletpéldányt a festőnek:

„Bízom abban, hogy könyvem növeli az Ön képei iránti érdeklődést.”

Picasso kedélyesen belelapozgatott a könyvbe, majd azt mondta:

– Bízom abban, hogy képeim növelik az Ön könyve iránti érdeklődést.

Az apa

Amikor Horst Tappert, a később oly népszerű Derrick, még fiatal volt, egy napon közölte apjával, hogy színész akar lenni.

Az atya megbotránkozva rivallt reá:

– Nem mész te semmilyen színházba. Nem hagyom, hogy bemocskold a nevemet.

De a fiút nem lehetett eltántorítani szándékától.

– Talán felvehetnék valamilyen művésznevet.

Am ettől az öregúr még inkább dühbe gurult:

– Aha, persze, ez tetszene neked. Hogyha majd sikereket érsz el, egyetlen ismerősöm sem fogja tudni, hogy én vagyok az apád.

Az ügyvéd és kutyája

Egy reggel a hentes azzal a kérdéssel kereste fel lakótársát, az ügyvédet, hogyha egy kutya húst csen el az üzletéből, tényleg visszakövetelheti-e a tulajdonostól jogi úton annak értékét.

– Természetesen – válaszolta a jogász.

– Nagyszerű, akkor adjon nyomban harminc márkát, mert ennyiért vitt el tőlem karajt a kutyája.

– Helyes, viszont ilyen esetekben ötven марка a honoráriumom, így Ön tartozik nekem húsz márkával.

Vagy - vagy

Egy napon a szakácsfiú ellopt Goethe konyhájából egy nagy halat. A kabátja alá rejtette, és a parkon át hazafelé sietett. De az író éppen az ablaknál állt, és észrevette a kabát alól kikukucskáló pikkelyest.

– Hé, fiacskám! – szólt utána szigorúan.

– Mi-mi-mit parancsol a kegyelmes úr? – dadogta a kukta.

– Azt ajánlom, hogyha legközelebb halat akarsz csórni, vagy hosszabb kabátot vegyél, vagy kisebb halat.

Válogatta és fordította: Magyarits Katalin

Egy koholt vád nyomában

Kosáry Domokos: A Görgey-kérdés története I-II. k. Bp., 1994.

Jelen sorok írója bosszankodva tapasztalta, miként szokta még ma is egy-egy általános iskolás csoport a szegedi Kossuth-szobor előtt tiszteletét tenni. A tanár rendbeszedi a nebulókat, majd elkezdli oktatni az egybegyűlteket. „Ez itt Kossuth Lajos szobra, aki akkor is tovább akarta folytatni a harcot, amikor az áruló Görgei Világosnál letette a fegyvert.” Igaz, a Görgei-kérdés a magyar történeti irodalom talán legtöbbet vitatott problémája, az ilyen sommás és a korabeli forrásokkal összeegyeztethetetlen álláspont mégsem válik szakmánk dicsőségére. A jövőbeni történelemtanárok számára különösen fontos, hogy tisztában legyenek történetírásunk korábbi torzulásaival, hiszen a jövőben így maguk is több eséllyel kerülhetnek ki ezeket a csapdákat. A monográfia szerzője, Kosáry Domokos, is azt tartja a fő kérdésnek, „hogyan történetírásunk, történeti látásunk és – szélesebb körben – a társadalom történeti tudata mennyiben s miként tudott és tud a múlt realitásaival szembenézni”.

A mű első fejezete áttekinti Görgei Artúr 1848-49-es működését. Ezt követi további huszonhárom fejezetben a téma tulajdonképpeni kifejtése. A Görgei-kérdés taglalására először az emigránsoknak volt lehetősége. Itt Kossuth politikai súlya, tekintélye meghatározó volt. A nagy cél (az újabb szabadságharc) érdekében két érv szolgált egykori felfedeztetje megelégedése mellett. Ez magyarázatot nyújtott arra, miért vette lemondását követően ismét kezébe a főhatalmat. Másrészt, a magyar függetlenség híveit is kitartásra buzdította azzal, hogy nemzetközi erőviszonyoknak ellentmondó érveléssel, hogy Magyarország nem bukott volna el, ha nem történeti árulás. Ugyanakkor a szerző nyomban figyelmezteti is olvasóit, miszerint az is nagy hiba lenne, ha valaki Kossuth programját pusztán műltszemlélete alapján értékelné. Kossuthnak sikerült az európai és az amerikai közvéleményben az érdeklődést Magyarország iránt addig soha nem tapasztalt mértékben felkelteni. Ez viszont azzal járt együtt, hogy a szabadságharcot követő néhány év alatt az árulási vád Oroszországtól az USA-ig elterjedt, főként a társadalmi és nemzeti szabadság híveinek körében. Ezzel szemben az egykor radikális vonásokkal is rendelkező tábornokot a konzervatívok kezdték védelmezni, mint a forradalom állítólagos ellenfelét. Az emigráció festette először Görgeit misztikusan sötétnek, ördöginek, cinikusnak és még ki tudja, mennyire gonosznak. Naplók, emlékiratok, röplapok, rajzok, torták (!) stb. hirdették az áruló bűnét. Kászonyi Dániel például rajzban is megörökítette, miként üldözik a fúriák Görgeit.

„Görgei éjszakai homályba tűnt síkságon áll e képen, mint főalak, fölötté Damoklész kardja függ, és Prometheusz keselyűje készül lecsapni rá, hogy kitepje máját. Mögötte Mefisztó áll, és mosolyog a mélyre bukott bűnösön, akinek lábánál ott fekszik az erszény, amelyből kihullt az árulás díja; az aranyak szétszóródva hevernek szerteszét. Egy kígyótestű szörny, amelynek halálfeje van, és homlokára van égetve a szó: Káin, bal csontkezében fáklyát tart, jobb kezével Görgei lábába kapaszkodik. Jobboldalt Nemezis áll kígyókorbáccsal, mögötte a forradalom kivégzett hősei: Batthyány, Csány, Jeszenák megdicsőült alakjai. Az előtérben koporsó, benne fiatal nő holtteste látszik, mellébe kard van ültve, a koporsón a Hungaria szó olvasható. A bal oldalon azonban a földből életre kelő honvédek, huszárok, gyalogosok, tüzekek, emelt fegyverrel igyekeznek csontváztesttel Görgei felé. Az rémülten fordul egyik oldaláról a másikra, menekülni próbál, de az út mindenfelől el van zárva, még a távolban is olyasmit lát, amitől ereiben megfagyhat a vér: egy dombtetőn, aureola fényében,

mint a szenteknél, óriási akasztófa, tizenhárom emberrel, akik mind Görgei barátai voltak. Ezeket árulta el s hagyta bajban, hogy saját nyomorult életét megvédje és a gyalázatos árulási díjat megkapja” – foglalta össze a kép lényegét az „alkotó”. Az első példányt Görgeinek is elküldték ezzel a felírással: „A hamburgi magyar emigránsok köldik e tükröt Görgeinek, az árulónak.”

A hazai közvéleményben az 1850-es években még nem beszélhetünk az árulási vád egyértelmű uralmáról, amit az emigráció politikája el kívánt érni. Kibontakozott viszont egy állandó vita arról, hogy ki felelős a nemzet bukásáért. Kossuth és az emigráció hatására azonban a közhangulat egyre inkább Görgei ellen fordult. Az internált tábornok 1849. szeptember 11-én érkezett Klagenfurtba, ahol hét évet töltött. Miközben gyalázkodó levelek tömegét kapta, megírta visszaemlékezéseit, amelyek 1852-ben Lipcsében németül, majd még ugyanabban az évben angolul, olaszul és svédül is napvilágot láttak. Az abszolutista rendszer bűnbánó munkát várt. Annál nagyobb volt a megdöbbenésük, amikor tapasztalták, hogy a szerző erre a legkevésbé sem volt hajlandó. Nyomban be is tiltották a birodalom egész területén. Így a hazai közvéleményre gyakorlatilag nem gyakorolt befolyást. Az emigránsok viszont megbotránkozással fogadták az elemző, önkritikus, ironikus hangvételű munkát. A visszaemlékezés szerzője a katonai események tárgyilagos előadása ellenére is ekkorra már módosította politikai nézeteit és magát mint a megegyezés keresőjét ábrázolta, megtévesztve ezzel az utókort és a történészek egész sorát.

Miközben megszülettek az első történeti összefoglalások (Rüstow, Horváth Mihály), az osztrák titkosrendőrség ügynöke, Görgei személyes ellensége, Asbóth Lajos honvéd ezredes összefoglalta a Görgei ellenes vádakat. „Az egész árulási vádra mi sem jellemzőbb, – mondja Kosáry – mint hogy egyik legfőbb hangoztatója maga volt megfizetett áruló.”

Görgei hazatérésekor (1867) két dologban tévedett. Nem vette figyelembe, hogy a politikai, emocionális nézetek tovább élhetnek akkor is, ha nem reálisak. Másrészt feltételezte, hogy a megbélyegezettségnek, kivetettségnek ezt az állapotát családja és önnönmaga torzulás nélkül képes elviselni. A kiegyezést követően a Görgei-kérdés a közjogi vita függvénye lett. A függetlenségi politika és a Kossuth kultusz hívei (Kulffay Ede, Áldor Imre, Vargyas András stb.) átkozták Görgeit. A 67-es politika hívei ugyanakkor nem kevésbé tévesen a kiegyezés előfutárát látták benne. Az „árulási” vád két változatát különböztetjük meg. Az első szerint Görgei anyagi haszonért árulta el a hazáját. Ezt a változatot Kossuthtól kezdve Szemerén át Horváth Mihályig minden komoly felszólaló elutasította, ennek ellenére viszonylag széles körben elterjedt. A második variáció szerint Görgei azért ártott nemzetének, mert sötét jellem volt, aki az ellenség kezére dolgozott. Maga Kossuth mindenesetre nem változtatott múltszemléletén.

A kedélyeket 1884-ben az ún. rehabilitációs mozgalom borzolta fel. 269 volt fegyvertárs, köztük Klapka és Gáspár tábornokok, nyilatkozatban szögezte le, hogy Görgei nem volt áruló. A nyolcvanas évek elejétől kezdve ismeretessé váló orosz források is elismerően szóltak egykori ellenfelükről. Görgei védelmében a Budapesti Szemle körén túl különösen kitűnt öccse, Görgey István, aki a rendelkezésére álló iratanyag figyelembevételével igyekezett a tábornokra szórt rágalmakat megcáfolni. 1908-ban, a tábornok 90. születésnapján már úgy tűnt, győzött a védelem. Divatba jött a „visegrádi remete” meglátogatása. Sőt, 1911-ben emlékiratai magyarul is napvilágot láttak.

A függetlenségi irányzat az első világháború alatt ismét felújította a vádat. E primitív nacionalista romantika képviselője volt Kacziány Géza. Írásai a politikai helyzetnek megfelelően főként 1915-1917 között keltettek visszhangot. Asbóth szerint Görgei 1849 januárjában azért ment északra, hogy a kormány magára maradjon. (Pedig az 1949. január 2-i

pesti haditanács rendelkezése utasította erre, majd az ellenséges és bekerítésére törekvő hadoszlopok elől volt kénytelen a bányavárosok felé kitérni.) Az irányzat másik „jelentős” alakja, Hentaller Lajos szerint Görgei azon a vidéken akart átvonulni, ahol gyerek volt. Kacziány még ennél is jobb megoldást ötlött ki. Szerinte Görgei azért ment a Felvidékre, hogy hatalmát és tábornoki rangját fitogtassa egyik rokona előtt, hiszen „ő nem a hazának akart szolgálatot tenni, hanem Mari néninek mutatni meg, hogy ki vagyok én!” Mikor az idős tábornok Budavár bevételének évfordulóján örökre lehunyta szemét (1916), a nekrológok elismerő hangon méltatták tevékenységét. A dualista rendszerben tehát a Görgei-kérdés mindegyik oldalon politikai törekvések függvényébe került, s ez messzemenően akadályozta elfogulatlan vizsgálatát.

A két világháború között a Görgei-probléma megközelítése is módosult. Kutathatóvá vált a vonatkozó levéltári anyag és Klebelsberg-féle kultúrpolitika is támogatta a történetírást. Steier Lajos, egy autodidakta történész felfedezte Görgei forradalmi megnyilatkozásait, Pethő Sándor pedig megírta Görgei első részletesebb, komoly igényű életrajzát. Szekfü Gyula a *Magyar történelem*ben „eleven színekkel, sok találó vonással” jellemezte Görgeit, de a kész tábornok nála kicsit eltakarta a kezdőt. Szekfü javaslatára írta meg először ezelőtt több mint fél évszázaddal Kosáry Domokos a Görgei-kérdés történetét. A könyvnek akkor elég széles és kedvező visszhangja volt.

A kommunista hatalomátvétel a politikai élet analógiájára a történelemben is általánossá tette az áruló keresést. Ugyanakkor a sztálinista történészek a könnyebb fogyaszthatóság érdekében felélesztették a „függetlenségi” nacionalista romantika egyszer már meghaladottá vált irányzatát. 1949. március 27-én a Magyar Történelmi Társulat közgyűlésén Andics Erzsébet, az új elnök, megbélyegezte az előző korszak egész történetírását. Véleménye szerint 1919 után „megindult a magyar nemzet nyílt árulóinak rehabilitása Pálffy Jánostól és Károlyi Sándortól Görgei Artúrig”. Sólyom László altábornagy pedig, engedve a politikai nyomásnak, október 14-én már arról tartott előadást, hogy Görgei a középnemesség jobboldali részéhez tartozott. „Ez ad magyarázatot kezdeti forradalmiságára, majd megtorpanására, ingadozására, a forradalom ügyével való szembefordulására és végül a sok habozás és ingadozás után végrehajtott árulására.” Sólyom Lászlót egyébként 1950-ben letartóztatták majd kivégezték. Így vált Kossuth Rákosi elődjévé, aki nem küzdött ugyan olyan következetesen az árulók ellen, mint utóda, de akitől eltérni éppen úgy árulást jelentett, mint Rákositól. A politikai légkörre jellemző, hogy Spira György a magyar hadsereg tavaszi hadjáratát sűrű Lenin- és Sztálin-idézetekkel próbálta értelmezni. Nem volt sokkal kedvezőbb a helyzet az irodalomban sem. Görgeit nemcsak Illyés Gyula ítélte el. Veres Péter egyenesen úgy látta: „Görgei egyszerűen korlátolt és ostoba ellenforradalmár, de nem a konzervatív reakcionáriusok közül, hanem a Napóleon-típusokból, a tömeget lenéző fasiszta karrieristákból.”

A sztálinista koncepció 1956 után is szívósan tartotta magát (Pach Zsigmond Pál, V. Waldapfel Eszter, Rónai Mihály András stb.). 1956 után azonban a nacionalista romantikával való manipulálást már a sztálinista történészek egy csoportja is veszélyesnek ítélte. Ezért a hatvanas években Andics Erzsébet a vád újabb változatát fogalmazta meg. Eszerint az osztrák kormány széles körű amnesztiát akart adni, de ezt Görgei oktan, áruló fegyverletétele megakadályozta. A vád alátámasztása érdekében Magyarország helyzetét kedvezőbbnek festette le, mint amilyen az a valóságban volt. Azt sem vette figyelembe, hogy az amnesztia terve eleve a magyarok fegyverletételével számolt. Legfőbb tévedése az volt, hogy nem utalt arra, miszerint az amnesztia tervet a temesvári csata hírének vételét követően ejtették az osztrák hivatalos szervek. Ezzel a győzelemmel a szövetségesek között megnőtt az osztrák fél

súlya. Ebben az időszakban Antall József, a későbbi miniszterelnök, próbálta meg Görgei szerepét realisabban elemezni, de tanulmányát nem engedték megjelentetni.

Újabb fordulatot jelentett Varga János és Hanák Péter 1974. március 17-i, illetve április 8-i rádióbeszélgetése. E beszélgetés során a két történész elhatárolta magát az Andics-féle elmélettől. Szerintük Görgei a forradalom jobboldalán helyezkedett el, de nem volt áruló. E. Fehér Pál Magyarország akkoriban is aligha véletlenül legnépszerűbb napilapjának, a Népszabadságnak a hasábjain sietett Andics védelmére. Závodszy Géza pedig még 1977-ben is oly módon rendezte sajtó alá Perczel Miklós naplóját, hogy abból a Kossuth-ellenes megnyilatkozásokat kihagyta, szemben a Görgei-ellenes megjegyzésekkel, amelyekkel láthatóan maga is egyetértett. A hivatalos vonal Görgei ellenessége még a *Magyarország története* vonatkozó kötetében is érzékelhető, igaz az eredetinel lényegesen enyhébb formában.

Az utóbbi években megindult a normalizálódás folyamata. Katona Tamás nagyszabású forrásközlő tevékenysége, Bona Gábor korszerű hadtörténeti összefoglalása és egyéb munkái, Pusztaszeri László nem egészen sikeres Görgei könyve jelezte, hogy az utóbbi években a Görgei-kérdésről is szabadabban lehet gondolkozni. Az ellentámadás ezúttal már a sajtóra korlátozódott. Gyurkó László, Rónai Mihály András és Szántó Péter igyekeztek megővni szocialista közéletünk „tisztaságát”. Végül a szerző a fiatal történész kutatók (Hermann Róbert, Pelyach István) szakmai alaposágára hivatkozva reményt lát arra, hogy a munka a jövőben is a megfelelő szinten folytatódni fog.

Kosáry Domokos rendkívül adatgazdag művének értékét az is mutatja, hogy 1936-ban megjelent könyvének fő konklúzióit ma is érvényesnek tartja. Eszerint Görgei Artúr „a magyar szabadságharcnak nem árulója, hanem kitűnő és a hazájához mindvégig hű hadvezére volt”. A másik ilyen következtetés szerint a magyar forradalom és szabadságharc történetét „képtelenség valami olyan kezdetleges mitológiává torzítani, amelyben a magyar vezetők mint a gonosz és a jó megszemélyesítői küzdenek egymással, mintha alapvetően e párharcon múlt volna a küzdelem sorsa, és mintha az egyik – bármelyik – érdemeinek elismerése megkövetelné a másik lebecsülését és elítélését”. Végül, harmadszor, a Görgei-kérdés „alakulása és közvéleményben maga is olyan történeti jelenségnek, folyamatnak tekinthető, amely szinte diagramként jelezte a hazai politikai irányzatok mozgását, küzdelmét”.

A monográfia egyik legnagyobb érdeme, hogy mindvégig higgadtan, tárgyyszerűen követi az eseményeket. Kivételt csak néhány személyes emlék jelent (pl. a sziszegő Andics Erzsébetről), ami az előadást még olvasmányosabbá teszi. A pontos, aprólékos munkával összeállított anyagot, sajnos, a sajtó ördöge nem kímélte. Így például a hatvani csatában nem a 4., hanem a 3. hadtest egyik dandára kapta oldalba az ellenséget. Treskó János helyett több helyen Trsko János áll, a két Perczel pedig természetesen nem 1848. augusztus 5-én vett búcsút családjától és indult a török határ felé, hanem egy évvel később. Horn Ede nem volt százados, csak tábori lelkész, Mednyánszky Cézár pedig egy mondatban Mednyánszky Lázár néven szerepel. Ezek az apró sajtóhibák azonban semmit sem vonnak le a mű értékéből és természetesen annak megértését sem zavarják. A forrásokban rendkívül gazdag feldolgozás 1993-ig követi a Görgei-kérdés történetét. Egyik, ha nem is legfontosabb tanúsága, hogy mielőtt véleményt alkotunk egy-egy történeti problémáról, előtte erőnközhöz és tehetségünközhöz mérten tájékozódunk kell az adott témakörben. A sztálinista történetírás hibája az volt, hogy a probléma felvetése előtt már tisztában volt az ítélettel is. Az igazi történészi mentalitás távol áll ettől az előzetes ítélezkéstől. Marczali Henrik, még kezdő szerzőként egyszer eljutott Gyulai Pál otthonába. Ott találkozott „egy magas, kissé előre hajló” úrral, Görgeivel, akivel mint hazaárulóval csak „szörnyű lelki harc” után mert kezét fogni. „Később elmondtam

Arthur bácsinak ezt a jelenetet – írja Marczali visszaemlékezéseiben. Kérdezte miképpen épültem ki abból a betegségből. Olvasással feleltem.” Ma sincs más lehetőség. Jó olvasást!

Zakar Péter

AETAS 1994/1.

Kosza László, a szegedi egyetem fiatal történésze, az AETAS idei első számával, amely szokás szerint csak az év második felében jelent meg, szerkesztőtársai és önmaga számára nagyon magasra emelte a mércét. Gerics Józseftől Kristó Gyulán át Györffy Györgyig a középkor kutatóinak színe java publikál a kétszáznyolcvan oldalas kiadványban.

Bizony, a terjedelmes folyóirat bemutatása nem könnyű feladat. Kilenc tanulmány és kilenc recenzió szép szimmetriában fogja közre a forrásközlést, a történeiszvitát és -portrékat. A kiadványt az erdélyi közgyűjtemények címtára és a magyar közléptatin szótár második pótlása teszi teljessé. Az Almási Tibor és Köfalvi Tamás által közölt forrás (*Az 1327. évi nagyszombati királytalálkozó szerződéslevele*) Prágában őrzött, eredeti, pontos szövege most lát először napvilágot, mert az eddigi kiadások (így Fejér György is) egy téves és hiányos bécsi másolat alapján készültek. I. Károly magyar és Luxemburgi János cseh király gyermekeik (László és Anna) eljegyzésével pecsételték meg szerződésüket, amely ugyan László korai halálával és a cseh király nagyhatalmi törekvéseivel a következő évtizedben újra lazábbá vált, ezt a megállapodást mégis az 1335. évi visegrádi királytalálkozó fontos előzményének tekinthetjük.

Az AETAS ezúttal egy rövid életrajz, bibliográfia és tanulmány közlésével Jerzy Kłoczowski lengyel egyháztörténészt és egy interjú keretében az idén hatvan éves Gyimesi Sándort mutatja be olvasóinak. A lublini Kłoczowski a Honi Hadsereg katonájaként végigharcolta a varsói felkelést, majd a hadifogságból kiszabadulva kezdte meg egyetemi tanulmányait. Tudományos munkája mellett közéleti és politikai tevékenysége is jelentős. Az egyháztörténeti atlaszok szerkesztése idején ismerte fel a Kelet-Közép-Európa (azon belül Lengyel-, Cseh- és Magyarország) középkori fejlődését összehasonlító módon kutató irányzat jelentőségét. Ennek érdekében a Lublini Egyetemen nemrégiben hívta életre a Kelet-Közép-Európa Kutató Intézetet. Tanulmányában (*A civilizáció fejlődése Közép- és Kelet-Európában a XIV. és XV. században.*) is ezt a módszert követi, megállapítva, hogy Közép- és Kelet-Európa egyházi szerveződéséből az állami szerveződésre is bizton következtethetünk. Így például a XIV. századi fejlődés eredményeként Prágában negyvennégy plébániát találunk, ami Krakkó és Pest-Buda egyházkerületeinek többszöröse, de nyugati mércével mérve is kiemelkedő. Cseh- és Morvaországban akkor közel annyi templomot találunk, mint a többször akkora területű Magyarországon. De az egyházi fejlődés országonként és egymással összehasonlítva a szerzetesrendi struktúrában is jól nyomon követhető. A kulturális fellendülés másik mércéje az egyetemek alapítása. Bár a XIV. század második felében Krakkóban, Pécsen majd Budán is egyetemeket szerveztek, számottevő jelentőségre csak a bécsi és különösen a prágai egyetem tett szert. A tanulmány befejező részében a szerző a nemzeti tudat megerősödésével foglalkozik, amelynek egyik terméke az ebben a korszakban kialakuló történetírás. A középkor vége a nemzeti nyelvek kialakulásának is fontos állomása, bár a nemzeti nyelvek fejlődésére még évszázadokon át nagy hatást gyakorolt a két liturgikus nyelv, az egyházi szláv és a latin.

Gyimesi Sándor „kutatási irányai pályája során több ízben módosultak”, így a világ számos régiójának középkori és újkori gazdaság-, társadalom-, agrár- és várostörténetével

foglalkozik. Egykor, egyetemi hallgatóként Szabó István köréhez tartozott Debrecenben, és bár éveken át tanszékvezető volt Szegeden, sajnálatára neki nem adatott meg a lehetőség tanítványok nevelésére. A professzor jelenleg a Közgazdasági Egyetemen oktat és a Közép- és Kelet-Európa Kutatócsoport irányítója. Gyimesi pesszimista hangulatában kritikusan szemléli az Akadémia és a magyar felsőoktatás helyzetét, bár a harminc év alatti generációt reménykeltőnek tartja. A beszélgetőpartner Rácz Lajos kérdésére válaszolva a történezből politikussá vedlett pályatársait is szigorúan megbírálja. Szerinte a jó tudós szinte biztos, hogy nem jó politikus. „Lelkes, elkötelezett emberek, – de – nem elég kíméletlenek, nem elég pragmatikusak, nem elég gyakorlatiasak.”

Az AETAS érdekes vitájában Stanisław Sroka és Kristó Gyula vetik össze álláspontjukat Károly Róbert első feleségéről. A tudomány eddig elfogadta a magyar krónikának azt a közlését, mely szerint Károly első felesége Piast Mária, Kázmér bytomi herceg unokája volt. Kristó Gyula újabban arra az álláspontra helyezkedett, hogy Károly Róbertnek Mária előtt már volt egy orosz felesége, akit szintén Máriának hívtak, és a két korai házastársat – azonos nevük miatt – egybemosta a történetírás. Ugyanis Károly Róbert egy 1326. február 7-én kelt oklevele visszaüt a két évtizeddel korábbi magyar-cseh harcokra, megállapítva, hogy akkor a király nem tartózkodott az országban, mert épp akkor Ruténiába utazott első feleségéért. Másrészt a névtelen szerző Kelet-Európa leírásában (*Anonymi Descriptio Europae Orientalis*), amelyet 1308-ban készített, a Ruszról írott fejezetben szintén megjegyzi, hogy a daliás fejedelem, Leó, lányát mostanáig vette feleségül Károly magyar király. Sroka cáfolja Kristó álláspontját, mert úgy véli, hogy az öreg Leónak (már meghalt 1301-ben) már nem, unokájának, II. Leónak (aki apja, György [Jurij], második házasságából 1288 vagy 1291 után született) még nem lehetett kiházasítandó leánygyermek a XIV. század elején. Sroka cáfolatában azonban több a feltételezés, mint Kristó felvetésében. Utóbbi válaszában eleve kizárja az öreg Leót, akivel ő korábban sem számolt, ám furcsának tartja, hogy az 1250-es évek táján született Györgynek csak közel harminc éves korában kötötték be először a fejét.

Feltételezzük – mondja Kristó –, hogy az akkor szokásos életkorban, húszévesen, az 1270-es évek elején házasodott először, így a hamarosan megszületett fia, Leó, a XIV. század elején daliás is volt, fejedelem is lehetett már 1308-ban, és Károly Róbertnél alig fiatalabb leánnyal is büszkélkedhetett. Amint látjuk, sok a „ha”, de éppen a halicsi históriának ebben az időszakában nagyon kevés az adat. Mindenesetre, ha két egymástól független korabeli forrás is megemlíti Károly Róbert (véltetően első) orosz lánnyal kötött házasságát, „akkor abban lehet valami”.

(Csak zárójelesen hadd szaporítsuk a furcsaságokat még egy elgondolkodtató adattal. Sroka a kiadványban egy remekbeszabott tanulmányt is közöl *Boleszló esztergomi érsekről* [1321-1328], aki Károly Róbert *utolsó* feleségének, Łokietek Erzsébetnek a kíséretében érkezett Magyarországra. Ez a Boleszló Károly második [vagy első] házastársának, Piast Máriának az öccse volt. Boleszló születésének idejét K. Jasiński állapította meg: Mivel 1294-ben már kanonok volt Krakóban, legkésőbb 1278 táján született. Ha utánaszámolunk, döbbenet tapasztaljuk, hogy Károly Róbert Piast Mária személyében egy nála több mint tíz évvel idősebb, harmincas éveiben járó nőszeméllyel lépett frigyre. Ezek után nincs sok megbotránkoznivalónk azon, hogy a király némely Csepel-szigeti ágyas karjai között vigasztalódott...)

A többi egyháztörténeti témájú tanulmány közül Csukovits Enikő („*Cum caps... cum bacillo*”. Középkori magyar zarándokok), Koszta László (*Egy francia származású főpap Magyarországon. Bertalan pécsi püspök [1219-51]*) és Kubinyi András (*Szalkai László*

esztergomi érsek politikai szereplése) írását ajánljuk fokozottan kedves olvasóink figyelmébe. Megfontolandó Kubinyi kezdő megállapítása („a középkor politikai személyiségeinek jellemzése nem könnyű feladat”), hisz a kortárs elbeszélő források, követjelentések szerepe a mai tömegkommunikációhoz hasonlítható: politikusokat képesek akár lejáratni, akár felemelni. Így például Bornemissza János kincstartót Burgio pápai nuncius becsületes, önzetlen, hazaszerető arisztokrataként jellemezte, „noha ritka haszonleső, megbízhatatlan, kétkulacsos úr volt”. Burgio megítélését fogadta el az utókor a XVI. század elején szédületes karriert befutott Szalkai László esetében is, róla azonban kevésbé pozitíve emlékezett meg a derék nuncius: „ő (mármint Szalkai) ugyanis arra számít, hogy ha elvesz az ország, az ő zsebe jól tele legyen arannyal, hogy mindenütt úr lehessen”. A megfelelő forrásanyag segítségével Kubinyi bebizonyítja, hogy Szalkai a többi nyereszkesdő főúrtól éppen abban különbözött, hogy pénzügyi akcióiban azoknál tehetségesebbnek bizonyult, hatalmát pedig nem a rokonok között osztotta szét, hanem az ország javára is fordította. Tipikus reneszánsz nagyság volt, aki csak 1525-ben, már egy éve esztergomi érsek szenteltette fel magát. Éppen a származása és elért rangja miatt támadták ellenfelei: a mátészalkai varga fia ügyes pénzember még lehetett, de primásnak sehogy sem volt megemészthető. Burgio vádjaira Szalkai sorsa a cáfolat: hősi halált halt a mohácsi csatamezőn.

Gericz József tanulmányában újra megfogalmazza álláspontját Szent László uralmáról: VII. Gergely a világi uralkodók szent mivoltát határozotlan tagadta, így bizonyosnak tekinthető, hogy Szent István 1083-as kanonizálása pápai közreműködés nélkül történt. Soós István rendezte sajtó alá Mályusz Elemér kéziratát (*Az első Habsburg a magyar trónon*), amelyben a huszadik századi magyar történetírás nagy alakja rendkívül alaposan elemezte Albert alig kétéves uralmát. Az első Habsburgot kevés boldogság érte a magyar trónon, pedig nem lett volna tehetségtelen uralkodó, ám rövid pályafutása alatt nem tudta megvalósítani korszerű elképzelését: három országának közös tanáccsal történő kormányzását.

Járva a szegedi könyvesboltokat, körbepillantva, az utóbbi évek AETAS-termésével telepakolt polcokat fedezhetünk fel. Beigazolódni látszik a korábbi recenziókban megfogalmazott balsejtelem (Belvedere '92/1-2), mely szerint az alig több mint ezer példányban megjelenő és kimondottan olcsó AETAS nem jut el potenciális közönségéhez, a történészhallgatósághoz. Pedig nemcsak a mostani, de a korábbi AETAS-számok is az általános történelmi érdeklődés kielégítése mellett a hallgatók tanulmányaihoz is számottevő segítséget nyújthatnának. Talán az lenne a folyóirat terjesztésének legeredményesebb módja, ha az egyetem fiatalabb oktatói (akik egyben az AETAS szerkesztői) előadásai és szemináriumai irodalomjegyzékébe kiadványaikat is felvennék. Magunk, lelkes olvasóként, csak abban reménykedhetünk, hogy legközelebb már nem egy „l'art pour l'art AETAS-t” ajánlunk kedves közönségünknek.

Nagy Tamás

A magyar ugar – A kiegyezéstől a II. világháborúig

T-Twins kiadó 1991. 391 o., 350 Ft.

Az 1991-ben megjelent könyv másodkiadását ezúttal is az ELTE Szociológiai Intézete, a Hilscher Rezső Egyesület és a T-Twins kiadó vállalta fel. Már a cím sokat sejtet. A Kiegyezéstől a II. világháborúig – alcím időben helyezi el azt. Történelmünk 74 évéről, e nyolcadfél évtized társadalomtörténeti eseményeiről szóló tanulmányokat elemző-visszatekintő írók, társadalomtudósok, történészek vetették papírra.

Hosszabb-rövidebb írásokat olvashatunk a településszerkezet, és a városok fejlődéséről (Láng Lajos, Gergely András, Vörös Károly, Krúdy Gyula, Féja Géza tollából), a népességmozgásokról (Hanák Péter – urbanizáció, Pásztor Mihály – bevándorlás, Puskás Julianna – kivándorlás), a korszak politikai és államigazgatási rendszeréről (Csizmadia Andor írása a vármegyékről, Sarlós Béláé a virilizmusról, Bibó Istváné a közigazgatásról), az ország kapitalizálódásáról (Lackó Miklós tanulmánya a gyári munkásságról, Ránki György a kisipar szerepéről).

A – számomra – legérdekesebb rész a „Magyarok” és „nem-magyarok” címet kapta. Ez a tematikájában legjobban sikerült fejezet a korszak demográfiai és nemzetiségi változásait vizsgálja. A sokhelyütt idézett Jászi Oszkár írás („A nemzeti sérelmek konkrét tartalma”) mellett Karády Viktor, Osváth Albert, Walter Pietsch tanulmányai a hazai zsidóság emancipációjának, illetve asszimilációjának kérdéseiről, teszik egésszé a Léderer Pál által szerkesztett társadalomtörténeti olvasókönyvet.

Jancsák Csaba

BELVEDERE MERIDIONALE KISKÖNYVTÁR 5.

Kossuth Lajos születésének 190. évfordulója

*– Emlékezés a JGYTF Történettudományi Tanszékén –
1992. november 25.*

Előadások

- Katona Tamás.....A Kossuth-kép alakulása napjainkban
Jakab Mária.....Még egyszer Kossuth és Széchenyi vitáról
Takács Judit.....Kossuth érdekegyesítési politikájának kérdőjelei
Nagy Tamás.....Kossuth és a védegyleti mozgalom
Zakar Péter.....Kossuth és a katolikus egyház 1848/49-ben
Marjanucz László.....Kossuth emigrációs alkotmánytervei

A konferenciát **Marjanucz László** szervezte
A kiadványt **Nagy Tamás** szerkesztette

Katona Tamás előadásáról

– rezümé gyanánt –

Konferenciánk díszvendégeként Katona Tamás történész tartott tartalmas előadást *A Kossuth-kép alakulása napjainkban* címmel. Két évvel ezelőtt az előadásról készített hangfelvétel sajnálatos módon megsemmisült. A Belvedere Meridionale szerkesztősége sokáig a beszéd valamilyen formában történő rekonstruálására törekedett (jelen kiadvány megjelenése is ezért késett napjainkig), ám erre nem nyílt lehetőség. Így most csak annak rövid összefoglalására vállalkozhatunk.

Milyen kép él bennünk Kossuth Lajosról? Katona Tamás szerint napjaink nemzedékei Kossuth Lajos neve hallatán a sok-sok magyar város főterén büszkélkedő Kossuth-szobrok merev, hősi pózaira asszociálnak. Azaz, egyesek tartás a díszmagyarban, a balkéz az övre csatolt kard markolatán nyugszik, az előre, felfelé lendülő jobb pedig „nemzete büszkeségének” mutatja az utat. A hősi póz sablonossá teszi az erényt és elfeledteti a hibákat, ezért ha hitelesebb Kossuth-kép megismerésére törekszünk, a szobor leplezte történelmi személyiség tetteit, gondolatait kell újra megvizsgálnunk. Nem szentségtörés, hanem történelmi feladat Kossuth reformkori programjának egybevetése Széchenyiével és Deákéval, szabadságharcos működésének mérlegre állítása Görgei tetteivel szemben. Ám Kossuth egyéniségének megítélése – csakúgy, mint ’48 és ’67 értékelése – eddig mindig a sűrűn váltakozó politikai rendszerek igényeinek megfelelően történt. Kemény Zsigmond már közvetlenül a szabadságharc után a rebellis és illuzionista Kossuthról beszélt, aki a legsúlyosabb bűnt saját népével szemben követte le, mert kihasználta annak egyéni gondolkodását, a beléje vetett nagy-nagy bizodalmat. A dualizmus korában alakult ki az ország teljes függetlensége jogán a deáki művet haláláig elutasító turini remete kultusza; és a társadalmi hangulat a korszak történetírását is meghatározta. Az antiliberalis és antirevolúciós ellenforradalmi időszakban Kossuth népszerűsítése nem volt aktuális, vele szemben Széchenyi kultusza erősödött és Görgei is elnyerte a rég megérdemelt rehabilitációt. Kossuthot nem csak az idegen hatalom, de a keresztényi rend és osztálybéke ellen fellépő rendzavaróként könyvelték el. A Kossuth-kép újabb színváltozása 1952-ben következett be, amikor a kommunista párt igyekezett kihasználni a százötvenéves születési évforduló kínálta alkalmat. Andicsék portréján a forradalmár Kossuth ismerte fel a fejlődés irányát az arisztokrata korlátokkal, Széchenyivel és Batthyányval szemben. Ám történelmünk e „szent tehenét” nehezen sikerült begyömöszölni a neki kijelölt ideológiai skatulyába. Hibájául kellett felróni, hogy nem számolt le könyörtelenül a belső ellenséggel (lényegesen túlnagyítva ezzel a debreceni békepárt jelentőségét és az egyébként Kossuth által megalapozott „áruló Görgei-elméletet”), Tánácsicshoz képest különben is osztálykorlátos személy. A következtetés kézenfekvő: a forradalmár utódok nem követhetik el ugyanazt a hibát: a reakciósnak és árulóknak lógniuk kell! Ezzel az aljas eszközzel próbáltak kirakatpereikhez történelmi igazolást nyújtani. A kiegyensúlyozottabb, higgadtabb megítélésre a hetvenes évekig kellett várni.

Beszéde második részében az előadó a kormányzóelnök politikai pályafutásának elemzésével igyekezett árnyaltabbá tenni a százötven év alatt sokszor, de mindig csak egy tónussal átfestett Kossuth-képet.

Szűkebb hazájában, Zemplén megyében, az egyik legmagasabb volt a kisbirtokos vagy minden birtok nélküli nemesek számaránya, akik egymással és a zsidó kereskedőréteggel békésen, örök mozdulatlanságban éldegéltek. Megyei hivatalnokként szociografikus hitelességgel ismerte meg a rendkívüli szegénységet. Ilyen viszonyok között érlelődött meg

benne politikai munkásságának legfőbb alaptétele: az érdekegyesítés programja. Azzal, hogy ezt a Tudósításokban, majd három és fél éven át a Pesti Hírlap hasábjain az egész országgal megismertette, megalapozta a magyar politikai újságírást. A Pesti Hírlap volt az első modern napilap, amely a Kossuth által meghonosított vezércikk révén a politikai közvéleményformálás eszközévé vált. És Kossuth írt mindenről, ami aktuális volt a reformkori Magyarországon: az ősiség és a közteherviselés kérdéseiről, a hazai gazdaság, ipar és kereskedelem fejlesztésének lehetőségeiről, a közlekedés vagy a magyar nyelv vagy éppen Erdély uniójának ügyéről, stb. Kiváló hírlapíróból lett a közélet, a formálódó ellenzéki párt vezére és negyvennyolc forradalmár ifjúságának példaképe.

Március tizenötödikét követően is határozottan kiállt programja megvalósítása mellett. Romantikus nacionalizmusával magyarázható a nemzetiségek követeléseivel szembeni ellenállása. Felfogása szerint a nemzetiségi igények az egységes politikai nemzettel szemben fogalmazódtak meg, ezért elvetendőek. Amikor felismerte, hogy az uralkodó eszme kelet-közép-európai viszonyaink között nem mindig érvényesíthető, nemzetiségi politikáját igyekezett a megbékélés felé terelni. Ennek volt a jele a Balčescuval kötött megegyezés, de ez már elkésztett döntés. A Batthyány-kormány pénzügyminisztereként, majd a szabadságharc idején az OHB elnökeként, később mint kormányzó agitációs munkájával, szervezőkészségével kiemelkedő szerepet játszott. Romantikus természete a harc során már nem mindig volt lelkesítő hatású, hangulata – siker vagy kudarc hallatán – harctérről harcterre változott.

A szabadságharc leveretését a hároméves török emigráció követte, amelyben Kossuth megívta a maga harcát a mozgalom vezetéséért. Ebben a harcban valódi egyénisége domborodott ki: nemzetközi tájékozódása, a valódi nagypolitika megismerése és alkotmánytervezete (amelynek készítésekor a belga alkotmányt is tanulmányozta) – mind-mind politikusi erényeinek újabb és újabb bizonyítékai. Tervét azonban, hogy nagyhatalmi politika „farvizén” elúszta a magyar függetlenség ügyét, nem tudta véghezvinni. Igaz volt az, amit sohasem ismert be: a független, önálló Magyarország nem illett bele a dinasztikus Európa politikai rendszerébe.

A kiegyezéssel emigrációja önkéntes száműzetéssé vált. Kossuth leszámolt a visszatérés gondolatával, mert a „közös ügyek hálóját” el nem fogadhatta, az 1849-ben – általa – kikiáltott teljes függetlenséghez haláláig hű maradt. Inkább a Rákóczi-féle morális tekintély lehetőségét választotta, és így távollétében is nagy hatással volt a magyar politikára. Az a 48-as párt, amelyik az 1875. évi pártalakulás után a Függetlenségi Párt nevet vette fel, csak a nevében őrizte Kossuth szellemi örökségét. Nem jutottak túl a közjogi kérdésen, meddő módon ragaszkodtak az obstrukcióhoz; túlfűtött nacionalizmusukat tapasztalva nem véletlen, hogy Istóczy Győző antiszemita pártja is ebből a pártból nőtt ki a nyolcvanas évek elején. A turini remete alanya és tárgya maradt a magyar politikának; jellemző, hogy állampolgárságának meghosszabbítási procedúrája volt Tisza Kálmán számára a lemondás legnépszerűbb indoka.

Jakab Mária (III. évf., magyar-történelem)

Még egyszer Kossuth és Széchenyi vitájáról

Kossuthnak a nemzeti függetlenségért vívott és a polgári átalakulásért folytatott küzdelem során legtöbb erejét Széchenyi Istvánnal folytatott párviadala emésztette föl. Széchenyi és Kossuth valóban drámai vitáját nem csupán a modor- és stílusbeli eltérések

okozták, hanem alapvető koncepcióbeli különbségek. Írói harcuk egyik sajátossága, hogy nagyon hosszú ideig tartott, sokára szakadt vége.

A harc 1841. június 27-én veszi nyilvánosan is kezdetét. Széchenyi ekkor jelenteti meg a *Kelet népe* című művét, amelyben a Kossuth által szerkesztett Pesti Hírlap első harminchét számának kritikáját adja. Fő vádja Kossuth ellen az, hogy politikájával „sírba dönti a magyart” és lapja, mely „minden felsőbbet a gyűlölet pellengérére állít”, forradalmat készít elő.

„Könyv ellen könyvet (tehát)” – mondja Kossuth, és 1841. augusztus 15-én keltezett és szeptember 8-án megjelentetett munkája gyors, ügyes válasz volt Széchenyi támadására. Címe: *Felelet gróf Széchenyi Istvánnak Kossuth Lajostól*. Munkájában Kossuth udvariassággal, de kellő önérzettel védi magát a hazaárulás vádja ellen.

A két műben felsorakoztatott érvek és ellenérvek az évek során tovább folytatódó vitákban alig változnak, a vitapartnerek nemigen vetnek döntően új érveket egymás ellen. Ők maguk már-már gyökeresen átalakulnak, mégis az új meg új kérdések kapcsán szinte változatlan formában ismétlik régi gondolataikat. Ezért tekinthető a párharc alapjának e két mű.

Kossuth 1841 februárjában – éppen aznap, amikor Széchenyi hozzákezdett a *Kelet Népe* megírásához – így fogalmazta meg mi kívánatos magyarság és európaiság viszonyában: az „hogy a magyar európaias legyen, s az, amit európainak nevezünk, e honban mindig magyar maradjon.”

Széchenyi elismerte, hogy Kossuth szándéka – „az emberiségnek megmenteni egy nemzetet” – végső soron jó, de rossz, ahogy célja megvalósítására törekszik. „A képzelet és gerjedelmek fegyverével dolgozik... a szívhez szól, a helyett, hogy az észhez szólna... egyedül az értelem körében eszközölhetünk nemzetünkre nézve... valódi jót.” – mondja Széchenyi.

E kérdés kapcsán Kossuth gyors Feleletében a következőket mondja: a politikusnak az ész által fölsimert igazságokat gyakran az érzelmek fölkeltésével kell diadalra juttatnia. Szerinte a kérdés nem az, hogy milyen alakban jelennek meg a Pesti Hírlap cikkei, hanem az, hogy a jogszerűség, az igazság és józan politika szempontjából kiállják-e a kritikát. Ha igen, akkor jók, akár a szívhez, akár az észhez szólnak.

Széchenyi szerint mindkettejük célja a „haza fölemelése”, az eltérés a „miképp”-en és a „hogyan”-on van. A megoldást mindketten egészen másképp képzeltek megvalósíthatónak.

Azt, hogy gondolkodásuk a legalaposabb eszmékben is különbözik, jól példázza közvéleményértelmezésük. A „köz” fogalmát másképp értelmezte Széchenyi is, Kossuth is. Mindketten eleve más szemmel közeledtek a magyar közülethez, a magyar nemességhez. Ebben pedig származásuk, generációjuk, élményviláguk különbözőségei is szerepet játszottak. Széchenyi fiataloságára rányomta a bélyegét az az elképzelés, amely a népet e korban az elvakult tömeggel azonosította. Az e tömeggel azonosított közvélemény nem méltó arra, hogy felemeljék, hogy beavassák a politikába. Ezen elképzelés hatására a gróf előtt a közvélemény úgyszólván semmi; ahol a sokaságról beszél, ott ő rögtön állatságot emleget. E mögött az élmény mögött kétféle áramlat áll: egy régi és egy modern. Az alacsonyág fölött álló mágnes úri távolsága – tulajdonképp rendi elkülönültsége – a társadalom „sarától”, ugyanakkor azonban a francia változások teremtette modern kétely mindazzal szemben, ami „lentről” jön. Széchenyi az elsővel, rendi felsőbbiséggel leszámolt. A másodikról később sem tudott egészen megfeleledkezni.

Kossuth nemzedéke másképp néz a politikára, mint Széchenyié. A Nyugat mintájára a Kelet-Európában is kezdenek kibontakozni – ha csírájukban is – a modern élet körvonalai.

Magyarország megyéinek nemessége is hangos mozgolódásban követelt bizonyos, egyelőre még korántsem európai szellemű, liberális változásokat az udvartól. Ami a megyék igazgatásában történt, annak persze kevés köze volt a modern, tömegeket mozgó politikához, mégis valami olyasvalamit villantott föl, aminek lényege, hogy a megyék alkalmasak a tömegpolitika színterének is. A megyékben, mintha levették volna a lakatot mindenki szájáról, egyszerre minden ember politizált. Kossuth nem tartotta távol magát ettől a politizálni kívánó tömegtől. Számára a közvélemény minden. Igen szereti a nép érettségét, „öszönszerű tapintatát”, nemzetünk egészséges, friss erejét emlegetni.

Eltérő volt az elképzelésük Ausztria és Magyarország viszonyát illetően is.

Kossuth a reformellenzék egészével együtt Magyarország függetlenségének helyreállítását követelte. Azt kívánta, hogy váljanak valósággá az 1790. évi X. tc. szavai arról, hogy Magyarország „szabad és kormányzatának egész törvényes módját illetőleg... független, azaz semmi más országnak vagy népnek alá nem vetett, hanem önálló léttel és alkotmánnyal bíró, ... tulajdon törvényei és szokásai szerint... kormányzandó ország.” Szerinte a nemzet egyedül lehetséges életkerete az állam és nem az ország, vagyis a nemzet elengedhetetlen attribútuma az önállóság, az önrendelkezés. Ennek feladása öngyilkosság, eredménye a nemzethalál. Kossuth tehát Magyarország polgári átalakulását a birodalomtól függetlenül képzei el.

Tragikusan igaznak bizonyult az a megállapítása, amit később, a kiegyezésről Deákhoz intézett nyílt levélben állított. Kossuth szerint a jövő az önálló nemzetállamok kialakulásának kedvez, s Magyarország sorsát a nemzeti fejlődésnek ellentmondó Habsburg Birodalomhoz csatolva, mint e birodalom egyik fenntartója osztolni lesz kénytelen a birodalom sorsában. S ez a sors a pusztulásé. „Magyarország lesz a máglya, melyen az osztrák sas megégettetik.” – írja Kossuth.

Ellenben Széchenyi egyedül célravezetőnek a belső reform vonalán történő előrenyomulást látta. A birodalmon belüli politikai önállóságot szeretett volna egyrészt azért, mert nem vagyunk elég erősek ahhoz, hogy túlerejével megbírkózhassunk. Ha mégis föl vesszük a harcot, „rövid idő alatt cserép lesz a magyar”. Másrészt pedig a közbirodalom léte és szilárdasága európai szükség, fennmaradása és nyugalma tehát a többi európai hatalom is álhatalomként öröklik.

Kossuth a demokrácia és a szabadelvűség követelményeinek minden megszorítás és halogatás nélkül eleget akar tenni. A kiváltságos osztályoktól nem kéri, hanem követeli az áldozatokat, miután nem tartja tanácsosnak, hogy a nép békétűrését továbbra is próbára tegyék; kiadja a végzetes jelszót:

„Veletek, átalatok ha nektek tetszik; nélkülötek, ellenetek, ha kell!”

Kossuth a néptömegeket kívánta a politikai cselekvés fő tényezőjévé emelni. Elsősorban a középrétegekre, a nemesség reformokra készítőerőire, az értelmiségre és a polgárságra kívánt közvetlenül támaszkodni.

A haladó nemesség nem tud hinni az udvar és az arisztokrácia megnyerhetőségében, sőt tisztában van azzal, hogy az átalakulást csak az udvar és az arisztokrácia ellenében lehetséges keresztülvinni.

Széchenyi ezzel ellentétben a jómódú nagybirtokosokra, elsősorban az arisztokráciára támaszkodva hajtáná végre az átalakulást. A reformokat az arisztokrácia érdekeit legkevésbé sértő módon, sőt az arisztokrácia vezető szerepének megőrzésével szeretné keresztülvinni.

„A jövőben vagy felvirágzik az ország, vagy agyonvernek bennünket a parasztok és a kisnemesek. A kisnemesek a parasztokkal szövetekezni fognak a gazdag birtokosok ellen, ha időben nem tesszünk koncessziókat.” – írja.

Széchenyi bízott abban, hogy a kormány és az arisztokrácia hajlik a reformokra. Az idő bebizonyította, hogy tévedett. A kisebb birtokúak, sőt végső soron a jobbágyok vágyait és követeléseit nem lehetett zárójelbe tenni, azt inkább szervezni és irányítani kellett, s amilyen bölcs dolog volt a konfliktus kerülése a bécsi kormánnyal, olyannyira naívnak bizonyult megnyerésében reménykedni.

E probléma kapcsán azonnal elérkezünk a következő véleménykülönbséghez: a közteherviselés, a nemesi adózás kérdéséhez. Ebben a témában is megütöközt egymással Kossuth és Széchenyi.

Kossuth a jobbágyok által fizetett háziadó elvállalására akarta rávenni a nemeseket. A nemesség többsége azonban még nem hajlott a reformokra. A háziadó elvállalásának ügye a megyékben elbukott, ötvenkét megye közül csak tizenkilenc vette fel utasításába. Széchenyi súlyos szemrehányást tett emiatt Kossuthnak, és maga látott hozzá egy új adózási terv kidolgozásához. Terve szerint a birtokosok minden hold földjük után két garas adót fizetnének. Az így befolyt évi 5 millió Ft-ra 100 millió kölcsönt vennének fel, amiből beruházási programot hajtottak volna végre. A fennmaradt összegből kölcsönt folyósítottak volna nemesi birtokok beruházására.

Kossuth elfogadta a tervet, csupán azt kötötte ki, hogy az összeg felét jobbágyoknak nyújtandó kölcsönökre fordítsák. Így a jobbágyok hozzájuthattak volna az örökváltsághoz szükséges tőkéhez. Kossuth javasolta továbbá, hogy az egész terv elvi alapja a közteherviselés legyen. Széchenyi azonban parasztlázítónak nevezi, azt a Kossuth által kiadott jelszót, hogy a közteherviselés bevezetését fel kell használni az örökváltság lebonyolításának megkönnyítésére.

A Kelet Népeben adott válasza magáért beszél: „Kész vagyok arányosan minden közterhekben részt venni. Kivétel nélkül minden terhekben...; s mi több a rám vett adónak mire fordítását sem kívánom ellenőrizni mindaddig, míg a polgár és a pór ilyesbül ki van szorítva...”

Kossuth Széchenyinek adott feleletében felvillantotta általános közteherviselési programját:

„Óhajtom, hogy ki mint részesül a közállomány jóvoltában, akkint részesüljön annak terheiben is: tehát az adónemfizetési előjog lépcsőnkint megszüntessék.”

Kossuth és Széchenyi vitája konkrét politikai kérdésekről folytatott polémia volt, amelynek résztvevői Kossuth mellé álltak és így Széchenyi kénytelen volt beismerni, hogy alulmaradt. A vita Széchenyit némileg átformálta: elismertette vele, hogy a politika nemcsak a magas társadalmi állásúak, az arra születés által hivatottak monopóliuma.

A Pesti Hírlap szerkesztőjének sem politikai felfogását, sem modorát nem változtatta meg Széchenyi mementója, noha kétségtől nagy hatással volt rá. A végzet így akarta, hogy ők különböző utakon haladjanak ugyanazon cél felé.

1848-ban, a forradalom napjaiban, Kossuth látlete bizonyult helyesebbnek, hiszen a nemzet ezzel az elképzeléssel azonosította magát, ezt emelte törvénné.

Takács Judit (III. évf., magyar-történelem)

Kossuth és az érdekegyesítés

Kossuth a legelső birtoktalan kisnemes, aki az 1790 utáni években vezető szerepre tett szert. 1823-ban alig huszonegy évesen avatták ügyvéddé. A fiatal ügyvéd szemével igyekezett túltekinteni a magyar világ szűk határain. Megismerkedett a felvilágosodás és a

bontakozó liberalizmus szellemével, kivonatokat, fordításokat készített a francia forradalom történetével foglalkozó német munkákból. (A francia forradalmat mint „rettenetes szörnyeteg”-et emlegette.)

Külföldi liberális olvasmányainak hatása alatt éles kritikával nézi a hazai viszonyokat, amelyeket szeretne mielőbb átalakítani az emberiség és szabadság elve értelmében.

1820-as években készített értekezésében már utal a földművelés „hátramaradott voltára”, valamint arra, hogy „a földesúrnak... tenni szokott munkák igazságos voltát a paraszt nem tudja, nem hiszi, nem érzi, s úgy tekint azokat, mint igazságtalan rabszolga jármot.” Ekkor még maga Kossuth is azt gondolta, hogy a paraszt téved, ha így gondolkodik, és fel kell világosítani a köznépet, hogy „tanulja meg földesurát mint létének védangyalát, s a nemzet morális erejének tagját tisztelni.”

1828-29-ben a magyarországi adózók összeírásánál Kossuth a megyei felülbíró bizottság tagja lett. Ekkor szembesült igazán a parasztság és Magyarország helyzetével, ami arra a felismerésre készítette, hogy sürgősen kiutat kell nyitni a feudális elmaradottság világából. Valóságismeretét méginkább elmélyítette az 1831-es zempléni parasztfelkelés. Tapasztalnia kellett a nemesség közönyét a nép nyomora iránt, amely még önzéssel is párosult.

Egyre inkább közeledett az ellenzéki nemesség felé. Nézetei mind egyértelműbben hasonlítottak Wesselényi koncepciójához, amely így hangzott.

„Az ellenzéki nemesség akkor kísérelheti meg a siker reményében a politikai, gazdasági törekvéseinek érvényesítését, ha nem kell hátbatámadástól félnie, ha reformok útján a parasztságot, s általában a kiváltságtalanok millióit fenyegető ellenfeléből ígéretes szövetségessé teszi.” Ez már az érdekegyesítési politika alapkövetelményeinek megfogalmazása Kossuth kiindulópontja az egyén és a közösség kíváncsok viszonya „hol minden polgárt egy közös érdek szép kötele kapcsol egytűvé” – írja – hol az igazság szabja meg kinek-minek erkölcsi polgári létét.” Ennek alapja a szabadság, hiszen minden ember akkor lehet boldog és szabad, ha tiszteletben tartja a mások emberi és polgári jogait, és ha a törvény egyformán oltalma alatt tartja az önkény ellen személyt és vagyont. A szabadság politikai értelemben vett megfogalmazásával jutott el a nemességhez. A középnemességben látta a reformok támaszát. Fel is teszi a kérdést, hogyha a magyar nemes tagja a szent koronának, részese a törvényhozói hatalomnak, személyében vagyonában még a király sem háborgatja, sőt földbirtoki jussal bír – akkor mit veszít azzal, ha a törvény előtt kinyilatkoztatják, hogy a magyar paraszt személyében és vagyonában szabad.

Ez érdekegyesítési politikájának alapköve. Kossuth nemzeti függetlenséget akar. Nem irányul a Habsburgokkal való teljes szakításra, hanem az általuk alkalmazott abszolutista módszerek felszámolására. Ennek érdekében egységbe kívánja tömöríteni a parasztságot és a nemességet.

Kossuth helyesen ismerte fel, hogy csupán a nemzeti eszmék nem hajtják zászlaja alá a parasztságot. Valamit nyújtani is kell cserébe. Arra is ügyelni kellett, hogy a parasztságnak adott engedmények ne riasszák el a nemességet. A nemesség politikai súlya ugyanis évtizedes tradíció, mert a múltban azonosította magát a köztelherviséssel. Ekkor már a köztelhervés nemesi értelemezése nem időszerű, mert az a katonáskodást, a haza védelmét jelentette. Ebben a korban, amikor ezt állandó hadsereg garantálja, nincs jogcím a privilégium fenntartására. Ha nem vállalja a nemesség önként a köztelhervisést, csak idő kérdése, hogy mikor fog egy új testület erre vonatkozólag határozatot hozni. Kossuth nem akarta, hogy a nemesség

politikai súlyából veszítsen. „Nem arról van szó, hogy mi nemesek leszálljunk a néphez, hanem arról, hogy őket magunkhoz felemeljük.”

Programjában fokozatok figyelhetők meg. Először a nép felvilágosítását célozza, majd azonosul az önkéntes örökváltság gondolatával, de látja ennek kudarcát és továbblép a kötelező örökváltság felé. A földesurat kötelezni kell az örökváltság elfogadására. Ahol a jobbágyság meg akarják váltani magukat, kötelesek legyenek örökváltsági szerződést kötni, hogy a váltságdíjak összegét törvényhozás maximálja, s hogy állami eszközökkel nyújtsanak anyagi támogatást az örökváltságra lépő jobbágyoknak. A földesúr mondjon le a váltságdíj fejében az úrbéri szolgáltatásokról. Ezzel a földesúri birtok kapitalizálódását is elősegíti. Létre kell hozni egy olyan pénztárat, amely nemcsak a földesúrnak ad beruházásaihoz kölcsönöket, hanem a magukat megváltó jobbágyoknak is biztosít olcsó és hosszú lejáratú hiteleket. Hiszen a jobbágy képtelen lenne megfizetni a megállapított váltságot. Mindenki számámra világos volt, hogy amíg a nemesség adómentes, addig az állam nem segítheti a jobbágyot. Kossuth jól ismerte a közteherviselés bevezetésének nehézségeit, éppen a fokozatosság követelményeire hivatkozott.

– „Adózó nép közterheinek mértéke határa legyen”

– „minden igyeni kényszerített közmunka eltörlése”

– „óhajtom, hogy a ki mint részesül a közállomány jóvoltaiban, akkin részesüljön annak terheiben is, tehát az adó nem-fizetési elő jog lépcsőnkint megszüntessék.”

Az országos pénztár létrehozásának feltétele, tehát a nemesség adózása. Az adómentességről való lemondás a politikai súly fenntartásának alapfeltétele. („A nép magától is érezze, hogy rajta könnyítve van, s ne legyen szükség ezt neki bizonygatni.”)

Kossuth ezt így fogalmazta meg: „Ha tehát azt óhajtjuk, hogy a nemesség politikai súlya annyi becses históriai előnyei fenntartassanak, ennek csak egy útja van t. i.; hogy az étellel kiáltó ellentétben álló adómentességről lemondjon, mert az sokáig semmi esetre fenn nem tartható, hozzá ragaszkodni tehát nem tenne egyebet, mint a fenntartható előnyöket is kompromittálni. Én pedig nem óhajtom, hogy a nemesség semmivé legyen, hanem óhajtom, legyen a többi polgárok között mint testvérek között a hű elsőszülött, a hazának első szegletköve, kinek vezérlő állása az ifjabb testvérekbe önbizalmat önt... ura nem lehet a nemzetnek, de lehet vezére.”

Kossuth kiindulópontja konzervatív, a nemesség fennmaradása marad előtte. Ha nem veszik le a parasztság válláról a terhet, azokra újat rárakni már nem lehet. Így nem tudják maguk mögé állítani a parasztságot, és félő, hogy az udvar használja fel őket a reformnemesség nevelésére. Kossuth nemhiába érvelt emellett, mert Metternich jogos fenyegetése jutott eszébe, amelyet a lengyel felkelés kapcsán mondott. Így hangzik: „Kézemben a zsilipek, reátok zúdítom az árt, agyonüttetek benneteket a parasztokkal.”

Szorosan kapcsolódik a reformokhoz a jogegyenlőség, népképviselet. Először a királyi városoknak kell megadni a 16 voksot, (mivel eddig a 16 királyi város egyetlen szavazattal rendelkezett), és ezek a megyei nemesség reformkészsége ellenére is ki fogják vívni, 2. lépcsőként a községnek megyékbeli képviselőt, és pedig 3. lépésként a népképviselőt. Ezek mind a polgári átalakulást szolgálják. A néptömegek kirekesztése a politikai életből, súlyos következményekkel járhat. Mert ha a „nép ítél”, akkor az ítéletmondáskor a politikában is hallattatja súlyos szavát.

Az 1943-44-es országgyűlésen a közteherviselés ügye is megbukott. Kossuth belső válsága fokozódott, felmerült a gondolat, hogy visszavonul. Barátai kérésére és az ország iránt érzett felelőssége vezette vissza a politikai életbe. Kossuth továbbra sem a néptömegeket kívánta a politikai cselekvés fő tényezőjévé emelni. Elsősorban a középrétegekre, a

nemességreformokra készíthető erőire, az értelmiségre és a polgárságra kíván közvetlenül támaszkodni, de az érdekegyesítés révén bizalmat akar ébreszteni bennük is, sőt az adott politikai rendszer keretei közt elnyerhető támogatásukra számot is tartott. A közteherviselési ügy elbukása után önkéntes adózási mozgalom indult. A következő években Kossuth egyre vészjóslóbban fogalmazta meg a tennivalókat. Ennek újszerű eleme, hogy az érdekegyesítés tervében összekapcsolja az örökváltságot a közteherviseléssel, mert utóbbi garanciája annak, hogy önmegváltás esetére is vagy állami kárpótlás esetére is biztosítsa a polgári tulajdonossá váláshoz szükséges tőkét.

„Az örökváltság a haza érdekében sürgető, mert Magyarország jövője bizonytalan marad mindaddig, amíg a nemesség a nép terheiben nem osztozik míg a nép robotol és politikai jogokkal nem bír.”

„Az országos örökváltság ügye a közteherviseléssel egybekapcsoltn, állami támogatással mielőbb megoldásra kerüljön.”

Ezek a célok eszközzé váltak 1847-ben.

Kossuth a reformellenzék egészével együtt Magyarország függetlenségének helyreállítását követelte. Ez a követelés nem a Habsburgoktól való elszakadási törekvést fejezett ki, hanem legális megfogalmazása volt annak az igénynek, hogy Magyarország alakuljon olyan teljes önkormányzattal bíró alkotmányos monarchiává, amelyet a Habsburgok más országaival és tartományaival csak az uralkodóház közössége kapcsol össze. Kossuth tehát 1846-47-ben minden eddiginél jobban sürgette az átalakulás, a nemzeti újjászületés érdekében elengedhetetlen reformokat.

1847. március 15-én a reformellenzék kongresszusán foglalták meg az Ellenzék Nyilatkozatot. Ez sokban egybecsengett Kossuth átalakulási programjával, de nem egy kérdésben óvatosabb és kevésbé konkrétabb volt, mint a kossuthi program.

1847-es választásokra készült követutasítási program kidolgozásában is szerepet vállalt Kossuth. A nép politikai jogokkal való felruházásának kérdésében a követutasítás már óvatosabban fogalmazott. Csak a királyi városok országgyűlési képviselőt kívánta máris biztosítani. A földesúri függésből kiszakadt községek számára mérsékelt befolyás jutott; míg a jobbágységeket egyelőre a megyei közgyűléseken akarta képviselőhöz juttatni. A követutasítás egységesen foglalt állást amellett, hogy az örökváltságot az egész országban való felszámolást és lebonyolítást az államnak kell magára vállalnia.

A kártalanítás nélkül felszabadítandó háztalan zselléreken kívül a parasztságra hárította ugyan a földesurak kármentesítését, de teljesítését a közteherviselés egyidejű bevezetésével, a parasztság adóterhének arányos csökkentésével akarta biztosítani. 1847-ben sikerült elfogadtatni a háziadót, az országos pénztár létrehozását, valamint a földesurak kötelezésének és az örökváltság lebonyolítása állami támogatásának elvét.

1847-től már óvatosan fogalmazott ezen ügyekben, hogy megnyerje az ingadozó erőket is.

A magyar nemesség csak az európai forradalmak hírére és a Habsburg uralkodóház gyengülését látva fogadta el a reformokat. Így írt erről Kossuth: „Ha a nemesség a gyűlölség követ a népnél elhárította, földjét kezét szabaddá tette, terveiben megosztotta s bevitte a politikai jogok gyakorlatába, megtette amivel tartozott.” Tehát Kossuth azt tekinti, mit kénytelen a nemesség megadni a népnek, hogy ő maga fennmaradjon. Már maga a kiindulópontja sem radikális. Nem hivatkozik az emberi jogokra, nem kívánja a nép elidegeníthetetlen örök jogainak visszaadását, hanem a politikai szükségességnek tekinti, nem mint a népnek, hanem mint a népességnek képviselője; ügyének védője lép fel. Maga a követelésének tartalma sem radikális; a földesúrnak teljes kármentesítést biztosít, de a népet

nem menti föl teljes váltsága fizetése alól. Mégis Kossuth mondta ki végső következtetését és szükséges feltételeit annak, amit Kölcsény és Wesselényi már sejtettek. Az ő nevéhez fűződik megvalósítása is: az alkotmányért és nemzetiségért küzdő magyar nemesség és parasztság tömegére támaszkodva győzhet.

Nagy Tamás (III. évf., magyar-történelem)

KOSSUTH ÉS A VÉDEGYLETI MOZGALOM

„A honi ipar előmozdítására kezeinkben álló eszközökhöz leghatályosb fegyverét felragadnánk, azaz egy Országos Védegylet alakításához megkívántató lépéseket előlegesen megkezdénk.”

Perczel Mór, 1844. augusztus 26-án keltezett, Pozsonyból Kossuthnak írt leveléből idéztem, amelyet a védegyleti mozgalmak országos szervezésének kezdetének tekinthetünk. Az „országos” jelző fontos, mert a korábbi években több megyében ösztönös helyi szerveződésekre került sor a magyar ipar támogatása érdekében. Maga a levélíró, Perczel már 1842-ben megfogadta néhány tolnai barátjával, hogy ezentúl csak magyar gyapjúsövetet vásárolnak. Az év folyamán Komáromban, Nagybecskeren ill. Veszprém és Zala vármegyékben is védegyletek alakultak. Amikor tehát 1844. október 6-án Pozsonyban a rendektől átengedett alsóházi teremben megalakult az Országos Védegylet, már számottevő múltra tekinthetett vissza.

„Minden védegyleti okoskodás előterén közelszegényedéstől félelem állott” – vélte Kemény Zsigmond 1850-ben. Az elszegényedés oka, ez a reformkorban általános vélemény volt, az osztrák vámpolitika. Az az osztrák vámpolitika, amelyet már II. József is Magyarországra nézve hátrányosnak ítélt, és amelynek szükségességét a nemesi adómentesség ellensúlyozásával magyarázta. Berzeviczy Gergely viszont már a századfordulón feltárta, hogy az osztrák kereskedelmi politika célja, hogy Magyarországon ipar ne fejlődhesen, a magyar nyersanyag szabadon vándoroljon osztrák és cseh gyárakba, és a magyarok kénytelenek legyenek kizárólag ezen gyárak termékeit vásárolni. A vámrendszer elleni harc tehát mind a konzervatív, mind az ellenzéki birtokosok léteértéke volt. Közgazdasági alapot számukra Adam Smith szabad kereskedelmet hirdető, a reformokban igen népszerű tanai nyújtottak. A gazdasági liberalizmus egy idejig, 1842-ig egységessé tette a magyar törekvéseket. Ebben az évben Bécsben tárgyalni kezdték azt a tervet, amely szerint a Habsburg Monarchiának csatlakoznia kellene az 1834-ben porosz vezetéssel alapított és 1839-ben megújított német vámszövetséghez (Zollverein). Elsősorban a porosz befolyást akarták ezzel ellensúlyozni, hiszen Metternich soha nem tartotta kivitelezhetőnek a német egységet Ausztria vezetésével. Az esetleges csatlakozással megszűntek volna a Monarchián belüli vámhatárok, ezért a tervnek a magyar konzervatív körökben is voltak támogatói.

A „börtönéből szabadult sas”, Kossuth Lajos – friss közgazdasági ismeretekkel gazdagodva – jól látta, hogy a Vámszövetség a majdaní politikai egység eszköze, „szorosan és kirekesztőleg német, nacionalis alapon”. Ehhez Magyarország, amelynek kereskedő-iparos polgársága amúgy is német anyanyelvű – nem csatlakozhat! A helyes megoldást Kossuthnak éppen Friderich List a közgazdaság – német – nemzeti rendszerét kidolgozó kötete (*Das nationale System der politischen Oekonomie*, 1841) adta meg. A gyenge magyar ipart a vámhatár fenntartásával, azt védvámra változtatva kell megvédeni a fejlettebb német iparral szemben. „Hagyjátok a gyereket férfiúvá növelnünk, aztán nyissátok viadalt a sorompókat” – vallotta Kossuth. Programjában a cél a birodalmi munkamegosztásban lassan fejlődő magyar

ipar függetlenségének kiharcolása. „Amely nemzet csak földművelést űz, hasonlít oly egyénhez, kinek csak egy karja van” – idézi List tételét az iparfejlesztés szükségességéről, amely a hagyományosan fejlett mezőgazdasággal – amit hazai gépekkel lát majd el – fogja alkotni a nemzetgazdaságot. A „politikai függetlenség iparási függetlenség nélkül nem egyéb, mint ábránd”, tehát az önálló nemzetgazdaság minden nemzetállam (újja)születését céljával kitűző politikai törekvés alapfeltétele. Ezt a meggyőződést erősítette benne az 1841-ben alapított Iparegyesület 1842 nyarán rendezett, meglehetősen szerény kiállítása is.

A védvámot – Kossuth hatására – az alsóház törvényjavaslatként nyújtotta a főrendek elé az 1843/44. évi országgyűlésen. A felső tábla által megcsonkított javaslat sorsa – amint az várható volt –, reménytelenül vált. Perczel Mór már korábban határozottan felszólította társait, hogy a javaslat elbukása esetén Országos Védegyletet alkossanak. Szentkirályi Móric, egy másik ellenzéki képviselő ezzel összhangban azt ajánlotta, hogy ha a vámrendszer kiegyenlítése nem sikerül, a vámsorompót a határ helyett az ajtók küszöbénél állítsák fel.

„Nyílik még nekem is tér és alkalom” – írta a Pesti Hírlaptól elkészülő Kossuth 1844 nyarán búcsúszavában ezt az alkalmat nyújtotta – tágitva Kossuth működési terét a pesti laptól a megyék nemesi világa felé – a különböző gazdaságélénkítő társadalmi szervezetek alakulása. Már az Iparegyesület és az 1843. július 9-én alapított, hangzatos terveiből vajmi keveset valóra váltó Kereskedelmi Társaság születésénél is bábáskodott, működésüket figyelemmel kísérte – kiemelkedő védegyleti működésének ezek voltak az előzményei.

Az október 6-ai alakuló közgyűlésen „mivel a magyarnak demokratikus szokása megkívánta, mely ösidőktől fogva csak magyarokat szeret látni közhasznú intézeteinek élén” elnökké az ideiglenes vezetőt, Gróf Batthyány Kázmért, alelnökké Gróf Teleki Lászlót választották. Kossuth, aki tinnyei, „falusi magányából” érkezett Pozsonyba, igazgató lett. A távollévő Deák és Wesselényi mellett szinte valamennyi jelentős ellenzéki bekerült a több mint ötven tagú választmányba. Az így összekovácsolható politikai erő jelentőségét Batthyány Kázmér már megnyitó beszédében hangsúlyozta. Blackwell, az angol kormány ügynöke, feljegyezte erről a napról, hogy Széchenyi több liberális főurat próbált lebeszélni a Védegyletről, de „szavainak, mint rendesen, semmi sikere nem volt”. (Ehhez tényleg csak zárójelben tesszük hozzá: az egyesületi eszmét egykor éppen Széchenyi kezdeményezte.)

Kossuth, amint megkezdte szervező munkáját, oly gyorsan az egyet valódi vezetőjévé vált, hogy hamarosan, igaz udvarias formák között, az elnök Batthyányt is ő irányította. Nem véletlen tehát, hogy Tóth Lőrinc titkár később már úgy emlékezett, hogy Kossuth kérte fel az elnöki tisztre Batthyányt, pedig ez éppen fordítva történt. Az agilis igazgató az egyet (1) organizációja után legfontosabb feladatnak (2) a meglevő iparágak támogatását, hiányzó teremtését és (3) a tagok létszámának növelését tartotta. Tisztában volt vele, hogy a mozgalom a konzervatív ellentábor és a kormány részéről támadásoknak lesz kitéve, a várható politikai harcban pedig szükséges „oly eszközökhöz nyúlni, melyekhez talán nem kellene, ha a sajtó szabad volna.” A társadalmi szerveződésekéről a magyar alkotmány nem rendelkezik, ezért az egyesületi szabadságot a folyó országgyűlésen kellene kivívni. Ha ez nem sikerül, a megyei követek és követküldők, valamint az alsóház, és magánemberként a főurak támogató bizonyítványát kell megszerezni, hogy esetleges támadás esetén a kormány egy országos háttérrel rendelkező szervezettel találja magát szembe. A Védegylet megszervezésénél Kossuth a központi igazgatóság felállítását ajánlotta, amely körlevelezéssel tartja a kapcsolatot a vidéki osztályokkal. A körlevél pótolja a hiányzó sajtóorgánusokat: egymagában közli a legfontosabb híreket és ajánlja az értékes árucikkeket. Az igazgatóság éves rezsiköltségét Kossuth 2.400 Ft-ra becsülte (ő maga 1.000 Ft-os, igen szerény évi fizetésben részesült). Egy év alatt a taglétszámnak egymillióra (de legalább félmillióra) kellene felduzzadnia, a fejenként

30 krajcáros belépési díj ebben az esetben 300.000 (de legalább 150.000) forint megnyugtató alaptőkét jelentene. Ahhoz, hogy a honi ipar termékeit a nagyközönség megismerje, legelőször az Iparcsarnok, egy állandó kiállítóterem kialakítására lenne szükség. (Ennek terve végigkísérte Kossuth egyleti működését – Iparműtár, iparkiállítás – pénzhiány miatt számottevő eredmény nélkül.) A Védegylet tagjainak, az eddigi egyletek mintája szerint, becsületszóval kell megfogadniuk, hogy csak magyar terméket fognak vásárolni. (Kossuth javasolta, hogy a vásárlásokról naplót vezessenek.) Kizárólag olyan külföldi cikket vehetnek meg, amelyiknek még nincs itthoni konkurenciája. A gyáralapítást azzal próbálták elősegíteni, hogy a külföldi vállalkozóknak, letelepedésük esetén, hat évre előre biztosították termékeik megvételét. Kossuth tervei szerint a tagok éves igényeit a vidéki osztályok összeírják, és a központ beszerzi azokat. Egyéb részleteken kívül gondoltak az ellenőrzésre is; a fogadalmát megszegő tag büntetése kizárás és nyilvános megszégyenítés. A kizárt tag nevét felolvassák a helyi közgyűléseken mindaddig, amíg pontos szótartást ígérve nem kéri újbóli felvételét.

A Védegylet születése – nem véletlenül – egybeesett a lényegében sikertelen országgyűlés szétoszlásával. Az elutasító királyi válaszok hatására a családott képviselők a Védegyletbe lépve folytatták a harcot. A szokatlanul erélyes kormányellenes határozatban a fennálló kereskedelmi rendszert igazságtalannak és törvénytelennek bélyegezték, a magyar gazdaságot védő együletet pedig a nemzet oltalmára helyezték. Ezzel Kossuth elérte, amit akart, a rendek politikai biztosítékát.

A Védegylet életképességénél két alapvető tényrt kell figyelembe vennünk: (1) a magyar fő- és köznemesség, valamint a polgárság csak addig veszi meg a gyengébb minőségű és általában drágább magyar árut, ameddig hazafias lelkesedése fűti, (2) a külkereskedelem kizárására alapuló gazdasági rendszer túl sokáig nem működhet. Időben is viszonylag jól szétválasztható, hogy a Kossuth irányította Védegylet első éve a sikereké, míg a második évet már a „magyar szalmatűz”, a hirtelen fellobanó lelkesedés hirtelen kihunyása, a vidéki osztályok leválása, megszűnése, az együletet ellenzők meg-megújuló támadásai jellemezték. Lemondása után az egylet szinte nyomtalanul szűnik meg.

Kossuth a Védegylet vezetése során valóban rendkívüli munkát végzett. A legapróbb részletekig igyekezett személyesen tárgyalni minden kereskedővel, letelepedni kívánó gyárossal, segítőkész birtokosoknak és ipart telepíteni próbáló városoknak (pl. Tata) köszönhetően üres telkeket tudott számukra biztosítani. A körlevelezéssel, ezzel a végtelenül egyszerű adminisztrációval szervezte meg az anyagbeszerzést és áruelosztást. A védegyleti mozgalmat népszerűsítő cikkei először az Életképekben jelentek meg. A Védegyletnek nem, de az Iparegyesületnek sikerült saját lapot kiadni, ez volt az első ízben 1845. április 1-jén, Kossuth bevezetőjével megjelent Hetilap. Ebben védte a mozgalmat a támadásoktól, bemutatott új gépeket, új eljárásokat, ajánlotta a hazai termékeket és közzétette a magyar ipar statisztikai adatait. Megnyerte az egyesület számára a két kiemelkedő ellenzéki politikust, Deákot és a már vak, visszavonult Wesselényit, akik korábban – finoman szólva – nem támogatták az ötletet. Az ügy érdekében a főúri dámák támogatására is szükség volt, akik ezentúl magyar kesztyűben, magyar kosztűmben, itthon készített legyezővel jelentek meg a kor jellegzetes, biedermeier hangulatú báljain. Ekkor a lelkesedés még általános volt: Batthyány elnök úr párbajozott a Védegyletet rágalmazóval, Bezerédy István, a forrófejű Perczel Mór, Vukovich Sebő és Csányi László, stb. sorra vállalták vidéki osztályok elnökségét. Csakhogy amikor érdemi, tartós munkára volt szükség Kossuth és szűk köre magára maradt.

Kossuth kereste az együttműködést azokkal, akik az iparfejlesztés szempontjából fontos személyiségek voltak, de a védegyleti tagságot politikai okokból nem vállalták. A gyakorlatilag Széchenyi megszerzését célzó elképzelés sikerrel indult: 1844. december 18-án

megalakult a Gyáralapító Társaság, amelynek alelnöki tisztségét Batthyány Lajos kérésére maga, a legnagyobb magyar vállalta. (Elnök: Gróf Keglevich Gábor.) De két dudás nem fért meg egy csárdában! Kossuth igazgatóvá választását a konzervatívok megakadályozták, lemondása után pedig az ellenzék ürügyet keresve, egy vasöntő gyárra szánt 50.000 Ft-os kérelem miatt támadták és buktatták meg Széchenyit. Az iparfejlesztés érdekegyesítő kísérlete kérészetletűnek bizonyult, bár a Társaságot az ellenzék presztízs okokból 1845 tavaszán még egyszer felélesztette.

Az Országos Végelylet 1845. november 16-án Pest-Budán sorsjátékkal, termékbemutatóval egybekötött közgyűlésen ünnepelte első évfordulóját. Előző este, amint a korban szokás volt, fáklyás felvonuláson ünnepelték – az elnök Batthyányt és az alelnök Telekit. Kossuth Jelentése 138 vidéki osztály létezéséről számol be, Árva megye kivételével mindenütt működik legalább egy osztály. A szervezés a Dunántúlon volt a legeredményesebb, bár az adatok megtevesztők, hisz Zalában tizennégy osztály működik, míg Zemplén megye vagy Pest egész közönsége egy osztályban tömörült. Az ünnapi közgyűlést, amelyet a Végelylet tetőpontjának tekinthetünk, díszvacsora követte, „tüntetően demokratikus külsőségek” közt.

Bár Kübeck kamarai elnök 1844 őszén azt tanácsolta Metternichnek, hogy a Végelylet elgáncsolása érdekében talán vezetői ellen kellene eljárni, és bár az öreg kancellár is szélsőségesen ellenséges volt az egylettel szemben, a magyar kormány éppen a törvényes szabályozás hiánya miatt, nem javasolta a Végelylet elleni erőszakos fellépést. Így került sor 1845 tavaszától a mozgalom elleni sajtóhadjáratra, amelyben Gróf Dessewffy Emil, a kormányt mindig hűen kiszolgáló „nyomorúságos” és „nevetséges” Budapesti Híradója járt az élen. De a Végelyletet támadta a nagy példányszámú Augsburger Allgemeine Zeitung (amelyben, többek között, Karl Hock osztrák pénzügyi hivatalnok publikált a magyar Végelylet ellen), a triesti Lloyd és a félhivatalos Pester Zeitung. Ezzel összhangban szigorú cenzúra tiltotta a Végelylet szervezésével összefüggő bármilyen hirdetmény kiadását. Emiatt jóindulatú cenzorokat bocsátanak el állami hivatalnokoknak megtiltották az egyletbe lépést.

Kossuth és munkatársai kitartóan védtek mozgalmukat a támadásokkal szemben a Hetilapban, és más újságokban, ahol cikkeiket még ki merik adni. Kossuth a Dessewffy ellen írt Nyílt Levelét hozzá méltatlan ellenfelének küldte el, aki majd lapjában megjelenő vita reményében megtette azt a szívességet, hogy leköszölt Kossuth írását. A Végelylet legtehetségesebb ellenzője Széchenyi volt. Deák híres, zalaszentgróti beszéde után ragadott tollat. Cikksorozatában szedte részekre a beszédet, lényegében azzal a közvetett céllal, hogy bebizonyítsa Deáknak, a gazdasági fejlesztést úgy kell véghez vinni, hogy közben tekintettel legyünk „Ausztriával egybeházasított létünkre” is.

A támadásokkal egy időben a mozgalmon belül is hanyatlás következett be. Kossuth „mély fájdalommal” tapasztalta, hogy az 1845 novemberi közgyűlésre több vidéki osztály csak féléves késéssel küldte el jelentését. A következő évi közgyűlés előtti körlevelekben ezt bejelentette, de a Wesselényihez írott magánlevelekből kiderül, hogy az egész mozgalom „aktív működése elakadt, pénze pedig nincs”. Amikor Kossuth belátta, hogy a mozgalmat még több erőfeszítéssel sem tudja feléleszteni, a távozás mellett döntött. 1846. augusztus 20-án a Végelylet iparkiallítása után rendezett közgyűlésen többórás beszéde végén bejelentette lemondását. „Élete legfájdalmasabb perceiben” újra a védvám törvényes rendezését tartotta a legjobb megoldásnak. A jelen vámrendszer igazságtalan, és azt úgy kell átalakítani, hogy ne egyoldalúan Magyarország ellen irányuljon. Ezt Magyarország megérdemli, mert „magában is elég nagy” ára, hogy „az austriai ház koronáját az első rendű hatalmak polcán” tartsa.

Mi volt az Országos Védegylet gyakorlati eredménye? Első sorban a textilipar megteremtése, meghonosítása hazánkban: Valero, Englander, Wagner és Goeth, Deutsch és Kadelburger – néhány név az ekkor letelepedett kelme- és posztógyárosok sorából. Statisztikai adatokkal kimutatott az ipar viszonylag gyorsabb fejlődése ebben a két évben.

De a Védegylet jelentősége elsősorban politikai és csak azután gazdasági. Kossuth néhány ezres olvasótábora a Pest Hírlap korából a Védegylet végére ellenzéki párttá duzzadt. A politikai szándékot Kossuth sohasem tagadta, legfeljebb hozzátette, hogy az egylet politikai jellegét a támadások elleni védekezés során nyerte el. A társadalmi mozgalmak, így a Védegylet is, népszerű gazdasági céljaikon túl, az „ellenzék legélesebb fegyverét” jelentették.

És ezt a fegyvert azonban az ellenzék már nem rejtegette, hanem használta.

Zakar Péter

Kossuth Lajos és a katolikus egyház 1848/49-ben

Kossuth Lajos, „a férfiú, kiben a nagyra nevelt bandita talentumon, s minden parlamenti kritikán alóli ékesszóláson kívül minden más szellemi és erkölcsi nagyságot hiába keresünk, ki az európai dülök cinkosa, az orgyilkolási titkos társulatok szövetségese volt; ki Lamberg, Latour és Zichy Ödön! grófok gyalázatos meggyilkoltatását rendszeresen intézte, és céljai kivitelére szolgáló semmi eszköztől sem rettegett; ki nagyravágyásának, dicsvágyának, kapzsiságának és bosszúszenvédélyének nemzete életét fölládozta; ki pályáját árvák meglopásával kezdte, s honának és honfitársainak nagyszerű kifosztásával végezte; ki, hogy uralmát megállapítsa és fönntartsa, annyi megbénult és leölt ezek kinjaira sikert maradt, s hazafiainak omló vérért üres eszméinél, pogány ideáljainál kevesebbre becsülte; ki reményeit és kilátásainak valóságát az európai társadalmak általános fölforgatásától várta, s a Ledru-Rollin megbuktatását hozó hírre halálsápadttá lőn; kit földönfutásában a kirablott hazai nép millióinak átka, és mi hisszük, az isteni igazság sujtó karja is követend, bárhova jusson is...”¹ E nem mindennapi értékelés a Religio című katolikus egyházi lapban jelent meg, s ha figyelembe vesszük megjelenésének időpontját (1849. október 23.), nem is olyan meghökkentőek megállapításai.

Figyelemre méltó, hogy a katolikus egyháztörténészek Kossuth képében számos negatív elem is található. Ezek nem azonosíthatók az előbb elhangzott, erősen propaganda ízű, értékeléssel, de néhány ponton érintkeznek vele és figyelmet érdemelnek azért is, mert számbavételük segítségével tovább árnyalhatjuk Kossuth Lajos politikai tevékenységéről kialakított képünket. A következő néhány percben ehhez a számbavételhez kérem türelmüket.

A katolikus egyháztörténészek a reformkori országgyűlések hangulatát az alsó táblán alapvetően egyházellenesnek tartják, amely alatt a vegyesházasságokkal kapcsolatos kérdések rendezését, a bevett vallások közötti teljes viszonyosság kimondását, sőt esetenként a szekularizáció követelését értik. Az utolsó rendi országgyűléssel kapcsolatban kiemelik, hogy a papság önként mondott le a tizedről, s hogy a főpapság nem azért emelt óvást az 1848. évi XX. tc-kel szemben, mert a vallási viszonyosság elvével nem azonosult, hanem azért, mert pontosító javaslatokat az alsó tábla elutasította. Súlyos sérelemként említik a katolikus autonómia érdekében benyújtott petíció tárgyalásának elhalasztását. Elítélik az oktatási reform érdekében benyújtott törvényjavaslat azon pontjait, amelyek az oktatásban a vallási hovatartozás jelentőségét csökkentették volna. Ezzel magyarázzák, hogy az első népképviselői országgyűlés felső háza megakadályozta a tövény elfogadását. A szabadságharcral kapcsolatban fontosnak tartják annak bizonyítását, hogy a papság adományaival, tetteivel és buzdító szavaival hűen szolgálta hazáját. Ezen önfeláldozó szolgálataért cserébe a katolikus egyház csak jogtalan üldözést kapott. Ártatlanul megvádolták őket hazaárulással, hazafiatlansággal. Gyakoriak voltak a letartóztatások, sőt még kivégzések is előfordultak. Szemináriumokat és más egyházi épületeket foglaltak le törvénytelenül és erőszakosan.²

Ebbe az összképbe illeszkedik bele Kossuth, akinek életpályáját legrészletesebben Meszlényi Antal értékelte a katolikus egyháztörténészek közül. Szerinte Kossuth már az 1832-36-os országgyűlésen is mint író tűnt fel. A közönséget megragadták csillogó stílusú és temperamentumos, liberális szellemben fogant tájékoztatói. Fogságát követően, 1840-től kezdve még hevesebben ostromolta a konzervatív politikusokat. Széchenyivel folytatott vitájában a közvélemény azért állt mellé, mert gördülékeny stílusa és színpompás nyelve hatásosabb volt, mint ellenfele darabos stílusa. 1847-ben pestmegyei követ, s hamarosan a

politikai helyzet ura. Meszlényi szerint Kossuth a házasságával kapcsolatos nehézségek miatt „minden alkalommal kíméletlenül érezte ellenszenvét a katolikus egyházzal szemben, ami a korszellem sekélyes liberalizmusában nem is volt feltűnő. A 48-as törvények révén az ő szenvedélyes katolikusellensége buktatta meg a katolikus hitnek sz. István óta sértetlenül őrzött államvallás jellegét; ő vitte ki azt is, hogy amikor a többi felekezetek önkormányzati jogot kaptak, a katolikus egyház minden sürgetés ellenére ettől elesett.”³ Kossuth „lendületes szónoklataival magát s a nemzetet egyre lázasabb sietséggel vitte arra az útra, amelytől Széchenyi vészjós aggodalommal óvta nemzetét: az uralkodóval való céltalan és szükségképpen katasztrófális kimenetelű fegyveres szembehelyezkedés felé.” Az 1849. április 14-i trónfosztás következtében Kossuth mellett jóformán csak a Madarász-féle radikális párt maradt meg. Az aradi vértanúk halála „véres pontot tett” Kossuth belpolitikai szereplésére, aki ezt követően külföldön próbált meg – végső soron sikertelenül – a Habsburg-ellenségnek barátokat szerezni.

Összegzésként: „Kossuth kiváló volt mint szónok; ötletes és színes mint író; de politikai téren a megfontoltság hiánya hibás vágányra terelte, aminek következményeit drágán fizette meg a nemzet.” Hazaszeretetéhez nem férhet kétség.

Nem tartom szükségesnek a fenti értékelésnek, amely döntően az 1920-as évek végén, illetve az 1930-as évek elején alakult ki, a modern szakirodalommal való egybevetését, de szeretnék utalni arra, hogy a katolikus egyháztörténészek Kossuth-képét, valamint az 1848/49-es szabadságharcról kialakított nézeteiket ma is jelentősen befolyásolják a fentebbi gondolatok.

Ezek után szeretnék rátérni tulajdonképpeni témámra, Kossuth és a katolikus egyház viszonyára 1848/49-ben.

Az előzmények sorában mindenképp előttről kell megemlékeznünk, hogy Kossuth hat évig a sátoraljaújhelyi piaristáknál tanult. A szülői ház vallási légkörére és a sátoraljaújhelyi piaristákra később is szeretettel gondolt vissza.

„Atyám vallásos ember volt, de nem vakbuzgó, nem türelmetlen, – olvashatjuk 1844-ben papírra vetett életrajz-töredékében – tehát teljességgel nem akadt fel azon, hogyha Újhelyen akar iskoláztatni, a piaristákhoz kell járattnia. Ezt tevé, mert a szomszéd Pataktól betyáros durva társalgási szelleme miatt irtózott. Én tehát hat évig az újhelyi piaristák gimnáziumának koptattam küszöbét; tanítóim szerettek, mert könnyen tanulva mind a hat éven át első eminens valék; s ha mondanám, hogy ott mégis keveset vagy semmit sem tanultam, igazságtalan volnék, bár semmi realist nem tanultam is... Én az újhelyi kegyes szerzetbeliek iskolájára hálával emlékezem.

Sohasem vettem magam s nem vették szülőim észre, hogy vallás tekintetében irántam vagy türelmetlenek, vagy térítgetők voltak volna; s én, szülőim, kivált igen vallásos anyám vezérlete alatt protestáns szellemirányú gyermek valék, bár oktatóim római szerzetesek.”⁴ Azt a szakirodalomban gyakran felbukkanó feltételezést, miszerint Kossuthot a felekezeti előítéletektől sokban óvhatta az a tény, hogy evangélikus léte hosszú ideig járt katolikus tanítónak; még azzal a ténnyel kell kiegészítenünk, miszerint Kossuth szülei is türelmesek voltak vallási tekintetben és egyetlen fiukat is ebben a szellemben nevelték.⁵

A megvizsgálandó kérdés szempontjából még ennél is lényegesebb, hogy Kossuth 1848-ban is hálával gondolt vissza a piarista iskolára. Október 23-án Magyaróváron a Halpiacon összegyűlt nemzetőrökhöz intézett beszéde során Burián Boldizsár piarista házfőnök üdvözlő szavaira a következőképpen válaszolt:

„Én ezen szerzetnek mindenkor tisztelője voltam s iránta különös hálával lekötölezzem magamat. Azért is őszinte hálával veszem tiszteletüket. Talán nem is tudják az urak,

hogy én is növendékük voltam s hogy tudományomat a hazafiúi érzésemet Önök, ha nem is egész kiterjedéssel, de legalább első magvait s talpkövéit vetették s csepegtették belém; azért is e hasznos szerzet iránt hálás érzéssel lenni meg nem szünök.”⁶

A másik – gyakran említett – előzmény Kossuth házassága. Az 1790/91-es országgyűlés törvénye szerint a vegyes házasságokat katolikus pap előtt kell kötni, aki a megkötendő házasság elé nem gördíthet akadályt. A protestánsok azonban – maga Kossuth is – ilyen akadálynak tartották, ha a katolikus pap a protestáns vőlegénytől reverzalist kér. Az esztergomi érsek ráadásul még a vőlegény esküvő előtti áttérését is elrendelte. Kossuth sem az áttérésre, sem a reverzális megadására nem volt hajlandó. Ehelyett oda fordult, ahonnan talán a legtöbb támogatást kapta reformkori politikai pályája során: Pest megyéhez. Ezúttal sem csalódott. A közgyűlés törvénytelennek nyilvánította az érsek rendelkezését, és per kilátásba helyezésével fenyegette meg azt a plébánost, aki nem hajlandó elismerni a vegyes házasság törvényességét. A katolikus pap viszont – az egyházi törvények szerint – a reverzális megtagadása esetén nem adhatta össze a feleket, de a templomon kívül liturgikus ruha és áldás nélkül tudomásul vehette házassági nyilatkozatukat (*assistentia passiva*). Ilyen passzív asszisztencia mellett vette tudomásul Feichtinger pest-belvárosi plébános 1841. január 9-én Kossuth házasságát a katolikus Meszlényi Teréziával. A katolikus egyháztörténészek innen eredeztetik Kossuth „katolikusellenesség”-ét. Hivatkoznak arra a korabeli szöbeszédre, amely szerint Feichtinger plébános az ifjú párt ebédloasztalánál fogadta, s ez Kossuthnak nagyon rosszul esett. A modern Kossuth-irodalom nem osztja ezt az álláspontot. Deák István nem alaptalanul mutatott rá, hogy Kossuth ezen országosan is feltűnést keltő ügyből győztesen került ki.⁷

Kossuth egyházpolitikai nézeteinek kialakulásánál figyelembe kell még vennünk a reformellenzék tagjainak véleményét, illetve a reformkori országgyűlések vallásügyi tárgyainak megvitatását. Az 1832/36-os országgyűlés – az első amelyen Kossuth is részt vett – bővelkedett vallási tárgyakban. Noha az 1791. évi XXVI. tc. a katolicizmus államvallás jellegét végleg eltörölte, a katolikus egyház még élvezett néhány előjogot. A reformellenzék képviselői ezen előjogok ellen indultak rohamra. Az 1832/36-os országgyűlésen javaslatok hangzottak el a papi tized eltörlésének érdekében, Bihar és Somogy vármegye követői az ünnepnapok csökkentése érdekében emeltek szót. Megtárgyalták a rendek a protestánsok és a görögkeletiek panaszait is, akik a katolikusok közhivatalokbani monopóliumát, illetve áttérítési szándékukat kifogásolták.⁸ Az állami szervek nem kis bosszúságára Kossuthot annyira magával ragadta a vallásügyi vita, hogy azt maga is összefoglalta „Vallásszabadság az 1833-ki országgyűlésen” című, azóta elvesztett vagy legalább is lappangó művében. Az 1835. szeptember 13-án közzétett előfizetési felhívása szerint két tényező indította műve megírására. Az államtudomány általános elve – írja Kossuth – „miszerint a politikai reformokat a vallásszabadsági reformnak megelőzni kell, mert enélkül a többfelekezeti nemzet morális erejét közhatású munkálkodásra összpontosítani...” csaknem lehetetlen. Második okként a Karokat és Rendeket ért üldöztetés egyes eseteit hozta fel. A protestánsok helyzetét történetileg is áttekintette, a mű célját is meghatározta:

„A normális rendeletek kivonatja azonban gyakorlati ösmeretet fog az evangélikusok helyzetéről nyújtani, s megigazolja azon nemelelkű férfiak cselekvéseit, kik nyomorgatott polgártársaik ügyét oly lelkes pártfogásra méltatják.”⁹

Kossuth azzal is munkát adott az állami hatóságoknak, hogy magyarra fordította a liberális katolicizmus vezéralakjának Félicité Robert de Lamennaisnek *Egy hívő beszédei* című művét. A francia pap – akinek műve néhány hónap alatt az egész európai liberális értelmiséget meghódította, „azt jövendölte, hogy eljön az idő, amikor a népek a zsarnokok és

hatalmat birtoklók szolgásgéból kiszabadulnak.”¹⁰ Ezek után egyáltalán nem meglepő, hogy az osztrák hatóságok kétségbeesetten és végül is sikertelenül próbálták meg a magyar fordítás kéziratot példányait begyűjteni. Kossuthot is kérdőre vonták ez ügyben, aki azzal a nem túlságosan hirdető magyarázattal vágta ki magát, hogy a könyvet csak nyelvgyakorlás céljából fordította le.

Összefoglalva az eddig elmondottakat, Kossuth gyermek- és tanulóéveit vallásilag toleráns légkörben töltötte. Az 1832/36-os országgyűlésen a vallásügyi kérdések során a reformellenzék más – köztük katolikus – tagjaival egyetemben fellépett a katolikus vallás még meglévő előjogaival szemben. Nem bizonyítható, hogy katolikusellenes, vallásilag elfogult tanokat hirdetett volna, de az bizonyítható, hogy szimpátiája a katolikus egyházon belül azok felé fordult, akik a katolicizmus és liberalizmus értékeinek összeegyeztetésére törekedtek.

Kossuth egyházpolitikai alapelvei viszonylag hamar kialakultak. Ezekhez az alapelvekhez haláláig hűséges maradt. Már 1841-ben azt fejtegette a Pesti Hírlap hasábjain, hogy „állapot, születés, vallás és személyes viszonyok” a politikai jogok kiterjesztése során semmi különbséget sem tehetnek. 1871-ben száműzetésben kelt levelében az uralkodó vallás eszméjének elvetését azzal indokolta, hogy az ellenkezik a lelkiismereti szabadsággal, sérti a polgári társadalom és az állam szuverenitását és hazánkban számos viszálynak volt forrása. Figyelemre méltó, hogy noha Kossuth állásfoglalása történetileg természetesen a katolikus egyházra vonatkozott, tételét mégis általánosan fogalmazta meg. Az ellen emelte fel szavát, „hogy a törvény akármely vallásnak uralkodó vallási állást adjon”. Ezért vált Kossuth fokozatosan az unitáriusok, majd a zsidók emancipációjának hívévé.¹¹ Emiatt ellenezte 1847 decemberében több felszólalásában a honosítási törvényjavaslat vitájában, hogy „a vallást, mint elengedhetetlen honpolgári qualificatiót” emlegessék.¹²

A liberális ellenzék az 1847/48-as országgyűlésen kezdetben csak az előző országgyűlés által a vallás dolgában hozott 1844. évi III. tc-nek a határörvidéken való fogamatbátételét követelte.¹³ (A törvény az evangélikus lelkipásztorok előtt kötött házasságokat is törvényesnek nyilvánította.) Kossuth híres március 3-án elmondott felirati javaslatában szándékosan mellőzött néhány sérelmet, ezek között a vallást is, mert olyan alapvető kívánalmakat terjesztett elő, amelyek teljesedése a mellőzött sérelmek orvoslását is maga után vonná. A kedvező politikai helyzet hatására a reformpolitikuskok március 15-én reggel, a felirati javaslat újra értelmezése során már a vallási jogegyenlőség kimondását is kívánatosnak tartották.

Mikor 1848 márciusában a pozsonyi országgyűlés a zsidóellenes utcai zavargásokra is tekintettel nem „valláskülönbség nélkül”, hanem „törvényesen bevett valláskülönbség nélkül” akarta megadni a városi szavazati jogot, Kossuth sikertelenül próbált meg a jogi megszorítás ellen fellépni. Mint mondta: „...fáj az ember lelke, ha mindenütt látja a szabadság országának terjedését, s abból csak a zsidó-népet látja kizárva”. Szükségesnek látta, „hogy külön törvénycikk alkottassék, melyben ki legyen mondva az elv, hogy jogok és köteleességekre nézve a vallás különbséget nem tesz, s a minisztérium megbízassék, hogy a kiegyenlítés módjait illetőleg törvényjavaslatot készítsen.”¹⁴ A Kossuth által ohajtott törvény nem született meg, de törvénybe iktatták az 1848. évi XIII. tc-et a papi tized megszüntetéséről és az 1848. évi XX. tc-et, ez utóbbit éppen Kossuth nyújtotta be, amely a törvényesen bevett vallások teljes jogi egyenlőségét hivatott megvalósítani. Az alsó táblán különösebb vita nélkül ment keresztül a javaslat, a felső tábla azonban elsősorban a püspökök javaslatára a valláseggyenlőség elvét egy betoldással akarta kiegészíteni, miként abban „minden vallásfelekezet részére, saját hitelvei s egyházi szerkezete sérthetlenségét és az oktatás szabadságának saját elvei szerinti teljes alkalmazását” fenn kívánják tartani. Kossuth felszólalásában elutasította a javaslatot.

Véleménye szerint a vegyesházasságokkal kapcsolatban egy ilyen betoldás könnyen téves magyarázatokhoz vezethet. Azt, hogy a hitelveket a törvényhozás nem korlátozhatja, természetesnek mondotta. Ez az elv azonban nem köthető össze az egyházi szerkezettel, amibe már beleszólása van az államnak. Hiába küldték a főrendek ismét vissza a törvényjavaslatot, végül a püspökök ünnepélyes óvása közepette el kellett fogadniuk.¹⁵

Az 1848. évi XX. tc. tárgyalása során is kitént, hogy Kossuth az állam és az egyház szétválasztását – a felvilágosodás gondolatvilágával összhangban – az állam széleskörű felügyeleti jogkörével együtt óhajtotta megvalósítani. Eszerint az állam nem csak az egyházak belső szerkezetébe avatkozhat be, ha érdekei azt megkívánják, de az egyenlőség érdekében azok vagyonába, alapítványaik kezelésébe, oktatási életükbe is. Az 1848. évi XX. tc. 3. §-ban kimondott elv, miszerint „minden bevett vallásfelekezetek egyházi és iskolai szükségai közálladalmi költségek által fedeztessenek...”, a szekularizáció lehetőségét vetítette a püspöki kar elé. A liberálisok meggyőződése szerint az egyházi birtok nem magán, hanem állami adomány állami célokra: oktatásra, betegápolásra stb. Logikus, hogy most, amikor az állam a kezébe veszi ezeket a területeket, akkor ezen adományokat is vissza kellene venni „középkori” gazdáiktól. Kossuth 1871-ben kelt levelében azt írta, helyesebb lett volna egyik felekezetnek sem adni semmit, így a katolikus egyház papjainak nyújtott ellátást is meg kellett volna vonni. Meg voltam arról győződve és nem csak én – folytatta Kossuth – hogy ebben az esetben „oly megkérdelhetetlen harcot és háborút idéztünk volna elő s oly hatalmas segédeket kergettünk volna hazánk szabadsága bécsi ellenségeinek karjai közé, hogy az egész átalakulási nagy munka veszélyeztetve lehetett volna. „Nem maradt más választásunk, mint „hogy az állam fedezze a vallásfelekezetek egyházi és iskolai szükségait.”

A katolikus egyház gyorsan reagált az eseményekre. Április 7-én Rónay János csanádi követ petíciót nyújtott be az országgyűlésen a katolikus autonómia érdekében, amelynek egyik célja az egyházi vagyon kezelésének megőrzése a katolikus hívek bevonásával. Ezt a kérelmet az alsó tábla követői még aznap este elkésztetnek nyilvánították. A modern katolikus történetírók már tisztázták Kossuthot azon vád alól, mintha a petíciót személyes ellenszenvből juttatta volna zátonyra. Rámutattak arra, hogy a petíciót valóban elkésve nyújtották be és a sikertelenség fő okát az egyház belső helyzetében jelölték meg. Kossuth 1848-ban nem volt olyan ellenséges a katolikus autonómia mozgalommal szemben, mint azt később a katolikus egyháztörténészek állították, igaz a katolikus autonómia szükségszerű következményének tekintette, hogy az egyház az állami juttatásokról mondjon le. Mikor 1848. április 4-én Sárkány bakonybéli apát reményét fejezte ki, hogy a jövőben a katolikusok is az országgyűlés elé tárhatják kívánalmaikat, Kossuth először tréfával ütötte el a dolgot: „alig képzelhetni egyebet, mi a tisztelendő uraknak, más vallásuakkal hasonlítva, sérelmes lehet, mint azt, hogy a kat. egyház tagjai nőtlének.” Nyomban fel is ajánlotta segítségét ez ügyben. Sárkány azonban nem nyugodott bele a dologba és elkezdte sorolni mi minden követelni valója van a katolikusoknak a viszonyosság figyelembe vételével: egyházi főnökök szabad választása, zsinatok tarthatása, a külföldön tett alapítványok használata, szabad asszociáció stb. Kossuth erre megváltoztatta véleményét és kijelentette: „...boldognak érzendi magát, ha tehet e részben valamit.” Véleménye szerint ha a katolikusok nem tartják szükségesnek az azonnali intézkedést, akkor most a kérdést el kell halasztani. E választ Sárkány apát is elfogadta.¹⁶

A párbeszéd egy mondatát érdemes külön is megvizsgálni. Kossuth – mint mondotta – „mindig azt hitte, hogy a kat.vallás szerkezete a szabadsággal igen jól összefér; s erről még jobban meggyőzte az, hogy a mostani szabadsági mozgalom a római egyház fejétől indult ki.” Vagyis ő is osztotta kora liberális politikusainak véleményét, akik igen nagy várakozásokat fűztek IX. Pius pápához. Később az emigrációban, tekintetbe véve az 1848/49-es itáliai

eseményeket is, már jóval kritikusabban kommentálta a pápa politikai működését.¹⁷ Témánk szempontjából ennél lényegesebb, hogy Kossuth bízott a katolikus egyház reformálhatóságában, abban, hogy ugyanazon egyházi hatóság, amely a cölibátust behozta, ha a helyzet megkívánja majd el is törli azt. Vagyis nem csak azt ismerte el, hogy az emberi jogok egyenlőségének csírája a kereszténységben rejlik, amint azt 1848. február 16-án mondotta az alsóházban, hanem abban is reménykedett, hogy a szabadság a katolicizmuson belül is teret nyer.¹⁸

Kevés kérdésben olyan határozott az egyetértés a katolikus egyháztörténeteszek között, mint abban, hogy a katolikus egyház papjait a szabadságharc időszakában a hazafiatlanság igaztalan vádjával illették (utalás Kossuth 1848. december 20-án elmondott beszédére), sőt törvénytelenül üldözték. Ebben a vonatkozásban különös jelentősége van annak, hogy Kossuth az OHB elnökeként illetve kormányzó elnökként is hű maradt fentebb vázolt egyházpolitikai elveihez. A szabadságharc vezetői arra törekedtek, hogy a különböző felekezetek békében éljenek egymás mellett, hiszen ez feltétele volt a szabadságharc sikeres megvívásának. Mikor Kossuth arról értesült, hogy Szatmárnémetiben a városi hatóságok a közmunkákra odaszállított foglyok számára lefoglalták az irgalmas szerzet zárdáját, anélkül, hogy a szóbajöhető városi illetve protestáns épületeket figyelembe vették volna, utasította a városi hatóságot a zárda visszaadására, „már csak azért is, minthogy az általában az emberiség hasznára működő irgalmasok felebaráti segélyét éppen ez idő szerint van legtöbb alkalom igénybe venni.” A városi közönséget pedig felhívta, „hogy mindent mi a külön vallású hazapolgárok között a békés egyetértés megzavarására legfeljebb kis okul is szolgálhatna kerülni, sőt inkább ezek közt a felebaráti egyetértést öregbítni tartsa hivatásának”. Az OHB csak abban az esetben foglalt le egyházi épületeket, ha más megoldás már nem kínálkozott. Így lett az említett piarista zárdából is 1849 tavaszán ideiglenesen kórház, s így vette a kormány Bárány László nagyváradai püspök vadasparkját lőszert és rőppentyű gyártás céljára igénybe, a püspök beleegyezésével.¹⁹

Annak ellenére, hogy 1848 nyarán és őszén az állam és a katolikus egyház viszonya meglehetősen feszült volt az oktatás modernizálására tett kísérletek, illetve a papság nemzetőr szolgálatra való kötelezése miatt, Kossuth elégedett volt a katolikus papság tevékenységével. Meg is írta 1848. november 13-án Görgeynek: „...a katolikus papság eddig tapasztalt jó hangulatának fenntartására figyelmeztetni kell...”. Kossuth pozitív véleményét döntően befolyásolhatta a püspöki kar 1848. október 15-i körlevele, amelyben „az új törvények lelkiismeretes megtartására, a fejedelem és az előljárók iránti kész engedelmességre” intették a híveket. Három nappal később pedig az uralkodóhoz intézett memorandumukban V. Ferdinándot koronázási esküjére emlékeztetve, a polgárháború pusztításait ecsetelve kérték a béke helyreállítását.²⁰

A feszültségek növekedéséhez hozzájárult, hogy Kossuth a szabadságharc alatt a katolikus egyházat erőteljesen igyekezett az állam alá rendelni, s úgy vélte a mindenkorinak, illetve a kormányzó elnöknek kell az egyházi vezetőket kinevezni. A politikus püspökök véleménye viszont az volt, hogy ha a király nem óhajt főkegyúri jogával élni, akkor az visszaszáll az egyházra. Ezért és nem valamiféle ellenforradalmi viselkedés miatt tiltakozott a püspöki kar 1848. december 11-én az OHB azon intézkedése ellen, hogy Gróf Zichy Domokos veszprémi püspök székét megüresedettnek tekintik. A kormány és Kossuth is igyekezett következetesen fellépni a császáriakat támogató egyháziak és világiak iránt. A kormány éppen úgy fellépett a katolikus Zichy Domokos ellen, mint Saguna püspök ellen. A katolikus püspöki kar néhány tagja tehát nem vallási, hanem politikai meggyőződése és ténykedése miatt szenvedett üldözést. A hazaárulónak nyilvánított személyeknek, köztük

püspököknek is, a javait zár alá vették, elárverezték, illetve a hadsereg szükségleteinek kielégítésére fordították.²¹ A kormány ezen erőteljes felügyeleti jogot nem csak a katolikusok, hanem az összes többi felekezet irányában is gyakorolta. Kossuth annyira ragaszkodott az állam felügyeleti jogához, hogy azt még a magyar-szerb, illetve a magyar-román megbékélési tervzetbe is be kellett foglalni, igaz enyhébb keretek között.²²

Kossuth 1848. augusztus végén még ellenezte a papság politikai szerepvállalását. Legalább is ez szűrhető le a képviselőházban a román papsághoz intézett szavaiból. „Ha ezen urak felfognák, hogy nem az a hivatásuk, hogy politikai kormányt képezzenek, hanem hogy a népet erkölcsössé és műveltebbé teveljék, akkor sok dolog másképpen állana, mert minden népnek állapota rossz karban van, hol a pap több mint pap, ha az egyszersmind politikai hatalmat gyakorol.” Az egyre romló hadihelyzet közepette azonban fokozatosan Szemere Bertalan álláspontja felé közeledett, aki a magyar papságtól a szerb papsághoz hasonló tevékenységet várt el, de természetesen ellenkező előjellel. Kossuth 1848. december 20-án a következőket mondotta az országgyűlésen: „Egyébként az ezen csatákban, különösen a nagyszombati csatákban elesettekért méltóztassanak egy halotti gyászmisét tartani, melyen jelen legyen a nemzet. És méltóztassanak megparancsolni a klérusnak, melytől elvárom, hogy a jövődre nézve jobban teljesítse kötelességét, mely a népnek lelkesítésében áll (*dörgő helyeslés*), hagyja meg a képviselőház a klérusnak, hogy tegye meg ezt mindenütt a hazában.” A klérus feladata – Kossuth szerint – az embereket az üdvösség felé, de ugyanakkor itt a földön a szabadság felé is vezetni. Mivel pedig Isten a szabadság Istene, ezért aki az embereket a földön a szabadság felé vezeti, az egyúttal az üdvösség felé is vezeti őket. A papság kötelességével kapcsolatban ez Kossuth végleges álláspontja. Ezért utasították a papságot felekezeti hovatartozásától függetlenül Kossuth rendeleteinek felolvasására, március 15-e megünneplésére, a trónfosztás kihirdetésére, a keresztes háború propagálására.²³

A kormány és Kossuth ugyanakkor az egyházzal való viszony javítására is törekedett. Bezerédy Istvánt bízták meg 1848. december 25-én azzal, hogy az egyházi és az állami szervek munkáját összehangolja. Az OHB pedig vállalta, hogy minden valláskülönbség nélkül azon lelkészek jövedelmét, akiknek bevétele 300 Ft-ig nem terjed, a nevezett összegig kiegészíti. Kossuth nem csak arra törekedett, hogy ez a segély eljusson a rászorulókhhoz, így természetesen a katolikus papokhoz is, hanem különleges esetekben még rendkívüli pénzsegély kiutalásától sem zárkózott el. Így jutottak segélyhez többek között a Zaránd megyei ferencesek, Erdélyi Vazul nagyváradi görög katolikus püspök, a nagyenyedi minorita zárda tagjai és Róka József Csanád megyei püspök-helyettes. Kossuth a szabadságharc alatt mindvégig baráti levelezést folytatott Popóvics Bazil munkácsi görög katolikus püspökkel, akinek két ízben is köszönetet mondott hazafias tevékenységéért.²⁴

Összefoglalva a fentieket, megállapíthatjuk, hogy Kossuth az ország vezetőjeként is igyekezett megvalósítani liberális egyházpolitikai elveit. E politikát természetesen a szabadságharc szükségletei szabták meg, s így egyre inkább érvényesültek benne azok a felvilágosodásban gyökerező elvek, amelyek szerint az egyház mint a hívők szabad társulása csak a hitelvek vonatkozásában bír teljes önállósággal. A szabadságharc eseményei során erősödött az állami beavatkozás az egyházak, így a katolikus egyház életébe is (leszámítva a szabadságharc utolsó hónapját). Ennek ellenére, Kossuth egy olyan korban, amikor Magyarország még nem volt mentes a felekezeti villongásoktól, a felekezetek közti megbékélésért, a vallás- és lelkiismereti szabadságnak a magyarországi bevezetéséért küzdött, s ebből a katolikusokat sem akarta kizárni. Ugyanakkor Kossuth egyházpolitikája arra is jó példa, hogyan kell politikai alapelveket rugalmasan képviselni. Nem erőltette a további egyházi reformot, mert ezzel a polgári átalakulás egészét veszélybe sodorta volna. Kossuth

politikai éleslátásának is köszönhető, hogy a szabadságharc alatt az egyházak jelentős része, így a katolikus papok is tevékeny részt vállaltak a küzdelemből.

Kossuthból a száműzetés keserősége sem váltott ki vallásilag elfogult nyilatkozatokat. Nem csak a tályjai evangélikus templom felújítására küldött 220 frankot, annak a templomnak a felújítására, ahol egykor megkeresztelték, hanem a magyar katolikus papságot is megőrizte jó emlékezetében. Sokat idézett 1871-es levelében olvashatjuk a következő vallomást:

„Én egészében véve a magyar katolikus klérus hazafisága iránt mindig igen nagy elismeréssel viseltetem. Még számkivetésemben is nem egyszer vettem magamnak alkalmat a No popery szenvedélyben rajongó protestáns tömegek előtt ezen elismerésemnek kifejezést adni, s a magyar katolikus klérust egy tiszteletreméltó kivételes példaként állítani ellentétbe a hazát és hazafiságot megtagadó ultramontanizmus hadseregével.”²⁵

Jegyzetek

- Religio. Kath. politico – egyházi és irodalmi lap.
Szerk.: Danielik János. 1849. október 23. 104.o.
Az idézetet erőteljesen kivonatolva közli Andics Erzsébet: Az egyházi reakció/1848-49-ben. Bp. 1949. (a továbbiakban Andics 1949.) 94. o.
A névtelen szerzőt az háborította fel, hogy az evangélikus vallású Kossuthot valaki az ír katolikusok pacifista vezéréhez, O' Connelhez hasonlította.
- Karácsonyi János: Magyarország egyháztörténete főbb vonásaiban 970-1900-ig. (Előszó: Csorba László) Bp. 1985. től
Keményfy Dániel: 50 év alkotmányos egyházpolitikája. Esztergom, 1898.
Szemnecz Emil: Katolikus autonómia. Bp. 1897. (=Szemnecz 1897.)
Török Jenő: A katolikus-autonómia mozgalom 1848-1871. Bp. 1941. (=Török 1941.)
Dr. Meszlényi Antal: A magyar katolikus egyház és az állam 1848/49- ben. Bp. 1928. (=Meszlényi 1928.)
Hermann Egyed: A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig. München, 1973. (=Hermann 1973.)
További művek felsorolásától eltekintünk.
- Katolikus lexikon. Szerkesztette: Bangha Béla S. J. Bp. 1932. III. k. 124-125. o.
Lásd még Meszlényi 1928. 33-36. o.
- Gracza György: Kossuth Lajos élete, működése és halála. Bp. é.n. Harmadik kiadás. (=Gracza: Kossuth), 6-7.o.
- Kossuth tanulmányairól ilyen szellemben nyilatkozott Szabad György: Kossuth politikai pályája ismert és ismeretlen megnyilatkozásai tükrében. Kossuth K. – Magyar Helikon, 1977. (=Szabad 1977.), 11.o.
Csorba László: Az egyházi vagyonról. in: Rubicon 1992/2. (=Csorba 1992.), 13.o.
- Dr. Gál István: A piaristák részvétele a szabadságharcban (1848-49.), in: A Magyar Kegyes Tanítórend Budapesti Róm. Kat.Kollégiumának (általános iskola és gimnázium) évkönyve az 1947/48. iskolai évről. Szerkesztette: Dr. Papp László és Dragos Károly. Bp. 1948. 18.o.
- Hermann 1973. 388. o. és 420-421.o.
Szemnecz 1897. 19.o. Először említi Kossuth házasságával kapcsolatban az idézett szóbeszédet.
Szabad 1977. 49. o.

- Deák István: Kossuth Lajos és a magyarok 1848-49-ben.
Gondolat, 1983. (=Deák István 1983.), 52.o.
8. Kossuth Lajos: Országgyűlési Tudósítások. Kossuth Lajos Összes Munkái
(=KLÖM) IV. k. 1834. december 1 – 1835. augusztus 26. S.a.r.: Barta István. Bp. 1959.
379-381.o., valamint 385-389. o. és 648-650.o.
Kossuth Lajos: Országgyűlési Tudósítások. KLÖM V.k. 1835. augusztus 27-
1836. május 2. S.a.r.: Barta István. Bp. 1961. 252-262.o.
9. Kossuth Lajos: Ifjúkori iratok. Törvényhatósági Tudósítások. KLÖM VI. k. S.a.r.:
Barta István. Bp. 1966. 456-457.o. vö. KLÖM VI. 397- 401.o.
Szabad 1977. 30.o.
10. Dr. Szántó Konrád O.F.M.: A katolikus egyház története. Bp. 1988. II.k.
361.o.
KLÖM VI. k. 421-423.o.
11. Szabad 1977. 67-68. o.
Kossuth Lajos iratai. 8. kötet. S.a.r.: Kossuth Ferenc. Bp. 1900. (=Kossuth
1900.) 339.o.
12. Kossuth Lajos 1848/49-ben I. (Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyűlésen
1847/48.) S.a.r.: Barta István. KLÖM XI.k. Bp.1951. 387.o.
Kossuth hasonló értelmű felszólalása KLÖM XI. 383.o.
13. KLÖM XI. 146.o, 151. o; 155.o; 324. o; 327. o; 332. o; 396.o; 625.o.
Szabad 1977. 72.o. és 115. o.
14. KLÖM XI. 648-685.o.
Szabad 1977. 19.o.
15. Az 1848. évi XX. tc-nek óriási irodalma van, csak néhány munkára utalunk:
A törvény szövege: Magyar Törvénytár 1836-1868. évi törvénycikkek.
Szerkesztette: Dr.Márkus Dezső. Bp. 1896. 243- 244.o.
Török 1941. 21-25.o.
A püspök kifogásai: Religio és Nevelés. Szerk.: Danielik János 1848. április 13.
418-419.o.
Meszlényi 1928. 75-87.o.
Andics 1949. 29-36.o.
Hermann 1973. 422.o.
KLÖM XI. 706. o. 713.o. 725-731. o.
Szabad 1977. 123.o.
16. Csorba 1992. 13. o.
Kossuth 1900. 341-342.o.
Kossuth Lajos 1848/49-ben. II. (Kossuth Lajos az első magyar felelős
minisztériumban. KLÖM XII. 1848. április-szeptember. S.a.r.: Sinkovics
István. Bp. 1957. 534.o.
17. Török 1941. 25-26.o.
Hermann 1973. 422-424.o.
KLÖM XI. 728-730.o.
18. KLÖM XI. 727.o. 543-544.o.
Kossuth Lajos iratai. Negyedik kötet. Történelmi tanulmány. Politikai előzmények a
magyar emigráció olaszországi viszonyához. S.a.r.: Helfy Ignác. Bp. 1894.

19. Kossuth Lajos 1848/49-ben III. (Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén I.) KLÖM XIII. 1848. szeptember-december. S.a.r.: Barta István. Bp. 1952. 557-558.o.
Kossuth Lajos 1848/49-ben. IV. (Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén II.) KLÖM XIV. 1849. január 1-április 14. S.a.r.: Barta István. Bp. 1953. 705-707.o., 832-833.o.
20. KLÖM XIII. 445.o.
Gelich Richárd: Magyarország függetlenségi harca 1848-49-ben. Bp. é.n., I.k. 355-359.o.
Horváth Mihály: Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben. Genf, 1865. II.k. 32-38.o.
A nagybirtokos arisztokrácia ellenforradalmi szerepe 1848-49-ben. S.a.r.: Andics Erzsébet. Bp. 1952. II.k. 115-119.o.
Hám János szatmári püspök és kinevezett prímás emlékiratai 1848-49-ből. S.a.r.: Scheffeer János. Bp. 1928. 57.o.
Andics 1949. 58-64.o.
21. KLÖM XIII. 198.o. 350.o., 565.o.
KLÖM XIV. 641.o., 757-758.o.
Kossuth Lajos 1848-49-ben V: (Kossuth Lajos kormányzóelnöki iratai) KLÖM XV. 1849. április 15-augusztus 15.
S.a.r.: Barta István. Bp. 1955. 26.o., 183.o., 318.o., 507.o., 511-512.o.
22. KLÖM XV. 371.o., 520.o., 602-606.o., 724.o., 846.o.
23. KLÖM XII. 804.o.
KLÖM XIII. 815-816.o.
KLÖM XIV. 644.o.
KLÖM XV. 341-342.o., 602-606.o.
24. KLÖM XIII. 209.o. 838.o. 856.o. 890.o.
KLÖM XIV. 91.o. 217.o. 354.o. 368-370.o. 439.o. 450.o. 458-459.o. 646.o. 735.o. 766.o. 832.o. 859.o.
KLÖM XV. 39.o. 53.o. 171.o. 199.o. 336.o.
25. Kossuth Lajos iratai 10.k. S.a.r. Kossuth Ferenc. Bp. 1894. 386-390.o.
Kossuth 1900. 342.o.

Marjanucz László

Kossuth emigrációs alkotmánytervei

Kossuth gondolkodásában a szabadságharc tanulságai fordulópontot jelentettek. Immár a maga fontosságában látta a nemzetiségi kérdést, melyet korábbi elvi liberalizmusa a magyarrá és ezzel szabaddá tett polgári javak és közigazgatás segítségével megoldható problémának tartott.

Most – 1851-ben – a magyar államiság és nemzet jövőjét új alapokra kívánta helyezni. Ennek az új gondolkörnek két fontos eleme volt. Egyrészt meg kellett fogalmazni, hogy a Habsburgokkal végleg szakító magyar államon belül miképp garantálható a magyarság biztonsága? Másrészt – ezzel összefüggésben – újra kellett gondolni a Duna-medence államközi kapcsolatait. Kossuth erre vonatkozó elképzelései 1851-1862 között folyamatos változáson mentek keresztül, míg eljutottak a végső megfogalmazás állapotába. Gondolati

indítékai között szerepeltek történelmi tanulságok, illetve Kossuthnak a szabadsággal kapcsolatos illúziói. Az 1851-es helyzet vaskos realitása az volt, hogy a szabadságharc újraindításához hiányoztak a belső társadalmi és a kedvező diplomáciai feltételek. Ezzel szemben a törökországi emigráció – élén Kossuth-tal – egyetlen feladatukat a szabadságharc újraindításában és a végső győzelem kivívásában látták. Már rögtön a világosi katasztrófa után tárgyalásokat kezdett Kossuth a szintén Törökországba menekült havasalföldi román vezetőkkel és a szerb kormány miniszterével, Ilja Garasaninnal, egy szerb-román-magyar konföderációról, mely a szultán védnöksége alatt jönne létre.

Kossuth bízott abban, hogy Törökország megnyerhető egy oroszellenes háború számára. Azonban a szabadságszeretletben összeolvadt egységes Magyarország kossuthi képe nem harmonizált a Bálcescu nemzeti programját valló román elképzelésekkel. Ez utóbbi ugyanis ragaszkodott a románok nemzeti egységéhez, melynek különböző fokozatai a gondolat és érzés közösségétől Havasalföld, Moldva, Besszarábia, Bukovina, Erdély és a Bánát egységes politikai szervezetéig valamennyi román egy államban való egyesüléséig terjednek.

Kossuth, bár belátta, hogy a magyarság biztonságát nem lehet megoldani pusztán az állampolgári egyenlőség talaján, nehezen mondott le a magyar integritás évszázados sértetlenségéről. Az autonómia nemzetiségekkel történő megosztására annál is inkább kevésbé hajlott, mert Bálcescu egységkoncepciója sértette az ország föderatív átalakításának kísérletét is.

Az emigráció párizsi szárnya Teleki László vezetésével hamarabb szót értett a románokkal, mivel ő már '49-ben kijelentette: hogy nemcsak Ausztria halott, hanem Szent István országa is. Számára Magyarország csak egy módon volt megmenthető: ha a horvátok mellett a szerbek és a románok is politikai-területi önigazgatást nyernek, ezzel az egységes magyar királyságot a benne élő nemzetek szövetséges állama váltaná fel. Így nemcsak a nemzetiségek éreznék úgy, hogy a magyarok történelmi igazságot szolgáltattak nekik, hanem a környező országok számára is hitelessé válna egy Magyarországgal kötendő szövetség.

Jóllehet Kossuth egyetértett az alapgondolattal, hogy ti. a honi nemzetiségek kibékítésén keresztül nyerjük meg szövetségesül a szomszédos országokat, de nem azonosult Telekinek a cél érdekében tett engedményeivel. Teleki gyakorlatilag lemondott a magyar hegemoniáról, s a dunai népközösség leendő államszervezete javára feladta Magyarország területi integritását. Az ún. határkérdést nem tartotta fontosnak, sőt az Erdéllyel kimondott uniót is újratárgyalhatónak minősítette az érintett népcsoportok akaratának figyelembevételével.

Ezzel szemben Kossuth világosan megkülönböztetett két dolgot: (1) Magyarország minden fenntartás nélkül támogat egy, a Duna menti független államokból szerveződő konföderációt osztrák-orosz-ellenes éllel. (2) Ennek a szövetségnek azonban nem lehet feltétele az, hogy kedvéért Magyarország feláldozza állami egységét.

Telekinek tehát a nemzetiségi kérdésben vallott meggyőződése, mely a maga radikális liberalizmusával annyira ment a nemzetiségek önállósítása területén, hogy az gyakorlatilag a régi Magyarország végét jelentette, éket vert az emigránsok közé. A többség Kossuthot követte, akinek Magyarország belső átalakítási tervei nem sértették annyira a függetlenségi tradíciókat.

Kossuth magatartásának megértéséhez tudnunk kell, hogy a vereség pillanataiban nyújtott magyar engedményekre olyan román válasz érkezett, mely az ország egysége helyett tartományi államot kívánt mint eszközt minden nemzetiség konföderációjának eléréséhez. Radu Golescu szerint a szabadság értékét csak a nemzetek olyan szövetsége őrizheti meg, melynek keretén belül, igaz föderatív formák között, de az egész nemzetet egyesítő román

állam jön létre. Elég világosan fogalmazott 1849 telén a nemzetiség és a szabadság viszonyáról is: ameddig egy nép nem szervezi magát nemzetté, nem tud a szabadsággal mit kezdeni. A szabadságot ugyanis, ha az elvész, vissza lehet szerezni, a nemzetiséget nem.

Ezek a megnyilatkozások nem szolgáltattak különleges okot arra, hogy Kossuth már '49-ben letérjen a területi integritás álláspontjáról. Tudnunk kell azt is, hogy Bálcescu debreceni tárgyalásain Kossuth már fölvette az államok konföderációját az etnikai határok figyelembevétel nélkül, de Bálcescu tagadta, hogy a román nemzeti mozgalom célja egy, a dák határokig terjedő állam létesítése lenne.

Annak tudatában, hogy a magyar kormány által biztosított polgári rend az erdélyi románság számára nem azonnal kamatoztatható civilizációs előny – hisz szolgálkból nem lesznek egyszerűen urak – kijelentette, hogy ezért az ő nemzetiségük valódi biztosítója nagy Románia szabadságában van. Csakhogy akkor Bálcescu Nagy-Románián – taktikai okokból – még a két fejedelemség egyesítését értette. Viszont Ion Ghicanak 1850 decemberében újfent megerősítette: hogy a valódi cél a régi dáciai királyság helyreállítása.

Tehát jócskán akadtak félreértelmezhető kijelentések mindkét fél oldalán, melyeket Kossuth 1851-től elképzeléseinek konkrétabb formába öntése által igyekezett tisztázni. Erre kényszerítette a nagyhatalmak hódításösztöne, mellyel szemben a kelet-európai államok szövetsége történelmi szükségszerűségként jelent meg olyan népek egyesüléseként, melyek külön-külön képtelenek az idézett veszély elhárítására. Egy ilyen államközösség nemcsak Ausztriával szemben lehetne hathatós eszköz, hanem egyfajta védbástyául szolgálna az európai civilizációval szembenálló Oroszország ellen. E kettős funkció párhuzamosan valósulna meg a résztvevő államok egyenjogúságának garantálásával, azzal, hogy pl. a kisebb szláv népek szövetségi védelmében részesülnek az orosz pánszlávizmus ellen, az etnikailag izolált magyarság és románság pedig a szlávokkal szemben.

Eredetileg az Adriától a Keleti-tengerig terjedő hatalmas földrajzi terület egybefogásáról volt szó, románok, délszlávok, magyarok, csehek és lengyelek közreműködésével. Politikai centruma ennek a hatalmas államegyüttesnek a történelmi határait megőrző Magyarország lett volna. Mindegyik konföderált állam belső ügyeiben teljesen független, a szövetség a csatlakozott államok függetlenségének és nemzeti önállóságának a megőrzésére szolgál csak. Egyetértéssel intézendő ügyek közé sorolta Kossuth a külső veszély katonai elhárítását, közös vámterület, ill. a külképviseletet. Ezekben a kérdésekben eljáró legfelsőbb instancia a szövetségi tanács, mely a tagországok választott meghatalmazottaiból áll, és évi rotációs rendszerben állít elnököket a közös ügyek élére.

Organikusan csak ez után következhetett a nemzetközi együttműködés már kidolgozott szabályaira támaszkodó belső átalakítási terv. Politikailag többek között azért vált szükségessé, mert Mazzini, a londoni székhelyű Európai Demokrata Központi Bizottság elnöke megkérte Kossuthot, hogy fejtse ki, miképp tervezi rendezni a magyar nép és a vele együttélő kis népek viszonyát.

Kossuth már 1850-ben érdeklődést mutatott a szabad állami és nemzeti létet megóvó föderáció iránt, mely természeténél fogva nem magyar, hanem ugyanannyira szerb vagy román gondolat. Nála a föderáció ekkor még azonos a nemzetiségek általános testvériesülése révén megteremthető biztonság eszméjével. Ez a testvériesülés szabadság elvű, s főként a szláv népcsoportnak nyújt védelmet az orosz indíttatású pánszlávizmussal szemben, mely a magyarországi szlávokat orosz eggyeddé fokozná le. „Mindnyájan oroszokká, s mert oroszokká, egyúttal rabszolgákká is lennének.” – állította Kossuth. Ugyan ő e testvériesülésben látta a föderációt megtestesülni, s ha mindenütt győz a szabadság és nemzetiség egymásra utaltságát

kifejező gondolat, akkor Közép-Európa kisebb államai nem maradnak a nagyhatalmak játékszerei, hanem maguk válnak nagyhatalommá.

Mit nem jelentett a testvériesülés? Nem jelentette az ország, nyelvek és etnikumok szerinti felosztását, mert akkor lehetetlenné válna a szabadságigények állami szintű biztosítása. Kossuth tehát annak a véleményének adott hangot, hogy a Magyarország és szomszédai közötti konföderáció szükségéből még nem következik Magyarország nemzetiségi alapon történő belső föderalizálásának kényszere. Kétségtelen, minden nemzetiségnek lehetnek igényei az állammal szemben, de a nemzetiség csak egy, nem pedig egyedüli faktora „a státus organizmusának”. Olyan ez, mint a vallás: jogot, egyenlőséget igényelhet magának, de azt nem, hogy a státus csak vallási alapon legyen organizálva.

Ebben igaza volt Kossuthnak, csak sajnos 1848/49-ben az országnak egymást gyilkoló lakói nem vallási vagy rendi különállásuk védelmében fogtak fegyvert, hanem az állam etnikai szempontok szerinti berendezéséért.

Kossuth abból indult ki, hogy területi autonómiák helyett olyan államszerkezetet kell kialakítani, melyben saját ügyeiről az ember a legteljesebb szabadság állapotában dönthet az egyéntől fel a megyéig. A községek és megyék önkormányzati szabadságából ugyanis önként következik, hogy minden helyi ügyben (nyelvhasználat, iskola, vallás, közigazgatás) a többség dönt. Nem elég a népfelség elvét kijelenteni, az egyéni jogokat biztosítani, ha a központi hatalommal a kormány rendelkezik, a népfelség egyedüli szerve pedig az országgyűlés. Utóbbiak csak „az államot összesen érdeklő tárgyakban képezhetik a népfelség orgánumát”, mert az egyéni jogok körében a családi, községi és megyei ügyekre nézve léteznek a népfelség egyéb szervei is, melyeket összefoglalva önkormányzatnak nevezünk.

Tekintettel a nemzetiségek sokszoros vegyülésére Magyarországon, azok jogainak biztosítását olyformán vélte elérendőnek Kossuth, ahogy a különböző vallásfelekezetekhez tartozóknak egyházi szabadsága biztosítva van. Területi különválás nélkül megengedi a testületi szervezkedést külön főnök – a románoknál pl. a hoszpodár – vezetése alatt a nemzetiségi nyelv iskolai, vallási érdekeik gondozása céljából.

Az önkormányzati szellem konkrét megjelenési formája tehát az egyének szabad társulása, egyesülése, speciális társas érdekeik védelmére. Egy külön érdekek társadalmi előmozdítása magában az államon belül, és nem rajta kívül, ill. ellenére következik be. Ezen az úton a nemzetiségekhez tartozó honpolgárok etnikai szerveződése a községi társaságoktól kezdve a megyei körökön át egy országos nemzeti egyesületbe torkollhat, melynek alkotmányát, vezetőit, tevékenységi körét önmaguk határozzák meg. Ez a széles körű önkormányzat kiegészült az általános szavazati jogra alapított képviselőház és a megyék választottjaiból alakuló főrendi ház tervével.

Együtt vizsgálva Kossuth javaslatait kitűnik, hogy az ország belső föderalizálása a fenti alkotmányterv ismeretében nemcsak indokolatlan, de szükségtelen is. Horvátország és Szlavónia esetében, mivel „históriailag régóta különélő compact nemzetiségek” méltányolta az elszakadás gondolatát, de Erdélyt és a szerb Vajdaságnak nevezett osztrák koronatarományt a történelmi Magyarország szerves részeinek tekintette, ahol a különböző népek keverten élnek egymás mellett. Ezért az erdélyi románok és a délvidéki szerbek nemzeti érdekeinek védelme nem a föderáció révén biztosítható, hanem az alkotmánytervben előírt irányított önkormányzati rendszer útján. Ehhez illeszkedett a szomszéd dunai államokkal kötendő véd- és dacsövetség eszméje, mely gondosan került a „dunai konföderáció” nevet.

Kossuth 1851-es tervének újszerű vonása az volt, hogy egy a XX. században alkalmazott modern kisebbségi alapelveket fogalmazott meg: a népiségnek felekezetek mintájára történő kezelését. A magyar földön lakó különböző népek számára az egyházihoz hasonló

népközösségeket kell létrehozni, anélkül, hogy területi egységet alkotnának. Az ilyen „szociális nemzetiség” nem érinti az államot, s az állam sem őt.

Hasonló elképzelést vallott később Karl Renner is, aki Közép-Európa nemzetiségi problémáit az állami keretek megbotlygatása nélkül kívánta megoldani. Csakhogy mindkét elképzelést keresztülhúzták az elementáris erővel felszínre törő államalakulási törekvések. Sőt, amint azt a későbbi események bizonyítják, már a nemzeti autonómiák föderációja sem bizonyult elégséges eszköznek a nyelvben, tradícióban, kultúrában egységes népeket politikailag is egységes államiságban tömörítő elképzelésekkel szemben.

Pedig Kossuth 1859-ben alaposan átdolgozta tervezetét, elsősorban az osztrák parlamenti háború által megcsillantott újabb szabadságharcos reményei miatt. Nem akarta, hogy a szabadságküzdelem lehetséges kitörésekor újra ellenszenvet tápláló nemzetiségekbe ütközzön. Ennek érdekében kilátásba helyezte a Délvidék etnikai határok mentén való felosztását úgy, hogy a szerbek az egész terület helyett csak az általuk kompaktan lakott vidékekből alakítsák meg a Vajdaságot, mely olyan viszonyba lépne Magyarországgal, mint amelyet Horvátország ápolt vele. Erdély vonatkozásában elismerte az ottani lakosság azon jogát, hogy népszavazáson döntsön a Magyarországgal fennálló unióról, s ha a többség az unió ellen nyilatkozna, akkor „mindazon országlati hatóság, mely 1848-ig a bécsi udvarnál volt, a magyar kormányra szállana.” Ezzel Erdély visszanyerné tartományi önállóságát. Személy szerint ugyan bőven elégségesnek tartotta az önkormányzatban és egyesülési jogban rejlő lehetőségeket, de kész volt alternatívák kínálatára is.

Írányinak írta, hogy hajlandó a horváthoz hasonló különállás jogát megadni Erdélynek és a szerbeknek, „ha másként velők meg nem alkudhatunk, de amelyre kényszerűséget bizon nagy nemzeti szerencsétlenségnek tartom”. Ennek ellenére 1862-ben megjelent a Dunai-konföderáció terve jöllehet fenti kitételeit egy külön megjelent kiegészítés tartalmazta.

Miután a francia és olasz szövetség ügye a villafrancai békével megghiúsult, az aldunai államok között létesítendő kapcsolatok felé fordult. 1851-ben kidolgozott nemzetiségi és alkotmányos nézeteit kiterjesztette az ország határain túlra egy új államszövetség berendezkedési alapjaként. Javaslatában ötvöződtek a Bălcescu és Ion Ghica által 1851-ben megfogalmazott elvek, melyek kiegészülve saját meglátásaival adták a dunai konföderációs terv végső változatát. Eszerint a szövetség tagállamai: Magyarország, Románia, Horvát- és Szlavónország, Szerbia, melyek közös ügyeit (kül-, had-, pénz- és vámügy) szövetségi parlamentben intézik. A szövetségi tanács és közös parlament felváltva ülne Pesten, Bukarestben, Zágrábban és Belgrádban. Magyar területen pedig vármegyei többség szerint alakulna a német, szerb és román közigazgatás, míg Erdély lakói népszavazás útján mondhatnak véleményt arról, hogy Magyarországgal egyesülten, vagy mint külön államterület lépnek be a Dunai-konföderációba.

Kossuth e tervének elkészítésekor inkább tartotta szem előtt az osztrák majorság alóli felszabadulást, mint a rideg valóság mérlegelését. Optimisztikus képzelő tehetsége nem foglalkozott azzal, hogy mi lesz, ha megszabadulunk Ausztriától. A régi, megszokott és talán tágítható láncok helyett, nem kötjük-e le magunkat olyan törekvésekhez, melyekről akkor még nem lehetett tudni, hogy alkalmasak-e egy ilyen idealista szerződés komoly betartására.

Pedig a vele párhuzamosan készült román és szerb elképzelések nyomtatékosan figyelmeztettek: a politikai protektorság mögé bújó államembriók a teljes államiság felé igyekeznek.

Kossuth a magyar nemzetiség radikális védelmezője már 1879-ben időszerűtlenné nyilvánította a Dunai-konföderációt; igaz, nem a terv kivihetlensége miatt, hanem a magyar

belpolitika megváltozása miatt. Szerinte a konföderáció csak független Magyarországgal lett volna lehetséges, ám a kiegyezés bizonytalan ideig elnapolta a függetlenségi kérdés megoldását, mert Magyarország ismét Ausztriától függő állam lett.

A BELVEDERE MERIDIONALE KISKÖNYVTÁR

sorozatban megjelent és tervezett kiadványok:

1. Mátyás király emlékére – halálának 500. évfordulóján
Szerkesztette: Annus Gábor, Szegfű László. Megjelent: Szeged, 1990. 56 oldalon,
300 példányban. Elfogyott.
2. Széchenyi István – Emlékezés születésének 200. évfordulóján
(1991. október 16.) Szerk.: Annus Gábor, Szegfű László. Megjelent: Szeged, 1991.
36 oldalon, 300 példányban.
3. Emléklapok történelmünk utolsó fél századáról (1991-1992)
Szerk.: Annus Gábor, Szegfű László. Megjelent: Szeged, 1992. 48 oldalon, 300
példányban.
4. A tatárok kivonulásának 750. évfordulója (1992. április 27.)
Szerk.: Annus Gábor, Szegfű László. Megjelent: Szeged, 1992. 52 oldalon, 300
példányban.
5. Kossuth Lajos születésének 190. évfordulója (1992. november 25.)
Szerk.: Nagy Tamás. Megjelent: Szeged, 1994. 750 példányban.
6. Helytörténeti konferencia Eperjessy Kálmán születésének 100. évfordulóján
(1993. február 10.)
Szerk.: Jancsák Csaba, Nagy Tamás, Szegfű László. Sajtó alatt.
7. „Nem búcsúszom...” Emlékkönyv Benda Kálmán tiszteletére (1993. december 7.)
Szerk.: Szegfű László és Nagy Tamás. Megjelent: Generalia, Szeged, 1994, 100
oldalon, 250 példányban.

A Belvedere Meridionale Kiskönyvtár sorozatában a JGyTF Történettudományi Tanszékén megrendezett emlékülések előadásait publikáljuk. A kiadványok korlátozott példányszámban megrendelhetők a tanszék címén: Szeged, Hattyas sor 10., 6723

SZÁMUNK SZERZŐI

Band Ferenc, hallgató (JPTE-ÁJTK)

Basa István, hallgató (JGYTF)

Galgóczi László dr., nyelvtörténész (JGYTF)

Hevesi István, hallgató, tanárjelölt (JGYTF)

Jakab Mária, főiskolai szintű tanár (Szeged)

Jancsák Csaba, hallgató, tanárjelölt (JGYTF)

Katona Tamás dr., történész (Budapest)

Kósa Kinga, hallgató (JGYTF)

Magyarits Katalin, hallgató (JGYTF-JATE)

Majzik Andrea, hallgató, tanárjelölt (JGYTF)

Marjanucz László dr., történész (JATE – JGYTF)

Nagy Tamás, főiskolai szintű tanár, egyetemi hallgató (JATE)

Szabó Pál Csaba, történész (JATE)

Takács Judit, főiskolai szintű tanár (Táp)

Tóth Andrea, hallgató (JGYTF)

Zakar Péter, történész (JGYTF)

BELVEDERE

MERIDIONALE

Főszerkesztő: Jancsák Csaba

Szerkesztők: Majzik Andrea, Hevesi István

Főmunkatárs: Nagy Tamás

Munkatársak: Basa István, Kósa Kinga, Tóth Andrea

Terjesztésgondozás: Klucsik Árpád, Simó Balázs

Technikai szerkesztő: Kondor Istvánné

BELVEDERE

MERIDIONALE

Főszerkesztő: JANCSÁK CSABA
Szerkesztők: MAJZIK ANDREA, HEVESI ISTVÁN
Főmunkatárs: NAGY TAMÁS
Alapította: ANNUS GÁBOR

Kiadja a JGYTF Történettudományi Tanszéke
Felelős kiadó: dr. Szegfű László

A szerkesztőség címe: 6724 Szeged, Szent Ferenc u. 25.

Megjelenik tavasszal: február-március és április-május;

ősszel: szeptember-október, november-december hónapokban.

A főiskola Történettudományi Tanszékén megrendezett
konferenciák előadásai

a **BELVEDERE** Kiskönyvtár
sorozatban jelennek meg.

A lap közöl: tanulmányokat, interjúkat, ismertetéseket
és kritikákat a történelem és más társadalomtudományok tárgyköréből.

A **BELVEDERE** munkatársai a szerkesztőségi esteken
(minden páros héten kedd este 8 órakor a Mojo Klubban
várják az írásaikat megjelentetni szándékozó leendő kollégákat.